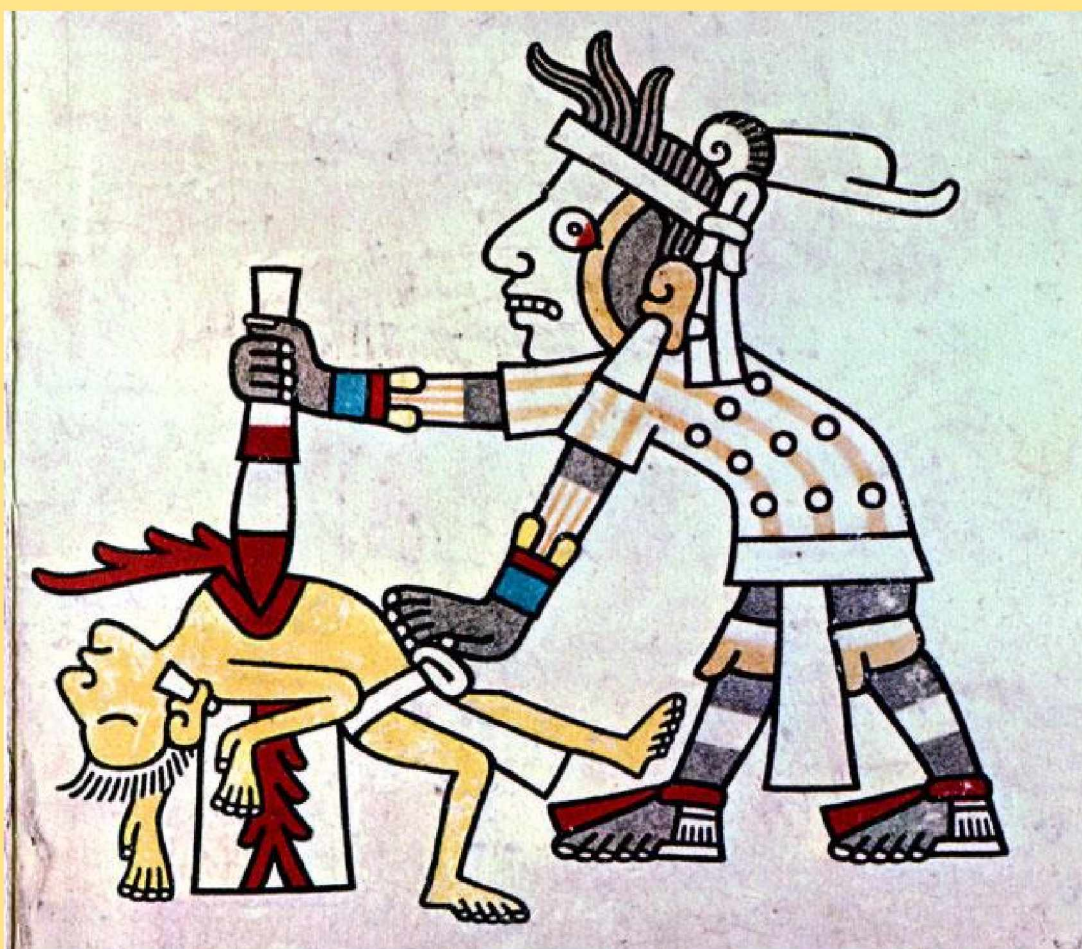

Δέσποινα Κρομμύδα

*Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές στους
Προκολομβιανούς πολιτισμούς της Αμερικής:*

Η επίδραση των κλιματικών αλλαγών

Κώδικας Laud: Σκηνή ανθρωποθυσίας στους Αζτέκους

Βόλος, 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές στους
Προκολομβιανούς πολιτισμούς της Αμερικής:
*Η επίδραση των κλιματικών αλλαγών***

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΡΟΜΜΥΔΑ

Επιβλέπουσες καθηγήτριες: Δρ. Θεοδωρακοπούλου Κατερίνα
Επικ. Καθ. Γιακουμάκη Βασιλική

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2021

Η πτυχιακή αυτή είναι
αφιερωμένη σε ένα
δευτεροετές κορίτσι
που δεν έπαγε ποτέ
να οραματίζεται
με λαχτάρα
και αισιοδοξία
το μέλλον της!

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κυρία Θεοδωρακοπούλου Κατερίνα, διδάσκουσα Γεωαρχειολογίας και την Επικ. Καθηγήτρια κ. Γιακουμάκη Βασιλική, που δέχτηκαν τόσο άμεσα να επιβλέψουν την εκπόνηση της πτυχιακής μου. Αυτή η εργασία δε θα μπορούσε να έχει πραγματοποιηθεί χωρίς τη καθοδήγησή σας, τις ειλικρινείς συμβουλές και τον πολύτιμο χρόνο που μου διαθέσατε! Σας είμαι πραγματικά ευγνώμων που αγκαλιάσατε ένα τέτοιο θέμα, σχεδόν σπάνιο και έξω από τα συνήθη αντικείμενα της πανεπιστημιακής διδασκαλίας και που με παροτρύνατε να τολμήσω να εξερευνήσω τις πτυχές του! Έπειτα, θα ήθελα να εκφράσω το σεβασμό μου και την μεγάλη αγάπη στον πατέρα μου, που ένα δύσκολο βράδυ του Μαρτίου τον δέκατο σαν βρεγμένη γάτα από τη δουλειά του και μοιράστηκα μαζί του τους έντονους προβληματισμούς μου: «Είναι όντως καλό αυτό που σκέφτηκα; Θα μπορέσω να βρω επιχειρήματα να το υποστηρίξω; Πώς θα το προτείνω στη καθηγήτριά μου; Σιγά μη πετύχει...» και με έπιασαν τα κλάματα. Εκείνο το βράδυ λοιπόν, μετά από τέσσερις ολόκληρες ώρες συζήτησης το ξημέρωμα, το ερευνητικό ερώτημα πήρε σάρκα και οστά και ήταν έτοιμο να πλεύσει με σιγουριά προς τη περιπέτεια. Σ' ευχαριστώ μπαμπά!!! Έχεις πάντα έναν άσσο κρυμμένο στο μανίκι σου! Έπειτα θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τη μητέρα μου για την υπομονή της, τις τρυφερές αγκαλιές και τα μεταμεσονύχτια πιάτα φαγητού, που στοιβάζονταν στο γραφείο μου, όταν έγραφα πυρετωδώς κάθε βράδυ.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κύριο Σιούλα Ιωάννη που μοιράστηκε τον ενθουσιασμό μου για το θέμα και δέχτηκε με χαρά να με βοηθήσει, προσφέροντάς μου άμεση πρόσβαση στην ιδιωτική του συλλογή, βοήθεια εξαιρετικά πολύτιμη ως προς τη συγγραφή του θέματος! Ταυτόχρονα, για τον ίδιο λόγο, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την οικογένεια Βελώνη που επίσης μου έδωσε πρόσβαση στην ιδιωτική της συλλογή και που με στήριξε με τον καλύτερο τρόπο σε όλο το ταξίδι. Επίσης, ευχαριστώ μέσα από τη καρδιά μου τις φίλες μου: τη Σήλια που με περίσσιο ενθουσιασμό με τροφοδοτούσε συνέχεια με θετικές σκέψεις και μου έλεγε ξανά και ξανά πόσο υπέροχο θέμα διάλεξα, τις δύο συνονόματες Κατερίνες που με υποστήριζαν και πάντα μοιραζόμουν μαζί τους ότι καινούριο ανακάλυπτα διαβάζοντας για το θέμα και την Ευαγγελία που πάντοτε ανησυχούσε για την υγεία μου και μου έλεγε να προσέχω, να μη φορτώνομαι πολλά και εγώ τις έκλεινα το μάτι, ξενοχτώντας ξημερώματα, διαβάζοντας πωρωμένα για τις τελετουργίες των Αζτέκων. Σ' ευχαριστώ για όλες τις παρτίδες μπιρίμπας που παίξαμε online και τα breakdowns που περάσαμε μαζί, θέλοντας να παρατήσουμε τα πάντα και να φύγουμε στο Μεξικό. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αγαπημένο μου φίλο και

συνοδοιόρο στα βάσανα της φοιτητικής ζωής, Βαγγέλη, που εδώ και πέντε χρόνια στέκεται βράχος σε κάθε δύσκολη στιγμή και εξακολουθεί να ενθουσιάζεται το ίδιο με μένα σε κάθε νέο μου ξεκίνημα! Φίλοι σαν κι αυτόν είναι σπάνιοι. Το τελευταίο μεγάλο ευχαριστώ, από τα βάθη της καρδιάς μου, προσφέρεται απλόχερα στον Γιώργο, που χάρη σ' αυτόν γίνομαι καλύτερος άνθρωπος κάθε μέρα. Σ' ευχαριστώ για την αγάπη σου, την υποστήριξη και την ανιδιοτέλειά σου. Ήταν πραγματικά ένα αξέχαστο ταξίδι. Πάντοτε με συντροφιά μια κούπας ζεστού πικάντικου κακάου των Αζτέκων.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

"Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Πτυχιακής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάση επιστημονικής παράφρασης.

Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στην Πτυχιακή μου Εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης του Τίτλου Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων.

Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η Πτυχιακή Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δε μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας."

Όνομα και Επώνυμο Συγγραφέα (Με Κεφαλαία):

..... ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΡΟΜΜΥΔΑ .....

Υπογραφή (Ολογράφως, χωρίς μονογραφή):

.....

Ημερομηνία (Ημέρα – Μήνας – Έτος):

..... 13 - 12 - 2021 .....

- ΠΕΡΙΛΗΨΗ -

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αφορά στη βιβλιογραφική μελέτη των τριών γνωστότερων και μεγαλύτερων πληθυσμιακά, πολιτισμών που αναπτύχθηκαν στη κεντρική και νότιο Αμερική, πριν την έλευση του Χριστόφορου Κολόμβου. Αυτοί είναι οι πολιτισμοί των Μάγια, των Αζτέκων και των Ίνκα. Η μελέτη αυτής της εργασίας αφιερώνεται στην ανάδειξη των επιμέρους χαρακτηριστικών των τριών πολιτισμών, κυρίως από αρχαιολογικής πλευράς. Παρατίθενται πληροφορίες για το ξεκίνημά τους από μικροί οικισμοί μέχρι την οργάνωσή τους σε μεγάλες αυτοκρατορίες με σημαντική κοινωνική και πολιτική ισχύ. Στη συνέχεια, δίνεται έμφαση στις κοσμολογικές αντιλήψεις που περιέβαλλαν τους τρεις πολιτισμούς, καθώς και για το πως ήταν δομημένη η καθημερινότητά τους με βάση αυτές. Επιπλέον, αναλύονται σημαντικές πλευρές της θρησκευτικής τους ζωής, όπως συγκεκριμένες πρακτικές που τελούνταν ανά περιόδους και η σημασία αυτών. Έπειτα, η μελέτη εστιάζεται σε δύο κλιματικά φαινόμενα, περιοδικής συχνότητας, που προκάλεσαν πολλές αντίξοες συνθήκες διαβίωσης σε αυτούς τους πολιτισμούς. Περιγράφονται τα φαινόμενα αυτά, αλλά και οι επιπτώσεις τους στα εδάφη της κεντρικής και νοτίου Αμερικής. Τέλος, επιχειρείται η συσχέτιση αυτών των κλιματικών φαινομένων με συγκεκριμένα τελετουργικά επεισόδια, η συχνότητα των οποίων αυξήθηκε σε περιόδους κλιματικών κρίσεων, γεγονός που γεννά πολύ ενδιαφέροντα ερωτήματα.

Λέξεις κλειδιά: Μεσοαμερική, Μάγια, Αζτέκοι, Ίνκα, θρησκευτικές πρακτικές, τελετουργία, κλιματικές αλλαγές, δολίνη, θυσία

- ABSTRACT -

The present bachelor thesis discusses the results of a bibliographic study about the three best known and largest civilizations that developed in Central and South America, before the arrival of Christopher Columbus. These are the Mayan, Aztec, and Inca cultures. The study of this work aims at highlighting the individual characteristics of the three cultures, mainly from an archaeological point of view. Information is provided about their beginnings from small settlements to their organization in large empires with significant social and political power. Furthermore, emphasis is placed on the cosmological perceptions that surrounded all three cultures, as well as how their daily lives were structured based on them. In addition, important aspects of their religious life are analysed, such as specific practices that took place from time to time and their significance. The study then focuses on two periodic frequency climatic phenomena, that have caused many adverse living conditions in these cultures. These phenomena are described, as well as their effects on the territories of Central and South America. Finally, an attempt is made to correlate these climatic phenomena with specific ritual episodes, the frequency of which increased during periods of climate crisis, a fact that raises very interesting questions.

Key words: Mesoamerica, Maya, Aztecs, Inca, religious practices, ritual, climate changes, cenotes, sacrifice

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	7
Abstract	8
Περιεχόμενα.....	9
Εισαγωγή.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο	
<i>Προκολομβιανοί πολιτισμοί της Αμερικής: Μάγια · Αζτέκοι · Ίνκα.....</i>	14
1.1 Πολιτισμός των Μάγια.....	15
1.1.1 Εισαγωγή	15
1.1.2 Καταγωγή	15
1.1.3 Εξέλιξη	16
1.1.4 Κυριότερες Αρχαιολογικές Θέσεις	19
1.1.4.1 Κοπάν.....	19
1.1.4.2 Παλένκε.....	20
1.1.4.3 Ουξιάλ.....	21
1.1.4.4 Τσιτσέν Ιτζά	22
1.1.4.5 Τικάλ.....	23
1.1.4.6 Μόντε Αλμπάν	24
1.2 Πολιτισμός των Αζτέκων	25
1.2.1 Εισαγωγή	25
1.2.2 Καταγωγή	25
1.2.3 Εξέλιξη	27
1.2.4 Κυριότερες Αρχαιολογικές Θέσεις	29
1.2.4.1 Τεοτιουακάν	29
1.3 Πολιτισμός των Ίνκα.....	30
1.3.1 Εισαγωγή	30
1.3.2 Καταγωγή	30
1.3.3 Εξέλιξη	34
1.3.4 Κυριότερες Αρχαιολογικές Θέσεις	36
1.3.4.1 Τσαβίν ντε Ουάνταρ	36
1.3.4.2 Κούσκο.....	37

1.3.4.3 Τσαν Τσαν.....	38
1.3.4.4 Μάτσου Πίτσου.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Θρησκευτική ιδεολογία και πρακτικές των Προκολομβιανών πολιτισμών.....	40
2.1 Μάγια.....	41
2.1.1 Εισαγωγή.....	41
2.1.2 Θρησκευτική ιδεολογία των Μάγια.....	41
2.1.3 Το πάνθεον των Μάγια και η οργάνωσή του.....	42
2.1.4 Θρησκευτικές πρακτικές.....	46
2.2 Αζτέκοι.....	51
2.2.1 Εισαγωγή.....	51
2.2.2 Θρησκευτικό και πολιτικό σύστημα.....	51
2.2.3 Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές.....	53
2.2.4 Η ανθρώπινη θυσία ως θρησκευτική πρακτική.....	57
2.2.5 Καταγωγή των θυμάτων.....	58
2.2.6 Προετοιμασία των θυμάτων.....	58
2.2.7 Περιγραφή των θυσιαστικών πρακτικών.....	60
2.2.8 Περί ανθρώπινου κανιβαλισμού.....	62
2.3 Ίνκα.....	64
2.3.1 Εισαγωγή.....	64
2.3.2 Κοσμολογικές αντιλήψεις και πρακτικές.....	64
2.3.3 Θρησκευτικές τελετές.....	65
2.3.4 Η θυσιαστική τελετή Caraccocha.....	66
2.3.4.1 Μια μελέτη περίπτωσης της τελετής Caraccocha.....	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Κλιματικές μεταβολές κατά την περίοδο δραστηριοποίησης των Προκολομβιανών πολιτισμών.....	70
3.1 Εισαγωγή.....	71
3.2 Παράγοντες κλιματικής διαμόρφωσης.....	71
3.2.1 Η κλιματική κρίση του 536-539 μ.Χ.	72
3.3 Παγετώδεις και Μεσοπαγετώδεις περίοδοι: Η Μικρή Εποχή των Παγετώνων.....	73

3.4 Επιδημικές ασθένειες της Αμερικανικής ηπείρου	74
3.5 Το φαινόμενο του Ελ Νίνιο	75
3.6 Κλιματικές συνθήκες στους Μάγια	76
3.7 Κλιματικές συνθήκες στους Αζτέκους	81
3.8 Κλιματικές συνθήκες στους Ίνκα	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Κλιματικές αλλαγές και θρησκευτικές πρακτικές στους Προκολομβιανούς πολιτισμούς της Αμερικής	86
4.1 Εισαγωγή	87
4.2 Πολιτισμός των Μάγια	87
4.2.1 Η περίπτωση της Κάρα Μπλάνκα	87
4.2.2 Η περίπτωση της σπηλιάς Midnight Terror	88
4.2.3 Η περίπτωση της Τσιτσέν Ιτζά	88
4.2.4 Η περίπτωση της Τούλα	89
4.3 Πολιτισμός των Αζτέκων	90
4.3.1 Η περίπτωση του Γλατελόλκο	90
4.4 Πολιτισμός των Ίνκα	92
4.4.1 Η περίπτωση του ηφαιστείου Μίστι	92
4.4.2 Η περίπτωση του Ουαντσακίτο	92
4.5 Η περίπτωση της Κυδωνίας Κρήτης	95
Συμπεράσματα - Επίλογος	96
Βιβλιογραφικές Αναφορές	98

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία, με θέμα «Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές στους Προκολομβιανούς πολιτισμούς της Αμερικής: Η επίδραση των κλιματικών αλλαγών» εκπονήθηκε στο πλαίσιο της φοίτησής μου στο τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, με έδρα το Βόλο. Στόχος της μελέτης αυτής, είναι να παρουσιάσει τους τρεις μεγαλύτερους πολιτισμούς της Αμερικανικής ηπείρου, όπως αυτοί διαμορφώθηκαν κατά κύριο λόγο, πριν από την έλευση του Χριστόφορου Κολόμβου.

Καθώς η επιστημονική μελέτη και παρουσίαση αυτών των πολιτισμών δεν είναι ιδιαίτερα εκτενής στον Ελληνικό εκπαιδευτικό χώρο, πήρα τη πρωτοβουλία να διερευνήσω ορισμένες πτυχές αυτών, κυρίως από πλευράς ιδεολογικών αντιλήψεων. Η έρευνα αυτή αποτελεί βιβλιογραφική ανασκόπηση των θρησκευτικών αντιλήψεων των τριών αυτών πολιτισμών με ταυτόχρονη την απόπειρα σύνδεσής τους με κλιματικά γεγονότα που συντάραζαν τις συνθήκες διαβίωσης κατά τη περίοδο ακμής και παρακμής τους. Το ερευνητικό ερώτημα της εργασίας, αφορά στο αν πράγματι τελούνταν συγκεκριμένες θρησκευτικές πρακτικές στους πολιτισμούς αυτούς, με σκοπό να αντιμετωπιστούν κάποια κλιματικά φαινόμενα που έπλητταν σοβαρά τις περιοχές κατοίκησης αυτών.

Για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονική αναζήτηση στις βάσεις δεδομένων των MITOS (Ενιαίος Κατάλογος Συνεργατικού Δικτύου Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών), GOOGLE SCHOLAR, Κατάλογος OPAC – Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λάρισας και Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών (ΕΑΔΔ). Η αναζήτηση στηρίχτηκε κυρίως σε αγγλικές λέξεις και φράσεις κλειδιά, όπως: Mesoamerica, climate change, pre Columbian civilizations, collapse, drought, Aztec human sacrifice, Mayan sacrifices, Inca religion, ritual, belief, religious practices, cenotes σε όλους τους συνδυασμούς. Η χρονολογία δημοσίευσης των τεκμηρίων δεν αποτέλεσε περιορισμό για την αναζήτηση των πηγών, αντιθέτως προσέφερε μια πιο συνολική εικόνα, καθώς συμπεριλήφθηκαν έρευνες για τους τρεις πολιτισμούς από τότε που πρωτο-ερευνήθηκαν από τους επιστήμονες.

Η πλειονότητα των δημοσιεύσεων αφορά στην Αγγλική γλώσσα και ελάχιστες δημοσιεύσεις στην Ελληνική γλώσσα. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε έρευνα σε ιδιωτικές συλλογές στην πόλη της Λάρισας. Βρέθηκαν συνολικά 150 τεκμήρια, από τα οποία τα 15 ήταν βιβλία, τα 5 διαδικτυακές ιστοσελίδες και τα υπόλοιπα δημοσιευμένες έρευνες. Από αυτά, τελικά αποκλείστηκαν συνολικά 74 τεκμήρια, καθώς οι πληροφορίες που αναφέρονταν σε 4

ιστοσελίδες δεν ταυτίζονταν με τα δημοσιευμένα δεδομένα, ενώ ταυτόχρονα τα απορριφθέντα άρθρα και βιβλία περιείχαν πιο γενικές και διασκορπισμένες πληροφορίες, σε αντίθεση με τις 76 πηγές που τελικά επιλέχθηκαν για τη συγγραφή της εργασίας. Τα δεδομένα των πηγών αυτών αξιολογήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν με βάση τη θεματολογία των τεσσάρων κεφαλαίων της εργασίας που αφορούν σε γενικές πληροφορίες για τους Προκολομβιανούς πολιτισμούς της Αμερικής, στη θρησκευτική ιδεολογία και στις πρακτικές τους, στις κλιματικές μεταβολές κατά τη περίοδο δραστηριοποίησής τους και στο συσχετισμό των κλιματικών αλλαγών με θρησκευτικές πρακτικές που ακολουθήθηκαν. Επισημαίνεται πως ο πολύ μικρός αριθμός των διαθέσιμων μελετών που αφορούν στη συσχέτιση των κλιματικών αλλαγών με θρησκευτικές πρακτικές στους Προκολομβιανούς πολιτισμούς, καταδεικνύει την ανάγκη για σύγχρονες μελέτες στο συγκεκριμένο θέμα.

Η δομή της πτυχιακής εργασίας είναι οργανωμένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να εισάγει τον αναγνώστη σταδιακά στις συνήθειες των προκολομβιανών πολιτισμών και έπειτα στα επιχειρήματα που τεκμηριώνουν το παραπάνω επιστημονικό ερώτημα. Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται εκτενώς τα χαρακτηριστικά των τριών πολιτισμών, με έμφαση στις αρχαιολογικές θέσεις - μνημεία που τους διαφοροποιούν. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται οι θρησκευτικές τους αντιλήψεις και οι πρακτικές που ακολουθούσαν στη καθημερινή ζωή τους, με άξονα αυτές. Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην ανάδειξη των κλιματικών συνθηκών που επικρατούσαν κατά τη περίοδο ακμής και παρακμής τους και τις επιπτώσεις τους, ενώ το τέταρτο κεφάλαιο εξηγεί τη σύνδεση μεταξύ συγκεκριμένων θρησκευτικών πρακτικών και έντονων κλιματικών κρίσεων, μέσω παρουσίας κάποιων μελετών περίπτωσης. Τέλος, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και παρατίθενται οι βιβλιογραφικές αναφορές.

Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα πτυχιακή εργασία βασίζεται σε ένα πλήθος βιβλιογραφικών αναφορών της αγγλικής γλώσσας και ελαχίστων της ελληνικής. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως δεν έχουν μελετηθεί τεκμήρια της λατινοαμερικάνικης βιβλιογραφίας, που θα μπορούσαν πιθανότατα να προσφέρουν μια πιο συνολική και ολοκληρωμένη εικόνα των ευρημάτων. Επιπλέον, η συγγραφή της παρούσας εργασίας εκπονήθηκε στο διάστημα της παγκόσμιας πανδημίας του κορονοϊού και εξαιτίας αυτού δεν υπήρχε ικανοποιητική πρόσβαση σε τεκμήρια των πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών.

Κεφάλαιο 1

Προκολομβιανοί Πολιτισμοί της Αμερικής:

Μάγια · Αζτέκοι · Ίνκα

1.1 Πολιτισμός των Μάγια

1.1.1 Εισαγωγή

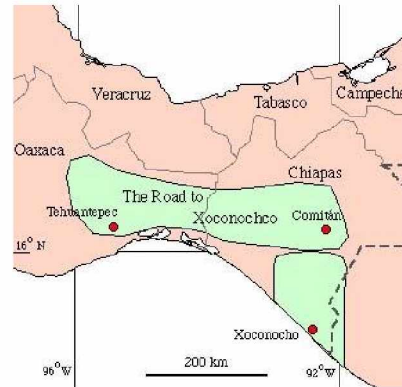
Οι Μάγια ήταν ένας από τους αρχαιότερους πολιτισμούς της Κεντρικής Αμερικής. Πιστεύεται πως η πρωϊμότερη αγροτική κοινότητα, τα χαρακτηριστικά της οποίας φαίνεται να ταυτίζονται σε μικρό βαθμό με τα μετέπειτα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του πολιτισμού των Μάγια, χρονολογείται μετά από το 2.000-1.500 π.Χ. (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 44). Παρόλο που δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελετητών όσον αφορά τις ακριβείς ημερομηνίες, η εξελικτική πορεία των Μάγια, διαιρείται σε τρεις βασικές περιόδους: την περίοδο Διαμόρφωσης (αλλιώς γνωστή ως Προκλασική Περίοδο): 2.000 π.Χ. – 250 π.Χ., την Κλασική περίοδο: 250 μ.Χ. – 900 μ.Χ. και τη Μετακλασική περίοδο που διαρκεί έως και την πτώση της Ταγιασάλ: 900 μ.Χ. – 1.697 μ.Χ. (Διώνη, 2007, σελ. 84), της τελευταίας πόλης των Μάγια, «οχυρό» αντίστασης απέναντι στην Ισπανική κατάκτηση (Διώνη, 2007, σελ. 86).

1.1.2 Καταγωγή

Η αυγή του πολιτισμού των Μάγια φαίνεται να έχει τις ρίζες της στον αρχαίο πολιτισμό των Ολμέκων. Το στοιχείο αυτό προκύπτει από εικονογραφικές ομοιότητες που παρατηρήθηκαν μεταξύ των δύο πολιτισμών, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως ο πολιτισμός των Μάγια επηρεάστηκε πολιτικά και θρησκευτικά από αυτόν των Ολμέκων (Reilly, 1986, σελ. 151). Ο αρχαίος αυτός πολιτισμός, εκτός του ότι φαίνεται να υπήρξε ο προκάτοχος του πολιτισμού των Μάγια, θεωρείται πλέον η «γενέτειρα» όλων των πολιτισμών που εμφανίστηκαν στη περιοχή του Μεξικού και της Κεντρικής Αμερικής, ευρέως γνωστής ως «Μεσοαμερική» (MacNeish, 1964, σελ. 531). Ο όρος αυτός αναφέρεται σε κοινωνίες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μια ενιαία πολιτισμική παράδοση, είτε ενσωματώνουν διαφορετικές τοπικές παραλλαγές, είτε όχι (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 44, Μπερνάλ, Πιμέντελ, & Σιμονί-Αμπά, 2005, σελ. 17).

Οι Ολμέκοι εμφανίστηκαν στις περιοχές της Μέσης Αμερικής γύρω στο 1.250 π.Χ., και συγκεκριμένα κατοίκησαν τις περιοχές γύρω από τον Κόλπο του Μεξικού (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 45). Αξίζει να σημειωθεί πως αντίθετα με τις μέχρι τώρα αντιλήψεις, η πραγματική

ονομασία της φυλής που συνέθεσαν την κοινότητα των Ολμέκων, ήταν οι Ζοκ (Zoque). Πατρίδα αυτών, αποτελούσαν οι παράκτιες πεδιάδες του Ειρηνικού Ωκεανού, σε μια περιοχή που ονομαζόταν Σοκονούσκο (Soconusco) και εκτείνεται νότια του Μεξικού, γειτονικά της Γουατεμάλα (Malmström, 2014, σελ.1), (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Χαρτογράφηση της αρχαίας περιοχής Σοκονούσκο, Μεξικό.

Εικόνα 2: Λίθινη απεικόνιση τελετουργικού αυτοχειρίας: Η γυναίκα περνά ένα σκοινί με αγκάθια από τη γλώσσα της. Πολιτισμός των Μάγια.

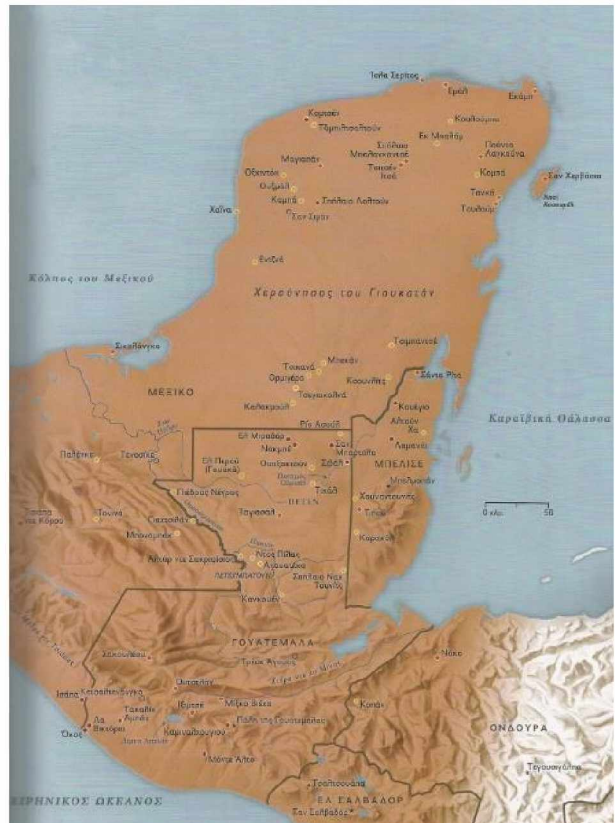
Η κεραμική που ανακαλύφθηκε στις περιοχές του Κόλπου του Μεξικού αναδεικνύει έναν εξελισσόμενο πολιτισμό με διαφορετικές κοσμολογικές και θρησκευτικές ανησυχίες ανά τοπική κοινότητα (Blomster, 2010, σελ.135), οι οποίες εκφράζονταν με λίθινες αναπαραστάσεις (Εικόνα 2), αλλά και με ψηλές πυραμίδες με ναούς στις κορυφές τους. Το αρχιτεκτονικό αυτό στοιχείο ξεχώριζε τόσο στον πολιτισμό των Μάγια (Bahn, 2004,σελ 210), όσο στον πολιτισμό των Αζτέκων (Μπερνάλ, Πιμέντελ, & Σιμονί-Αμπά, 2005, σελ. 257).

1.1.3 Εξέλιξη

Οι Μάγια δραστηριοποιήθηκαν σε ένα μεγάλο εδαφικό εύρος. Οι αποικίες τους εκτεινόταν από ένα μέρος της χερσονήσου του Γιουκατάν (Yucatan) του Μεξικού έως τις χώρες Μπελίζ, Γουατεμάλα, Ελ Σαλβαδόρ και το δυτικό τμήμα της Ονδούρας (Διώνη, 2007, σελ.80), (Εικόνα 3). Συγκεκριμένα, αυτή η κατάταξη, επιδέχεται και έναν περαιτέρω διαχωρισμό, ο οποίος αναφέρεται στο χαρακτηρισμό των επιμέρους γεωγραφικών εδαφών στις

προαναφερθέντες περιοχές. Έτσι, στο βόρειο και κεντρικό τμήμα της Μεσοαμερικής, εκτείνονται τα λεγόμενα βαθύπεδα, ενώ στο νότιο τμήμα τα λεγόμενα υψίπεδα (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 43). Οι δύο όροι αυτοί περιγράφουν αφενός, περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως πεδιάδες, χαμηλότερα της επιφάνειας της θάλασσας ή μεταξύ βουνών, ενώ, αφετέρου, τα υψίπεδα αναφέρονται σε περιοχές με ένα σχετικά μικρό υψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας και μπορεί να τοποθετούνται επίσης μεταξύ βουνών. Είναι συνώνυμα με τον όρο «οροπέδια».

Εικόνα 3: Χαρτογράφηση της χερσονήσου Γιουτακάν, Μεξικό.

Η πιο συχνή αναφορά στον πολιτισμό των Μάγια αφορά την ακμή τους στην περίοδο των Κλασικών χρόνων. Η περίοδος αυτή διαρκεί εξακόσια χρόνια (250 π.Χ. - 900 μ.Χ.) και εξαιτίας της παραγωγικότητας αλλά και της πρωτοτυπίας των τεχνουργημάτων της, θεωρείται ως η Χρυσή Εποχή των Μάγια (Διώνη, 2007, σελ. 84). Η άνθισή της πραγματοποιήθηκε στα κεντρικά βαθύπεδα, στη Χερσόνησο του Γιουτακάν. Εξαιτίας του κλίματος, η χερσόνησος Γιουκατάν αποτελεί μία άνυδρη περιοχή στο μεγαλύτερο μέρος της. Ως συνέπεια, μοναδική πηγή ύδατος αποτελεί το νερό της βροχής, το οποίο απορροφάται από την ασβεστολιθική σύνθεση του υπεδάφους και δημιουργεί εν καιρώ τα τσενότες (cenotes), αλλιώς γνωστές ως δολίνες, υπόγειες δηλαδή λίμνες προσβάσιμες μέσω σπηλαιοειδών περασμάτων (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 43). Παρόλα αυτά το τροπικό αυτό κλίμα δεν εμπόδισε τους Μάγια να εγκατασταθούν στη χερσόνησο αυτή και μάλιστα να δημιουργήσουν μεγαλοπρεπείς πόλεις, σπουδαία πολιτιστικά και εμπορικά κέντρα της εποχής. Αναφέρονται τα πέντε πιο σημαντικά: το Τικάλ, η Παλένκε, η Ουαζακτούν, Πιέδρας Νέγρας και η Κοπάν (Διώνη, 2007, σελ. 84).

Κατά την κλασική περίοδο δημιουργήθηκε η τεχνοτροπία της πέτρινης γλυπτικής, η οποία απέφερε την ιερογλυφική γραφή και ίσως κατά συνέπεια, τη γρηγορότερη διάδοση του ημερολογίου ανάμεσα στις φυλές των Μάγια. Αρχιτεκτονική και κεραμική άγγιξαν το απόγειό τους, καθώς στην πρώτη περίπτωση ανεγέρθηκαν πέτρινα κτίρια, ανάκτορα και πανύψηλες πυραμίδες - ναοί, ενώ στη δεύτερη, η πολύχρωμη διακόσμηση που χρησιμοποιούνταν στη κεραμική, έδωσε ένα πλήθος διαφορετικών μορφών και μοτίβων (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 176). Αναπτύχθηκαν επίσης οι τέχνες των μαθηματικών και της αστρονομίας (Διώνη, 2007, σελ. 84).

Αξίζει να αναφερθεί, πώς σημαντική απόρροια της λιθογλυπτικής ήταν η κατασκευή στηλών τεραστίων διαστάσεων, όπου αναπαρίστανται διάφορα στελέχη της αριστοκρατίας των Μάγια και συνοδεύονται από σύντομες επιγραφές χρονολογικού περιεχομένου. Τα στοιχεία αυτά, όπως είναι λογικό είναι εξαιρετικά χρήσιμα για τη χρονολόγηση μνημείων και τεχνουργημάτων. Μέσα σε αυτά ανήκουν και οι ενδείξεις του απομακρυσμένου εμπορίου που φαίνεται να διενεργούσαν οι Μάγια. Παράδειγμα αποτελεί η εύρεση οψιδιανού από διαφορετικές περιοχές, που ανακαλύφθηκε στα κεντρικά βαθύπεδα, αρκετά χιλιόμετρα μακριά από τον τόπο κατασκευής τους (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 70). Το ανταλλακτικό εμπόριο έπαιρνε επίσης και τη μορφή φορολογίας, όταν ισχυρά κέντρα των Μάγια προστάτευαν άλλες πόλεις από εχθρικές καταστάσεις. Πολύτιμα είδη για τους πολιτισμούς της εποχής εκείνης, όπως η σοκολάτα και το καλαμπόκι έγιναν για χρόνια ο πυρήνας της οικονομίας τους (Bahn, 2004, σελ 211).

Ειδικότερα το καλαμπόκι, κυριαρχούσε στην αγροτική ζωή των Μάγια και κατά συνέπεια στην καθημερινή τους διατροφή. Μάλιστα, για καλύτερη απόδοση, μετά τη συγκομιδή του, τα καλλιεργούμενα χωράφια αφήνονταν για ένα διάστημα χωρίς σπορά, προκειμένου να περάσουν από το στάδιο της αγρανάπαυσης (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ 70). Άλλα καλλιεργήσιμα προϊόντα αποτελούσαν το βαμβάκι, ο καπνός και το κακάο, ενώ από ζώα ασχολούνταν κυρίως με τα ελάφια και τις γαλοπούλες (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 71). Αν και ο πολιτισμός των Μάγια έφτασε στο απόγειο του στα τέλη του 8^{ου} αιώνα μ.Χ. στα κεντρικά βαθύπεδα, η παρακμή τους ακολούθησε αρκετά σύντομα, τον 9^ο αιώνα μ.Χ. Η παρακμή αυτή της οποίας οι αιτίες δεν μπορούν να εξακριβωθούν ακόμα με βεβαιότητα, έγινε αντιληπτή στους ερευνητές από την έλλειψη καινούργιων κατασκευών, κυρίως αρχιτεκτονικών οικοδομημάτων, αλλά και λόγω σπανιότητας πλέον της άλλοτε διαδεδομένης πολύχρωμης κεραμικής (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ 84, Διώνη, 2007, σελ. 84).

Ωστόσο, η ιστορία των Μάγια δεν τελειώνει εκεί. Την πολιτιστική τους κληρονομιά αναλαμβάνουν να συνεχίσουν οι Τολτέκοι, ένας λαός με καταγωγή από το Βορρά, οι οποίοι έπεσαν θύματα καταστροφών από εχθρικές φυλές και αναζήτησαν καταφύγιο στην περιοχή όπου είχαν αναπτυχθεί οι Μάγια της Κλασικής εποχής. Αφού αναμείχθηκαν με τους ιθαγενείς Μάγια, εδραιώθηκαν στις επαρχιακές πόλεις, με πρωτεύουσα τη Τσιτσέν Ιτζά, μια πόλη βασισμένη στην ανάμειξη στοιχείων και των δύο λαών, τόσο πολιτιστικά όσο και θρησκευολογικά. Η πορεία τους στο χρόνο διακόπτεται ξαφνικά το 1.224 μ.Χ. και τα ίχνη τους χάνονται. Τον τελευταίο πυλώνα του αρχαίου πολιτισμού των Μάγια αποτελεί μία φυλή, ονομαζόμενη Ιτζά, μετέπειτα ιδρυτές της Ταγιασάλ, που κατάφερε να αντισταθεί στην Ισπανική κατάκτηση ως το 1.697 μ.Χ., χρονολογία που σηματοδοτεί και το τέλος του πολιτισμού των Μάγια (Διώνη, 2007, σελ. 85-86).

1.1.4 Κυριότερες Αρχαιολογικές Θέσεις

1.1.4.1 Κοπάν

Εικόνα 4: Τμήμα των ερείπων του Βασιλικού Ανακτόρου στο Κοπάν, Μεξικό.

Για τους Μάγια, η λέξη Κοπάν (Copan), αντιπροσώπευε τη σημερινή περιοχή της Ονδούρας. Πιο συγκεκριμένα, στη γλώσσα Νάουα, μιας ιθαγενή γλώσσας στη περιοχή του Μεξικού, φαίνεται να υποδηλώνει τον όρο «γέφυρα». Η ιδιαιτερότητα αυτής της πόλης των Μάγια (Εικόνα 4), βρίσκεται στην τέχνη που παρουσιάζει, καθώς ανευρέθηκε μεγάλος αριθμός

γλυπτών και στηλών (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 362). Αν και η πρωιμότερη αποίκηση κοντά στον ποταμό Κοπάν φαίνεται να φτάνει ως την 1η χιλιετία π.Χ., η πόλη των Μάγια χτίστηκε στην Κλασική περίοδο και η ακμή της κράτησε περίπου έξι αιώνες, από τον 3^ο έως τον 9^ο αιώνα μ.Χ., ενώ τον 7^ο αιώνα εξαιτίας της πολιτισμικής και της τεχνικής ανάπτυξης, έφτασε να θεωρείται ίσως η πιο σημαντική πόλη των Μάγια. Το πιο εντυπωσιακό ίσως σημείο της πόλης είναι η ανάγλυφη σκάλα της Ακρόπολης, η οποία απεικονίζει λεπτομερώς ένα μέρος της ιστορίας της Βασιλικής δυναστείας του Κοπάν, καθώς δεν διατηρείται ολόκληρη. Αξιοθαύμαστη είναι και η κατασκευή υπόγειων διαδρόμων κάτω από την Ακρόπολη, διαπερνώντας την σε μήκος τριών χιλιομέτρων. Το Κοπάν διακρίνεται επίσης για το μεγάλο του γήπεδο, όπου παιζόταν το παιχνίδι με την μπάλα (ballcourt game), ενώ ανεξήγητη παραμένει προς το παρόν και εδώ η ξαφνική εγκατάλειψη της πόλης από το 800 μ.Χ. και έπειτα (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 365).

1.1.4.2 Παλένκε

Εικόνα 5: Αεροφωτογραφία τμήματος της αρχαίας πόλης Παλένκε, Μεξικό.

Στην κοιλάδα Ρίο Οουσουμάντα, σε ένα τοπίο γεμάτο πράσινο που περιβάλλεται από καταρράκτες, βρίσκεται η πόλη Παλένκε (Palenque) (Εικόνα 5). Άλλοτε γνωστή ως Λακάμ Χα (= Μεγάλο Νερό) στους Μάγια η εύφορη αυτή περιοχή αναπτύχθηκε στη διάρκεια της Κλασικής Περιόδου (300 μ.Χ. - 900 μ.Χ.) φτάνοντας στο απόγειο της

τον 7^ο αιώνα (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 342). Από τα πιο εντυπωσιακά της μνημεία, είναι ο Ναός των Επιγραφών, μία μεγάλη πυραμίδα που χωρίζονταν σε οχτώ επίπεδα (Εικόνα 6) και το Βασιλικό Ανάκτορο (Εικόνα 7), ένα μεγάλο συγκρότημα κατοικιών και κτιρίων καλυμμένων σχεδόν στο σύνολό του με ανάγλυφα (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 344).

Εικόνα 6: Ο Ναός των Επιγραφών στο Παλένκε, Μεξικό.

Εικόνα 7: Το Βασιλικό Ανάκτορο του Παλένκε, Μεξικό.

1.1.4.3 Ουξιάλ

Εικόνα 8: Αεροφωτογραφία της Ουξιάλ, Μεξικό.

Η πόλη Ουξιάλ (Uxmal) – που σημαίνει τριπλογεννημένη, στη γλώσσα των Μάγια (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 348) - παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και μεγαλοπρέπεια (Εικόνα 8). Σύμφωνα με τη φυλή, ο Κυβερνήτης της πόλης ήταν άμεσος απόγονος των θεών και η λατρεία του αποτυπώνεται πολύ συχνά στα μεγάλα οικοδομήματα και στη λίθινη διακόσμησή τους, με το Βασιλικό Ανάκτορο να θεωρείται από τα πιο ενδιαφέροντα μνημεία της Ουξιάλ, ενώ ολόκληρη η πόλη παρουσιάζει την εξαιρετική αρχιτεκτονική της εποχής της στα οικοδομήματά της. Άλλα σημαντικά μνημεία αποτελούν η Πυραμίδα του Μάγου, το

Κουαντράγκουλο ντε λα Μόνθας - Ισπανική ονομασία που δόθηκε στο κτίριο, το οποίο σύμφωνα με ορισμένους εμπειρογνώμονες χρησιμοποιούνταν ως χώρος διαμονής των ατόμων που είχαν επιλεγεί για τελετές ανθρωποθυσίας. Άλλα κτήρια αποτελούν η Πυραμίδα της Ηλικιωμένης γυναίκας, το συγκρότημα κοιμητηρίων - το οποίο παρουσιάζει πέτρινη διακόσμηση με ανθρώπινα κρανία και η οικία των χελωνών, αφιερωμένη στο ζώο που σύμφωνα με το μύθο έχει άμεση σύνδεση με την ύπαρξη των Μάγια (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 348).

1.1.4.4 Τσιτσέν Ιτζά

Εικόνα 9: Η μεγάλη Πυραμίδα της πεδιάδας, Τσιτσέν Ιτζά, Μεξικό.

Η πόλη Τσιτσέν Ιτζά (Chichen Itza) των Μάγια, ιδρύθηκε τον 5^ο αιώνα μ.Χ. και γύρω στο 850 μ.Χ. καταλήφθηκε από τους Τολτέκους. Σύμφωνα με το μύθο, ο θεός των Τολτέκων ο Κουετζαλκοάτλ - ο αντίστοιχος Κουκουλτσάν των Μάγια - κατέλαβε την πόλη τον 9^ο αιώνα. Η Τσιτσέν Ιτζά αποτελεί κομβικό σημείο και αντανακλά την ανάμειξη των δύο πολιτισμών (Μάγια & Τολτέκοι) σε συνδυασμό με την παρουσία σπουδαίας

Εικόνα 10: Ο Ναός των Χιλίων Κιόνων, Τσιτσέν Ιτζά, Μεξικό.

αρχιτεκτονικής, λιθογλυπτικής και ζωγραφικής, έως την εξαφάνισή τους το 1.400 μ.Χ. (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 350). Το πιο εντυπωσιακό μνημείο, αφορά τη μεγάλη πυραμίδα της πεδιάδας (**Εικόνα 9**), αφιερωμένη στο θεό Κουετζαλκούατλ με συνολικά 365 σκαλοπάτια τα οποία πιστεύεται ότι λειτουργούσαν και σαν ημερολόγιο (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 351). Στο ναό εσωτερικά της πυραμίδας, βρέθηκαν κομμάτια νεφρίτη στη μορφή του ιαγουάρου, σύμβολο των Τολτέκων πολεμιστών, απεικονίσεις του οποίου, βρίσκονται και στο Ναό των Χιλίων Κιόνων (**Εικόνα 10**). Ακόμη, ένας σημαντικός μνημειακός χώρος είναι η αίθουσα χορού που αποτελεί τη μεγαλύτερη στη Μεσοαμερική με σπουδαίο ανάγλυφο διάκοσμο (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 353).

1.1.4.5 Τικάλ

Εικόνα 11: Φωτογραφία της πόλης Τικάλ, Μεξικό. Στα δεξιά φαίνεται ο ναός του Μεγάλου Ιαγουάρου.

Το Τικάλ (Tikal) (**Εικόνα 11**), απόκρημη τοποθεσία των Μάγια στα δάση της Γουατεμάλας, ιδρύθηκε τον 6^ο αιώνα π.Χ. σε πλούσια περιοχή, με σημαντικούς πόρους (ξύλο - δέντρα - πυρόλιθους) και αποτελούσε σημαντικό εμπορικό σημείο στα χρόνια εκείνα, έως την ανεξήγητη ερήμωσή του τον 10^ο αιώνα μ.Χ. . Το Τικάλ φιλοξενούσε έως και 100.000 κατοίκους, ενώ παρουσιάζει σημαντικά καλλιτεχνικά και αρχιτεκτονικά επιτεύγματα: πολλά οικοδομήματα είναι καλυμμένα με χρωματιστό γύψο σε αποχρώσεις όμοιες με αυτές των τροπικών παπαγάλων. Το πιο γνωστό μνημείο είναι ο ναός του Μεγάλου Ιαγουάρου, μία πυραμίδα 44 μέτρων, χτισμένη προς τιμήν του δεύτερου κυβερνήτη της πόλης. Εσωτερικά,

ανακαλύφθηκε τάφος με πλούσια κτερίσματα από νεφρίτη, χρυσό και μαργαριτάρια (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 357).

1.1.4.6 Μόντε Αλμπάν

Εικόνα 12: Πανοραμική φωτογραφία της πόλης Μόντε Αλμπάν, Μεξικό.

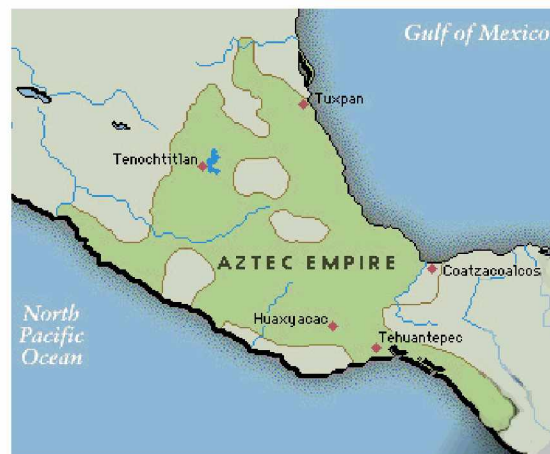
Η ονομασία Μόντε Αλμπάν (Monte Albán) είναι Ισπανική και αφορά μία πόλη χτισμένη στα 1.360 μέτρα ενός βουνού, της πολιτείας Οαζάκα (Oaxaca) (Εικόνα 12). Οι Ζαποτέκοι, ο λαός που κατοικούσε σε αυτή την τοποθεσία, είχε σπουδαίο εργατικό δυναμικό: η πόλη κατασκευάστηκε πάνω σε μία λίθινη εξέδρα τεραστίων διαστάσεων. Παράλληλα, κατασκεύασαν υδατοστεγείς δεξαμενές για την αποθήκευση του νερού, καθώς η περιοχή δεν προσέφερε τις ανάλογες πηγές και έτσι η μεταφορά του συγκεκριμένου αγαθού ήταν μακρά και επίπονη. Το 750 μ.Χ. εγκαταλείφθηκε από τους Ζαποτέκους και χρησιμοποιήθηκε εκ νέου από τη φυλή των Μιζτέκων (Mixtecs) ως επιτύμβια τοποθεσία. (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 338). Χαρακτηριστικό, είναι το γήπεδο για το παιχνίδι με την μπάλα χωρίς όμως την ύπαρξη τελετουργικών θυσιών να συνοδεύουν το αποτέλεσμα του παιχνιδιού. Επιπλέον, τα διάφορα ιερά συνδέονταν μεταξύ τους με υπόγειους διαδρόμους (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 340).

1.2 Πολιτισμός των Αζτέκων

1.2.1 Εισαγωγή

Στις περιοχές του κεντρικού Μεξικού, με τον Ειρηνικό ωκεανό στα δυτικά και τον Ατλαντικό στα ανατολικά, αναδύθηκε το μεγαλύτερο κράτος ιθαγενών της Κεντρικής Αμερικής: ο πολιτισμός των Αζτέκων (Εικόνα 13). Η καταγωγή τους δε χάνεται στο μύθο, όπως αυτή των Ίνκα. Η ιστορία τους είναι βασισμένη σε αρχαιολογικά τεκμήρια ανασκαφών, μνημειακών αποκαταστάσεων και ιστορικών πηγών (Bahn, 2004, σελ.212 & Διώνη, 2007, σελ. 38).

Εικόνα 13: Χαρτογράφηση της περιοχής εξάπλωσης των Αζτέκων.

1.2.2 Καταγωγή

Οι Αζτέκοι αποτελούν τον ύστατο πολιτισμό που αναπτύχθηκε στη Κεντρική Αμερική μετά τους Ολμέκους, τους Μάγια, τους πολιτισμούς της κοιλάδας Οαχάκα (Oaxaca) και της πόλης Τεοτιουακάν (Teotihuacan) και τους Τολτέκους (Toltec). Οι ίδιοι δεν ονόμαζαν τους εαυτούς τους, όπως συνηθίζουμε να τους αποκαλούμε σήμερα εμείς, αλλά η αυτο-ονομασία τους την εποχή εκείνη ήταν «Μεξίκα». Με τον όρο αυτό προσδιορίζονταν μία από τις φυλές, της ευρύτερης ομάδας των Τσιτσιμέκων, η οποία μέσω βίαιων πρακτικών και σφοδρών επιδρομών επικράτησε έναντι των Τολτέκων (Διώνη, 2007, σελ. 28). Οι Τολτέκοι, φυλή από το Βορρά, δραστηριοποιούνταν στη κοιλάδα του Μεξικού, αποτελώντας τη κυρίαρχη φυλή της περιοχής, με πρωτεύουσά τους την πόλη Τούλα, την οποία λόγω πολιορκίας των Τσιτσιμέκων, ήδη από τον 12^ο αιώνα μ.Χ., αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν και να μετοικήσουν νοτιοανατολικότερα στην πόλη Τσιτσέν Ιτζά (Διώνη, 2007, σελ. 85).

Οι Αζτέκοι είναι επίσης γνωστοί στη βιβλιογραφία, ως Νάουα (Nahua) λόγω της γλώσσας που ομιλούσε η φυλή και έφερε την ίδια ονομασία (Vargas-Alarcon et al., 2007, σελ. 747). Κατοικία τους αποτελούσαν διάφορες σπηλιές στο Βορρά, σε μια τοποθεσία που ίσως έφερε το όνομα «Αζτλάν» - εξ' ου και «Αζτέκοι» - απ' όπου μετακινήθηκαν τελικά προς το Νότο. Η μετακίνηση και η εγκατάσταση από τη μια τοποθεσία στην άλλη δεν έγιναν μονομιάς, αλλά

πραγματοποιούνταν κάθε μία ή δύο δεκαετίες, υπό τη καθοδήγηση του θεού στον οποίο πίστευαν.

Η εδραίωσή τους στο Νότο δεν υπήρξε εύκολη υπόθεση, λόγω της αντίστασης και της αποστροφής που αντιμετώπισαν οι Αζτέκοι από τις φυλές της περιοχής. Τους κατονόμαζαν «βάρβαρους» και απολίτιστους εξαιτίας των βίαιων πρακτικών επιβολής που χρησιμοποιούσαν στις φυλές του Νότου. Ως αποτέλεσμα, η φυλή των Αζτέκων εξωθήθηκε σε ένα απομονωμένο,

Εικόνα 14: Γεωγραφικός χάρτης της λίμνης Τεस्कόκο, που δραστηριοποιήθηκαν οι Αζτέκοι., Μεξικό.

ακατοίκητο νησί, της λίμνης Τεस्कόκο (Texcoco), (Εικόνα 14), (Διώνη, 2007, σελ. 29). Σύμφωνα με τη θρησκευτική παράδοση των Αζτέκων, αιτία της εγκατάστασής τους εκεί αποτέλεσε η βούληση του θεού τους, μιας πολεμοχαρούς οντότητας με το όνομα Ουιτσιλοπόστλι (Huitzilopochtli), που ως σύμβολά του είχε τον αετό, τον ήλιο και μια αιμόφυρτη ανθρώπινη

καρδιά (Διώνη, 2007, σελ. 30). Σημειώνεται εδώ ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις της φυλής ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με πρακτικές που αφορούσαν το θάνατο, καθώς πιστεύονταν πως το αίμα που χύνονταν στις τελετουργικές ανθρωποθυσίες «εξασφάλιζε» τη πορεία του κόσμου, έτσι όπως εκείνοι τον αντιλαμβάνονταν (Bahn, 2004, σελ.213).

Εικόνα 15: Υποθετική ψηφιακή αναπαράσταση της πρωτεύουσας των Αζτέκων, Τενοτστιτλάν. Λίμνη Τεस्कόκο, Μεξικό.

Η λίμνη Τεस्कόκο αποτέλεσε το τόπο κατοίκησης των Αζτέκων. Το μικρό νησάκι όπου εγκαταστάθηκαν, αξιοποιήθηκε πλήρως, με τους πόρους τους να αποδίδουν στο μέγιστο χάρη στην επινοητικότητα της φυλής. Με το ανταλλακτικό εμπόριο, προμηθεύονταν οικοδομικές ύλες από διάφορες γηγενείς

φυλές που κατοικούσαν γύρω από τη λίμνη ή πιο απόμαρα στην ενδοχώρα και κατασκεύαζαν

μεγάλες οδούς σύνδεσης του νησιού με τις ακτές, για τη μεταφορά τους (**Εικόνα 15**). Η πρώτη λίθινη κατασκευή αφιερώθηκε στο θεό τους, αποκλειστικά για τη δική του λατρεία (Διώνη, 2007, σελ.30). Παρότι έχτιζαν πολλές λίθινες κατασκευές, οι Αζτέκοι ενδιαφέρονταν πολύ περισσότερο για την αναπαράσταση των θρησκευτικών γεγονότων, οπότε η γλυπτική τους χαρακτηρίζεται κατά κύριο λόγο ογκώδης, χωρίς αισθητικά κριτήρια (Διώνη, 2007, σελ.38).

Η ίδρυση της πρωτεύουσάς τους, της Τενοτσιτλάν (Tenochtitlan) (=Λιθοφραγκοσυκιά) χρονολογείται ιστορικά κάπου στο 1.344 μ.Χ. (Διώνη, 2007, σελ.30). Η πόλη αναπτύχθηκε γρήγορα, αριθμώντας σύντομα πολλές χιλιάδες κατοίκους. Ένας από τους βασικούς λόγους αυτής της εξέλιξης ήταν η επιθετική επεκτατική πολιτική που ασκούσε η φυλή (Bahn, 2004, σελ.212).

1.2.3 Εξέλιξη

Πολιτισμικά, οι Αζτέκοι, αντιλαμβάνονταν τους εαυτούς τους ως άμεσους διαδόχους του πολιτισμού των Τολτέκων, μια κληρονομιά που ανέλαβαν οι ίδιοι να ασπαστούν και να εξελίξουν, στοιχείο που αξιοποίησαν και πολιτικά. Αυτό αντανακλάται από το γεγονός της εκλογής για Βασιλιά τους, ενός απογόνου του τελευταίου Βασιλιά των Τολτέκων, το 1.376 μ.Χ., με αποτέλεσμα να κερδίσουν το σεβασμό των γειτονικών φυλών (Διώνη, 2007, σελ.30). Η ισχυροποίηση του βασιλείου επιτεύχθηκε με τον Βασιλιά Ιτσκοάτλ μεταξύ του 1.428 μ.Χ. και 1.440 μ.Χ., καθώς ακολουθούσε σωστά τις διπλωματικές οδούς: σε συνεννόηση με άλλες δύο ισχυρές πόλεις της κοιλάδας, σχημάτισε τη Τριπλή Συμμαχία κι ενωμένοι οι τρεις μονάρχες επιβλήθηκαν στις υπόλοιπες φυλές του Μεξικού. Πλέον επέβαλλαν εκείνοι τους φόρους αντί να βρίσκονται στη θέση των υποτελών. Το αποτέλεσμα ήταν η μεγάλη εισροή πρώτων υλών και εργατικού δυναμικού στη Τενοτσιτλάν. Η ανάπτυξη της σε όλα τα επίπεδα ήταν ραγδαία.

Αυτή η άμεση και επιθετική επεκτατική πολιτική, επέτρεψε στους Αζτέκους να οικειοποιηθούν και να αφομοιώσουν γρήγορα τα έθιμα και τις παραδόσεις των κατακτημένων φυλών, σε τέτοιο βαθμό που οι δικές τους επινοημένες θεότητες και θρησκευτικές επιταγές επηρεάζονταν άμεσα από τις πρώτες, γι' αυτό και έφεραν πολλά πανομοιότυπα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τη θρησκεία τους, ανάμεσα στους κυριότερους θεούς, εκτός από τον Ουιτσιλοπόστλι (Huitzilopochtli), ήταν ο Γλάλοκ (Tlaloc), θεός της βροχής, ο Τεσκατλίποκα (Tetzcatlipoca), ο επιθετικός και βάνουσος θεός των Τολτέκων και ο πνευματικός αντίπαλός του ο Κετσαλκοάτλ (Quetzalcóatl) (Διώνη, 2007, σελ.31).

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούν δύο πράγματα: πρώτον, η άποψη που συμμερίζονται οι συγγραφείς Μπερνάλ, Πιμέντελ και Σιμονί-Αμπά (2005, σελ.265): Οι Αζτέκοι κατάφεραν να μνημονευτούν στην ιστορία με το δικό τους μοναδικό, ακραίο και υπερβολικό τρόπο έχοντας πρόσβαση στους ίδιους πόρους με τους οποίους ήταν εξοπλισμένες και οι υπόλοιπες φυλές του Μεξικού – και ο λόγος που το κατάφεραν αυτό ήταν χάρη στο «σύμπλεγμα ανωτερότητας» που τους διακατείχε. Δεύτερον, ο μύθος που περιπλέκει τους δύο προαναφερθέντες θεούς – Τεσκατλιπόκα και Κετσαλκοάτλ – ήταν και ο λόγος που ο τελευταίος Βασιλιάς των Αζτέκων, Μοκτεσούμα ο Β΄, δέχτηκε τους Ισπανούς κατακτητές στη Τενοτσιτλάν, χωρίς αντίσταση. Ο μύθος, συνοπτικά, αναφέρει πως ο άγριος θεός Τεσκατλιπόκα έδωσε τον αγαθό θεό Κετσαλκοάτλ, ο οποίος κινήθηκε προς την Ανατολή, αλλά με την υπόσχεση πως κάποια μέρα θα επέστρεφε μαζί με τους ακολούθους του. Όταν οι Ισπανοί κατακτητές ανακάλυψαν τη Τενοτσιτλάν μέσω γηγενών κατατοπίσεων (Bahn, 2004, σελ.213), ο Μοκτεσούμα Β΄, δίνοντας μεγάλη βαρύτητα στα λόγια των αστρολόγων του, πίστεψε ότι ο κατακτητής Ερνάν Κορτές με τη μεγάλη συνοδεία ήταν στη πραγματικότητα ο θεός Κετσαλκοάτλ, που εκπλήρωσε την υπόσχεσή του (Διώνη, 2007, σελ.31). Μετά από αυτή τη κομβική απόφαση στην ιστορία των Αζτέκων και λίγες ατυχίες συγκυρίες αργότερα, η αυτοκρατορία έφτασε στο τέλος της.

Οι κατακτητές, ωστόσο δεν αποτελούσαν το κύριο και μοναδικό λόγο πτώσης της αυτοκρατορίας. Όπως και στη περίπτωση των Ίνκα, το πρόβλημα ξεκινούσε από διάφορα εσωτερικά προβλήματα του κράτους και τη λανθασμένη διαχείριση αυτών, προκαλώντας αποδυνάμωση και σταδιακή κατάρρευση. Στη περίπτωση των Αζτέκων το πρόβλημα πήγαζε από τον πλέον μη βιώσιμο τρόπο διακυβέρνησης του λαού. Ο ηγεμόνας Μοκτεσούμα Β΄, αν και σεβαστός από τους υπηκόους του, ακολουθούσε αμφιλεγόμενη πολιτική βασισμένη στη βία οδηγώντας τελικά τους καταπιεσμένους λαούς να συμμαχήσουν με τον Κορτές, εναντίον του Βασιλιά (Διώνη, 2007, σελ.33).

1.2.4 Κυριότερες Αρχαιολογικές Θέσεις

1.2.4.1 Τεοτιουακάν

Εικόνα 16: Αεροφωτογραφία της πόλης Τεοτιουακάν, Μεξικό.

Λίγα είναι γνωστά για την πιο σημαντική και μεγαλοπρεπή πόλη της Μεσοαμερικής. «Τεοτιουακάν» (Teotihuacan) στη γλώσσα Νάουα των Αζτέκων, σημαίνει «το μέρος όπου οι άνθρωποι έγιναν θεοί». Ωστόσο, οι Αζτέκοι ανακάλυψαν αυτή τη μεγαλοπρεπή πόλη μόλις τον 13^ο αιώνα μ.Χ. και τη βρήκαν ερημωμένη από ίχνη ζωής (**Εικόνα 16**). Δεν είναι γνωστό ούτε ποιος πολιτισμός την έχτισε, ούτε γιατί, αλλά η ανέγερσή της υπολογίζεται τον 3^ο αιώνα π.Χ. και η ανάπτυξή της υπήρξε ταχύτατη, ειδικά μεταξύ του 1^{ου} και του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. Τα δεδομένα μιλούν για περίπου 200.000 κατοίκους την περίοδο της ακμής της, αλλά η πορεία του πολιτισμού που φιλοξενούσε σταματάει το 750 μ.Χ. για άγνωστες αιτίες. (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.334). Αυτό που ξεχωρίζει στη Τεοτιουακάν είναι το πολεοδομικό της σχέδιο και η γιγαντιαία πυραμίδα του Ήλιου στο κέντρο μιας μεγάλης λεωφόρου που ονομάζεται «Λεωφόρος των Νεκρών» (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.336).

1.3 Πολιτισμός των Ίνκα

1.3.1 Εισαγωγή

Νότια Αμερική, Περού. Περί το 1.110 μ.Χ. μια ολιγομελής φυλή γεωργών και βοσκών κατέβηκε τις οροσειρές των Άνδεων και όδευσε προς τη Κοιλάδα του Κούσκο (Νιουράκης, 1984, σελ. 171). Η εγκατάσταση της φυλής εκεί, σήμανε τη αρχή της δημιουργίας ενός πολιτισμού με πλούσια κληρονομιά. Των Ίνκα. «Ίνκα», στη Περουβιανή γλώσσα των ιθαγενών σημαίνει «άρχοντας», «ευγενής», αυτός που κατάγεται από την πιο διακεκριμένη οικογένεια της φυλής Κιτχούα, η οποία τελικά κυριάρχησε επί των υπολοίπων και μετονομάστηκαν ύστερα σε Ίνκα (Νιουράκης, 1984, σελ. 173).

1.3.2 Καταγωγή

Η καταγωγή τους, αριθμεί χιλιάδες χρόνια παρελθόντος και ανάγεται στους πολιτισμούς των Άνδεων. Οι Άνδεις αποτελούν τη μακρύτερη οροσειρά στη Γη και απλώνονται κατά μήκος της δυτικής ακτής της Νότιας Αμερικής (Espinoza et al., 2020). Σ' αυτό το αχανές τοπίο οργανώθηκαν διάφορες ομάδες σε τοπικό επίπεδο από ανθρώπους που ήταν αρχικά τροφοσυλλέκτες και κυνηγοί και μετέπειτα συνυπήρχαν σε κοινότητες (Bahn, 2004, σελ.215). Οι αρχαιολογικές έρευνες, μέσω εργαλείων την εποχής που ανευρέθηκαν και λόγω έλλειψης γραπτού λόγου, τοποθετούν τη πρωιμότερη οικιστική εγκατάσταση, πριν το 10.000 π.Χ., ενώ περίπου από το 2.500 π.Χ. και έπειτα, οι κοινότητες οργανώνονταν ήδη σε πόλεις, με τη διαρκή ανέγερση ναών και μεγάλων οικοδομικών κατασκευών να αποτελεί ενεργό μέρος της καθημερινότητάς τους (Bahn, 2004, σελ. 214). Η οργάνωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μεμονωμένων πολιτισμών, που άνησαν χρονολογικά, πριν την εποχή της αυτοκρατορίας των Ίνκα.

Οι κυριότεροι πολιτισμοί είναι 7 στον αριθμό.

- Τσαβίν

Οι παραδόσεις και η καθημερινότητα του πολιτισμού Τσαβίν (Chavín) ήταν αυτές που έμελλαν να θέσουν τις βάσεις στη κουλτούρα των κοινοτήτων που δραστηριοποιήθηκαν στη περιοχή των κεντρικών Άνδεων (Bahn, 2004, σελ.215), αλλά και της μετέπειτα αυτοκρατορίας

των Ίνκα, τόσο πολιτιστικά όσο και θρησκευτικά. (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.366). Η δραστηριότητα της κοινότητας Τσαβίν χρονολογείται από το 900 π.Χ. έως το 200 π.Χ., με την επιρροή της να επεκτείνεται σταδιακά μέχρι τις παράκτιες περιοχές. (Bahn, 2004, σελ.215)

- Παράκας

Ο πολιτισμός Παράκας (Paracas) έκανε την εμφάνισή του στη Περουβιανή ακτή, νότια της σημερινής πρωτεύουσας του κράτους, στη Λίμα. Η δραστηριότητά του στη περιοχή εκτείνεται από το 600 π.Χ. έως το 200 μ.Χ. και έγινε γνωστός για τα πολύτιμα κτερίσματα των ταφών (Bahn, 2004, σελ.216), αλλά και της ίδιας της Νεκρόπολης γενικότερα: στις ταφές επιφανών κοινωνικά προσώπων παρατηρήθηκε ένας πολύ ενδιαφέρον τρόπος ταφής, κατά τον οποίο οι αποθανόντες τυλίγονταν με πολλές και πολύπλοκες στρώσεις υφασμάτων σε εμβρυική στάση (Suarez, 2011, σελ.34).

- Νάσκα

Ένας από τους διασημότερους πολιτισμούς, πριν την κυριαρχία των Ίνκα, είναι αυτός της πόλης Νάσκα (Nasca), που πήρε το όνομά της από τον ομώνυμο πολιτισμό και αναπτύχθηκε σε εκείνη την περιοχή, από το 150 π.Χ. έως το 650 μ.Χ. Ο πολιτισμός Νάσκα άφησε σημαντική κληρονομιά στον υπόλοιπο κόσμο: τα γιγάντια γεωγλυφικά, αμφιβόλου χρήσεως έως και σήμερα (Suarez, 2011, σελ.35), γνωστά ως Γραμμές Νάσκα και ένα εξαιρετικά επινοητικό αρδευτικό σύστημα που αντλούσε τα υπόγεια ύδατα και τα εξήγε στην επιφάνεια (Bahn, 2004, σελ. 216 & Suarez, 2011, σελ.35).

- Μότσε

Ο πολιτισμός Μότσε (Moches) εδραιώθηκε στις παράκτιες κοιλάδες του Περού από το 100 μ.Χ. έως το 700 μ.Χ. και έγινε περισσότερο γνωστός για τη ταφική και κεραμική τέχνη και εικονογραφία (Suarez, 2011, σελ.38). Πιστεύεται ότι η σύνθεσή του προέκυψε από δύο μεγάλες πολιτιστικές ομάδες, τους πολιτισμούς Σαλινάρ (200 π.Χ. - 50 π.Χ.) και Γκαλλινάτσο (50 π.Χ. - 300 μ.Χ.) που άνθιζαν εκείνες τις εποχές στις ακτές του Περού (Bahn, 2004, σελ. 216), βόρεια και νότια, χωρίς όμως να πετύχουν την ομοιογένεια ενός ενιαίου κράτους (Koons, Alex, 2014, σελ.1039). Έγιναν γνωστοί για τις μεγάλες πυραμίδες, μερικές από τις οποίες ήταν και ταφικά

μνημεία. (Bahn, 2004, σελ. 216) Συγκεκριμένα, στον αρχαιολογικό χώρο Σιπάν (Sipan) ανευρέθηκε μία πολύ σημαντική αρχαιολογική ανακάλυψη στα τέλη του 20^{ου} αιώνα: δώδεκα ταφές ηγεμόνων, ιερέων και υψηλά υφιστάμενων προσώπων με πολυτελή κτερίσματα (Suarez, 2011, σελ.38) (Εικόνα 17).

Εικόνα 17: Φωτογραφία των κτερισμάτων από τον τάφο ηγεμόνα που ονομάστηκε «Άρχοντας του Σιπάν», Περού.

- Κετσούα - Αϊμάρα - Ουάρι

Στα υψίπεδα των Άνδεων, κοντά στη λίμνη Τιτικάκα έδρευαν δύο φυλές, οι οποίες συχνά αντιλαμβάνονται ως μία από αρκετούς ερευνητές: Οι Κετσούα (Quitchoa/Quechua) και η Αϊμάρα (Aymara). Η φυλή Κετσούα αποτέλεσε σε ποσοστό τη πολυπληθέστερη της αυτοκρατορίας, ενώ η φυλή Αϊμάρα ανέπτυξε το πολιτισμό της στη πόλη Τιαουανάκο (Νιουράκης, 1984, σελ. 171), μια μεγάλη σε έκταση λίθινη πόλη με εντυπωσιακή αρχιτεκτονική και ευρεία εμπορική και καλλιτεχνική επιρροή (Bahn, 2004, σελ. 217). Έπειτα, ο πολιτισμός Ουάρι (Huari) άνησε από το 500 μ.Χ. έως το 1.000 μ.Χ., επεκτείνοντας αργότερα την έκτασή του στις κεντρικές και βόρειες περιοχές των υψιπέδων (Bahn, 2004, σελ. 217), πριν απορροφηθεί από την αυτοκρατορία των Ίνκα. Πιστεύεται πως η καινοτόμα κατασκευή «γεωργικών βεραντών», δηλαδή το βαθμιδωτό – αγροτικό σύστημα που χρησιμοποιούσαν κάποιοι πολιτισμοί του Περού προκειμένου να αξιοποιούν το γεωγραφικό ανάγλυφο σε θέματα καλλιέργειας (Εικόνα 18), προέκυψε πρώτα από τον πολιτισμό Ουάρι και έπειτα γνώρισε ευρεία διάδοση (Suarez, 2011, σελ.40).

Εικόνα 18: «Γεωργικές βεράντες»: βαθμιδωτό σύστημα καλλιέργειας, Περού

- Τσιμού

Ο πολιτισμός Τσιμού (Chimu) ήταν η πιο ισχυρή κοινότητα στην περιοχή των Άνδεων μετά τη πτώση του πολιτισμού Ουάρι. Οι Τσιμού ανέγειραν τη μεγαλύτερη πλίνθινη πόλη (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.369), την ονόμασαν Τσαν-Τσαν (Chan Chan) και η τοποθεσία αυτή αποτέλεσε κομβικό γεωγραφικό σημείο για τη μετέπειτα αυτοκρατορία των Ίνκα (Bahn, 2004, σελ. 217). Η παρουσία τους στη περιοχή χρονολογείται από το 1000 μ.Χ. έως το 1470 μ.Χ., ενώ φημίζονταν για τα τεχνουργήματά τους (Suarez, 2011, σελ.42).

- Τιουανάκο

Στα ανατολικά της λίμνης Τιτικάκα στη Βολιβία και σε υψόμετρο 3.850 μέτρων δεσπόζει η πόλη Τιουανάκο (Tiahuanco). Η δραστηριότητά της κυμαίνεται από το 3.200 π.Χ. έως το 1.100 μ.Χ., με το 500 μ.Χ. να αποτελεί το σημείο ακμής της (Suarez, 2011, σελ.36 & Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 380). Η κοινωνία τους βασίζονταν στην αγροτική παραγωγή, με παράλληλη την εκμετάλλευση πόρων που εξάγονταν από τη λίμνη και την εκτροφή ζώων, όπως το λάμα και το αλπακά. Παρόλη την ευημερία, γύρω στο 950 μ.Χ. η περιοχή ταλαιπωρήθηκε από ξηρασία μακράς περιόδου. Το στοιχείο το οποίο επηρέασε τη πορεία του πολιτισμού, η οποία ωστόσο, αναζωπυρώθηκε λίγα χρόνια πριν την άφιξη των Ισπανών κατακτητών, καθώς θεωρούνταν πλέον ως το σημείο εκκίνησης σε πολλές μυθολογικές αφηγήσεις των Ίνκα (Suarez, 2011, σελ.37 & Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.380). Εκτός των πυραμιδικών ναών και τα ανάγλυφα που παρουσιάζουν τη τέχνη του πολιτισμού, το πιο εντυπωσιακό ίσως εγχείρημα είναι η δημιουργία τάφων στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τις οποίες γέμιζαν με νερό και αποθήκευαν

εκεί ψάρια και υδρόβια φυτά είτε για κατανάλωση, είτε για κάποιο άλλο σκοπό. Το αποτέλεσμα ήταν τελικά η δημιουργία ενός στρώματος υγρασίας που πρόσφερε προστασία από παγετούς στις καλλιέργειες πατάτας με άμεσα αποτελέσματα στην αύξηση της σοδειάς, αλλά και στην αγροτική παραγωγή στο σύνολό της.

Παρόλο που ήδη από το 2.000 π.Χ. και μετά, οι προαναφερθέντες πολιτισμοί ήκμαζαν και παρήκμαζαν, οι μελετητές αναφέρουν πως βρίσκονταν πολιτισμικά και πνευματικά στο ίδιο επίπεδο με τους Ίνκα. Ωστόσο, αυτό που πέτυχε η αυτοκρατορία, δηλαδή τη κατάκτηση διαφορετικών περιοχών και την ενσωμάτωσή τους σε ένα ενιαίο, ομοιογενές κράτος, οι πολιτισμοί εκείνοι δε το κατάφεραν, όχι γιατί δε μπορούσαν, αλλά γιατί δεν το επιδίωξαν (Διώνη, 2007, σελ. 53).

Σύμφωνα με το μύθο, από τον οποίο αντλούνται μερικά στοιχεία για τη ιστορική προέλευση των Ίνκα, ο θεός Ήλιος, στον οποίο πίστευε η φυλή, δημιούργησε δύο αδέρφια, τους πρώτους της φυλής Ίνκα και τους τοποθέτησε στο μέσον της λίμνης Τιτικάκα, στο υψίπεδο της Βολιβίας, πάνω σ' ένα νησί, το οποίο πήρε την ονομασία «Νησί του Θεού Ήλιου». Έπειτα, προμηθεύοντάς τους με μια χρυσή ράβδο, τους πρόσταξε να μετακινηθούν από το σημείο εκείνο με σκοπό την εύρεση καλλιεργήσιμης γης, ώστε να εγκατασταθούν εκεί, με μία ωστόσο προϋπόθεση: να έχουν πρώτα κατακτήσει τις γύρω περιοχές και να διδάξουν στους «απολίτιστους» λαούς τις τέχνες της δικής τους φυλής. Έτσι, τα δύο αδέρφια έφτασαν τελικά στη κοιλάδα του Κούσκο (Cuzco), όπου βύθισαν τη ράβδο τη γη και εγκαταστάθηκαν εκεί μόνιμα, χτίζοντας τη πόλη τους και ονομάζοντάς την «Κούσκο», που στην ομιλούσα τοπική διάλεκτο Κετσούα, σημαίνει «Ομφαλός του Κόσμου». Η πιθανή εκδοχή της ιστορικής αλήθειας που εκμαιεύεται από τον μύθο, είναι πως μάλλον κάποια φυλή από τη Βολιβία, αποφάσισε λόγω άσχημων συνθηκών να βρει καινούριο τόπο εγκατάστασης και εδραιώθηκε τελικά στη Κοιλάδα του Κούσκο, το 1.250 μ.Χ., αφού πρότινος είχε εξαλείψει πιθανούς κινδύνους από τις γύρω περιοχές, υποτάσσοντάς τες υπό την κυριαρχία της (Διώνη, 2007, σελ. 54).

1.3.3 Εξέλιξη

Το κράτος των ιθαγενών Ίνκα, το μεγαλύτερο στη Νότια Αμερική, ήταν γρήγορα αναπτυσσόμενο (Νιουράκης, 1984, σελ. 173,171), παρόλο που η συνολική διάρκειά του κράτησε για λιγότερο από 100 χρόνια, από το 1.438 μ.Χ. έως το 1.532 μ.Χ. (Διώνη, 2007, σελ. 53). Δημιουργήθηκε με σκληρή δουλειά από την ίδια τη φυλή, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις και

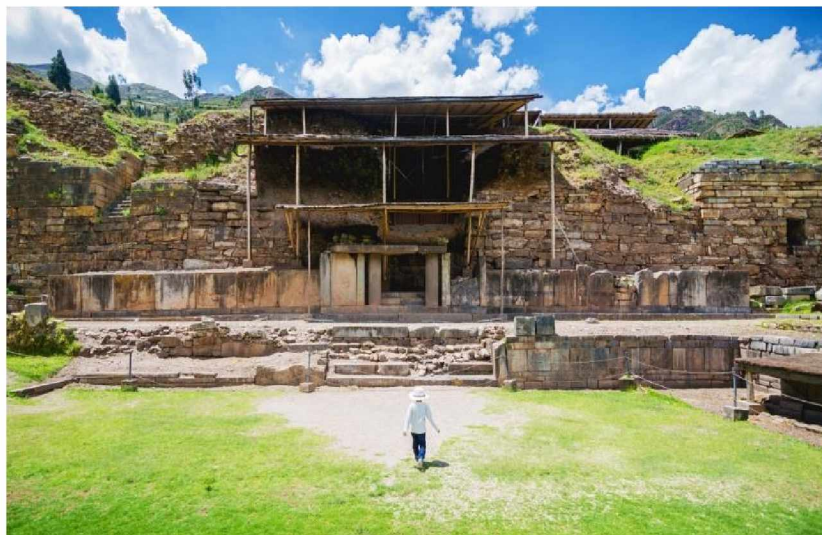
η δυναστεία τους εδραιώθηκε το 1.021 μ.Χ. (Νιουράκης, 1984, σελ. 173-174). Τα σύνορά του εκτεινόταν από τη Κολομβία έως τη Βόρεια Αργεντινή (Νιουράκης, 1984, σελ. 173,171), με το Κούσκο να διατηρείται ως η πρωτεύουσα του αρχαίου κράτους. Χτισμένη στα 3.460 μέτρα, η κοιλάδα χαρακτηρίζεται από καιρικές μεταβολές, τροπικού χαρακτήρα, με ήπιες θερμοκρασίες να διατηρούνται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Στο απόγειό της, η πόλη φιλοξενούσε 200.000 κατοίκους (Νιουράκης, 1984, σελ. 188), ενώ το 1.530 μ.Χ., η αυτοκρατορία απαριθμούσε έξι εκατομμύρια ιθαγενείς (Διώνη, 2007, σελ. 52) .

Αρχιτεκτονικά, πολιτισμικά και θρησκευτικά, η πόλη Κούσκο αποτελούσε κατεξοχήν σημείο προσορισμού για κάθε Ίνκα, ακόμα και αν προέρχονταν από την πιο απομακρυσμένη γωνιά της αυτοκρατορίας. Έστω και για μια μοναδική φορά στη ζωή του, κάθε Ίνκα διακατέχονταν από την ηθική και πνευματική υποχρέωση να μεταβεί σ' αυτόν το τόσο σημαντικό για εκείνον τόπο (Νιουράκης, 1984, σελ. 189), διαποτισμένο με μια ιερότητα που ως αντίστοιχή του μπορούμε να αντιπαραβάλλουμε τη πόλη Μέκκα των Μουσουλμάνων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, πως αυτή η έντονη επιθυμία επισκεψιμότητας των ιθαγενών προέκυπτε από την ανάγκη προσκυνήματος θεοτήτων, στις οποίες πίστευαν διάφορες φυλές και των οποίων τα μεγάλα ιερά μεταφέρθηκαν εσκεμμένα στο Κούσκο, προκειμένου οι υπήκοοι να ελέγχονται καλύτερα διά μέσου της πίστης τους (Bahn, 2004, σελ. 219). Λόγω γεωγραφικής πολυμορφίας, περισσότεροι από εφτακόσιοι διαφορετικοί τοπικοί διάλεκτοι ήταν σε χρήση εκείνη τη περίοδο, με τις επίσημες γλώσσες της αυτοκρατορίας να ανέρχονται τελικά σε τρεις, σύμφωνα με τους Ισπανούς καταγραφείς της εποχής (Νιουράκης, 1984, σελ. 198). Καθώς η γραφή δεν είχε εμφανιστεί ακόμα, οι Ίνκα κατακτητές παρουσίαζαν κάθε φορά τα γεγονότα κατά πως τους άρεσαν, αποκρύπτοντας στοιχεία των κατακτημένων πολιτισμών και αναδεικνύοντας τη δική τους «επίσημη» Ιστορία (Διώνη, 2007, σελ. 52).

Ανάμεσα στη πολιτισμική παρακαταθήκη που άφησαν, ανήκουν και οι εντυπωσιακές αρχιτεκτονικές κατασκευές που φέρουν ιδιαίτερα σκαλίσματα με άρτιες τεχνικές σχεδιασμού και λάξευσης, οι επινοητικές διώρυγες και τα πολυτελή υφάσματα, διακοσμημένα με αφηγήσεις της καθημερινής ζωής (Νιουράκης, 1984, σελ. 223, 224). Έπειτα από μια σειρά δεκατριών βασιλέων, η αυτοκρατορία έφτασε στο τέλος της το έτος 1.535 μ.Χ. Κατά την έλευσή τους στο Περού, οι Ισπανοί κατακτητές ήρθαν αντιμέτωποι με μια σπουδαία κληρονομιά αλλά και ένα κράτος διαιρεμένο, σε εν εξελίξει εμφύλιο πόλεμο. Εκμεταλλευόμενοι αυτή την ιδανικά ευνοϊκή συγκυρία γι' αυτούς, η κατάκτηση κρίθηκε γρήγορη και εύκολη για την Ισπανική πλευρά (Διώνη, 2007, σελ. 55).

1.3.4 Κυριότερες Αρχαιολογικές Θέσεις

1.3.4.1 Τσαβίν ντε Ουάνταρ

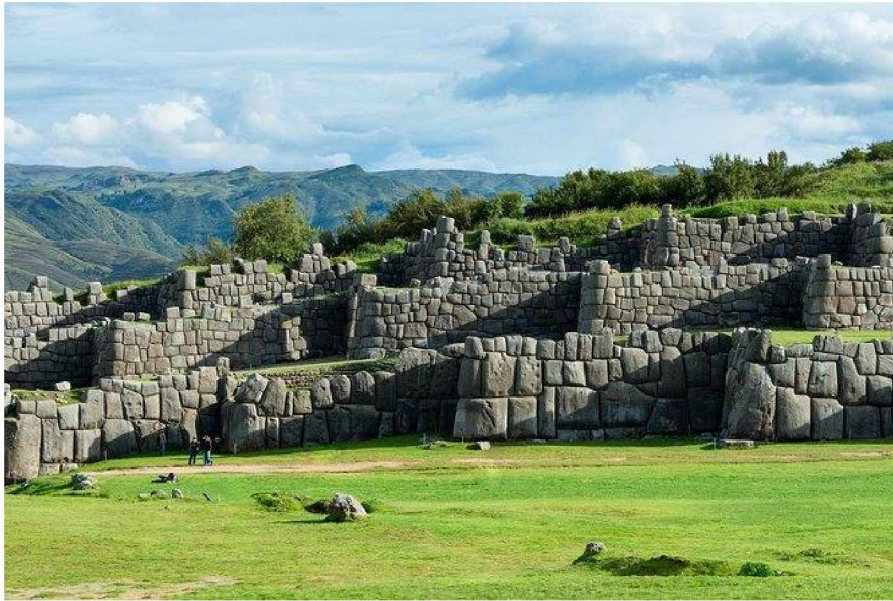
Εικόνα 19: Ο αρχαιολογικός χώρος της τοποθεσίας Τσαβίν ντε Ουάνταρ, Περού.

Το Τσαβίν ντε Ουάνταρ (Chavin De Huantar), έμελλε να γίνει η γενέτειρα του πολιτισμού Τσαβίν. Ήταν ένας μικρός οικισμός, της κοιλάδας Καλεχόν ντε Κοντσούκος. (Εικόνα 19). Ο λόγος αναφοράς του, ωστόσο, έχει να κάνει με τη βαθιά επιρροή που άσκησε στους επόμενους πολιτισμούς

που εμφανίστηκαν πριν την αυτοκρατορία των Ίνκα, συμπεριλαμβάνοντας τελικά και αυτούς, οι τελευταίοι, στη λίστα επιρροής τους. Η τοποθεσία αποτελεί καθαρά αγροτική περιοχή, που ήλεγχε τις διαδρομές του εμπορίου στην περίοδο 1.500 π.Χ. - 300 π.Χ. .

Το πιο ενδιαφέρον σημείο αρχαιολογικά, αποτελεί το πολύπλοκο σύμπλεγμα μεγάλων δωματίων και διαδρομών που χρησίμευαν σαν αποθηκευτικοί χώροι των θρησκευτικών τελετών, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και η θρησκευτική πεποίθηση της εποχής, πως οι ιερείς είχαν τη δυνατότητα μεταμόρφωσης σε ιαγουάρους χρησιμοποιώντας παραισθησιογόνες ουσίες (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 366). Η σημασία του ιαγουάρου πρωτοστατεί στις κοινωνίες των προκολομβιανών πολιτισμών: για τους Τσαβίν, τρία ήταν τα ιερά ζώα που αντίστοιχα ταυτίζονταν με τους τρεις κύριους θεούς που λατρεύονταν πρωτίστως: το ψάρι (=Σελήνη) που ταυτίζεται με τη λατρεία του εδάφους και της υπόγειας επιφάνειας, ο ιαγουάρος (= Δημιουργός Θεός) που αφορούσε τη γήινη εξουσία και ο αετός (=Ήλιος) που συμβόλιζε τις ουράνιες δυνάμεις. Η λατρεία αυτών αποδίδεται και σε διάφορες μορφές αφηρημένης τέχνης, ενώ αξιοσημείωτο παραμένει το γεγονός πως ο Πικάσο εμπνεύστηκε για αρκετά από τα έργα του από αυτό τον πολιτισμό, όπως ομολόγησε ο ίδιος (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.367).

1.3.4.2 Κούσκο

Εικόνα 20: Οχύρωση της περιοχής Σαξαιχουαμάν του Κούσκο, Περού.

Τα πρωιμότερα στοιχεία κατοίκησης του Κούσκο (Cusco) ανάγονται νωρίτερα της εγκατάστασης των Ίνκα στο σημείο αυτό, σύμφωνα με το μύθο, περίπου στον 8^ο αιώνα μ.Χ. από μία γεωργική φυλή. Το στοιχείο που ξεχωρίζει στην ιστορία της περιοχής είναι η δραστηριότητα του Πατσακούτι, ογδούου Κυβερνήτη των Ίνκα, ο οποίος επέκτεινε τα σύνορα της τότε αυτοκρατορίας διαμορφώνοντας ταυτόχρονα την πόλη του Κούσκο σε ένα πολιτισμικό και εμπορικό κέντρο και εκμεταλλευόμενος κάποιες εδαφικές ιδιομορφίες, του έδωσε το σχήμα Puma (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 376). Τα περιμετρικά τείχη του Ναού του Ήλιου ήταν καλυμμένα με φύλλα χρυσού, στοιχείο που οι Ισπανοί εκμεταλλεύτηκαν πλήρως κατά τη λεηλασία της περιοχής (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 377). Οχυρωμένη ήταν επίσης και η περιοχή Σαξαιχουαμάν που αποτελούσε το θρησκευτικό κέντρο της πόλης (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 376). Τα ερείπιά της αναδεικνύουν ακόμα τα εντυπωσιακά της τείχη, η δόμηση των οποίων είναι οδοντωτή και θυμίζει τα σαγόνια του Puma (**Εικόνα 20**) (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 377).

1.3.4.3 Τσαν Τσαν

Εικόνα 21: Αεροφωτογραφία της πόλης Τσαν Τσαν, Περού.

Η πόλη Τσαν Τσαν (Chan Chan) αποτέλεσε έδρα ανάπτυξης του πολιτισμού Τσιμού, ο οποίος ήκμασε μεταξύ του 1.100 μ.Χ. και 1.470 μ.Χ. Η μυθολογική προέλευση της πόλης αναφέρει πως ιδρύθηκε από το Δράκο: σύμβολο της κοσμικής ενέργειας και της ζωής που γέννησε τον Ήλιο και τη Σελήνη. Φαίνεται ότι εκτός των άλλων, υπήρξε και τελετουργική πρωτεύουσα. (Εικόνα 21). Οι κάτοικοι, άρτιοι μηχανικοί και μεταλλουργοί, ενδιαφέρονταν για την πρακτικότητα των αντικειμένων που παρήγαγαν και όχι τόσο για την αισθητική πλευρά. Τον 15^ο αιώνα, η πόλη φαίνεται πως αριθμούσε γύρω στους 60.000 κατοίκους. Το βιβλίο των Ρεκόρ Γκίνες, κατέταξε το Τσαν Τσαν ως τη μεγαλύτερη πλινθόκτιστη πόλη στον κόσμο - τα τείχη οχτώ έως δέκα μέτρων και τα κάστρα της οποίας προστάτευαν το εσωτερικό της. Τα τείχη μαρτυρούν ίχνη χρώματος, ενώ φαίνεται πως οι οικίες σημαντικών κοινωνικά προσώπων ήταν καλυμμένες με φύλλα χρυσού (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 369), στοιχείο το οποίο ωθεί μέχρι και σήμερα διάφορους συλητές στην περαιτέρω διερεύνηση του μέρους για θησαυρούς, που μπορεί οι Ισπανοί κατά την κατάκτησή τους να μην είχαν αντιληφθεί. (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 370).

1.3.4.4 Μάτσου Πίτσου

Εικόνα 22: Πανοραμική φωτογραφία του Μάτσου Πίτσου, Περού.

«Πάτσα Μάμα» αποκαλούσαν οι Ίνκα τη μητέρα γη και σύμφωνα με τη μυθολογία τους ήταν ένα πλάσμα με μαγικές δυνάμεις ~ άρα το Μάτσου Πίτσου (Machu Picchu) ήταν ιερός τόπος από τον οποίο δημιουργήθηκε ο κόσμος (Εικόνα 22). Χτισμένο το 1.460 μ.Χ. με 1.470 μ.Χ. στα υψίπεδα της κοιλάδας Ουρουμπάμπα, λειτουργούσε ως τελετουργικό κέντρο, με την πλειονότητα του πληθυσμού να είναι γυναίκες στο ρόλο της ιέρειας. Από αρχαιολογικής πλευράς, τα ερείπια παρουσιάζουν πολλαπλές χρήσεις των κτιρίων, είτε ως οικίες, είτε ως αποθήκες, ενώ αν και πέτρινα, οι στέγες ήταν φτιαγμένες από ψάθα. Τα πιο σημαντικά κτίρια αποτελούν, ο Ναός του Ήλιου (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ. 372), ο κύριος Ναός και ο Βασιλικός Ναός, στον οποίο παρατηρήθηκε μία βυθισμένη κοιλότητα στο εσωτερικό του, που μάλλον συμβόλιζε την «πνευματική» είσοδο στην καρδιά του βουνού. Αξιοσημείωτη παραμένει η χρονική συγκυρία των γεγονότων που ευνόησε τη διατήρηση αυτού του μνημείου, αφού πέντε χρόνια πριν την έλευση των Ισπανών, το Μάτσου Πίτσου επηρεάστηκε από μία επιδημία βουβωνικής πανώλης με αποτέλεσμα να εγκαταλειφθεί προσωρινά και η ύπαρξη του να μείνει κρυμμένη (Cattaneo & Trifoni, 2005, σελ.375).

Κεφάλαιο 2

Θρησκευτική ιδεολογία και πρακτικές των Προκολομβιανών πολιτισμών

2.1 Μάγια

2.1.1 Εισαγωγή

Μια ιδεολογία αντανακλά έναν τρόπο ζωής. Είτε είναι πολιτική, κοινωνική, οικονομική ή θρησκευτική, υποδεικνύει επιμέρους βήματα μιας λογικής διαδικασίας που πρέπει να ακολουθηθούν, υπό ένα συγκεκριμένο πρίσμα τοπικών και χρονικών συνθηκών. Η θρησκευτική ιδεολογία, εμπεριέχει ένα σύνολο πεποιθήσεων που τροφοδοτούνται από τη πίστη σε μία ή πολλές οντότητες, ανώτερες των ανθρωπίνων διαστάσεων, που συνοδεύονται από ένα σύνολο υπερφυσικών χαρακτηριστικών και ιδιοτήτων. Ανεξάρτητα από το αν η ύπαρξη τέτοιων δυνάμεων επιβεβαιώνεται ή όχι, οι άνθρωποι τείνουν να κινούνται προς μία κατεύθυνση έντονης πίστης, η οποία υπαγορεύει συνήθως την υπακοή σε συγκεκριμένους κανόνες πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς μιας κοινωνίας στην καθημερινή ζωή (Fitzgerald, 2003, σελ. 3).

Πάνω σ' αυτό το κομμάτι, η έννοια του μύθου και η σημασία που πηγάζει από αυτόν είναι πολύ δυνατή. Ο μύθος έχει τη δυνατότητα να δρα πολλές φορές ως συνδετικός κρίκος μεταξύ μακρινών θρησκευτικών παραδόσεων και να κρατά την ανάμνηση αυτών σταθερή στο χρόνο· σαν ένα αιώνιο και αδιάφθαρτο σημείο αφετηρίας, όπου κάθε φορά η «επιστροφή» σ' αυτή την αφετηρία διορθώνει την πορεία των πραγμάτων και την εισάγει και πάλι στο σωστό δρόμο. Σύμφωνα με μια τέτοια πεποίθηση, όλες οι πράξεις που πραγματοποιούνται υπό από ένα ενιαίο πλαίσιο εντολών, δικαιολογούνται άμεσα από την ίδια την ιδεολογία που τα περικλείει (Loewen, 2014, σελ. 27).

2.1.2 Θρησκευτική ιδεολογία των Μάγια

Ο τρόπος με τον οποίο οι Μάγια αντιμετώπιζαν τις δυσκολίες και τις προκλήσεις στην καθημερινή ζωή, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με την τοπική τους κοσμολογία. Η αποδοχή μιας τέτοιας αντίληψης, όπως αναλύθηκε παραπάνω, σήμαινε πως οι ερμηνείες των πράξεών τους θα περιστρέφονταν γύρω από ένα σκεπτικό, όπου κανένας δεν φέρει άμεση ευθύνη για το αποτέλεσμα - απλώς τα πράγματα συμβαίνουν μ' αυτό τον τρόπο, διότι υπάρχει μια νομοτέλεια που κυριαρχεί τη φύση και κανένας δεν μπορεί να τη μεταβάλει. Ανάλογα λοιπόν τις θρησκευτικές εμπειρίες των ανθρώπων, διαμορφώνεται μια κοσμοθεωρία, η οποία σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, υπό το πρίσμα της ερμηνείας που θα δοθεί σε αυτή, μπορεί να

φαίνεται ακόμα και προφητική. Αυτή η περίπτωση φαίνεται να ταιριάζει στον πολιτισμό των Μάγια, για τους οποίους, η επικείμενη καταστροφή που αντιμετώπιζαν οι πόλεις τους ήταν αποτέλεσμα ενός ημερολογιακού κύκλου που ολοκλήρωνε 260 χρόνια ζωής, νούμερο το οποίο αντιστοιχούσε παράλληλα στο τελετουργικό τους ημερολόγιο. Αυτή η ερμηνεία ίσως και να δικαιολογεί κάποιες από τις υποτιθέμενες αντιδράσεις των Μάγια απέναντι στην επικείμενη καταστροφή, όπως για παράδειγμα ένα αίσθημα ανακούφισης μετά την εκπλήρωση της ημερολογιακής προφητείας – γεγονός που αποδείκνυε έμπρακτα πως η κοσμοθεωρία τους ήταν σωστή, καθώς θα επαληθεύονταν άμεσα. Αυτή η απόδειξη ήταν πολύ σημαντική για τους Μάγια και υπερέβαινε τις όποιες ανασφάλειες επιβίωσης (Loewen, 2014, σελ. 27).

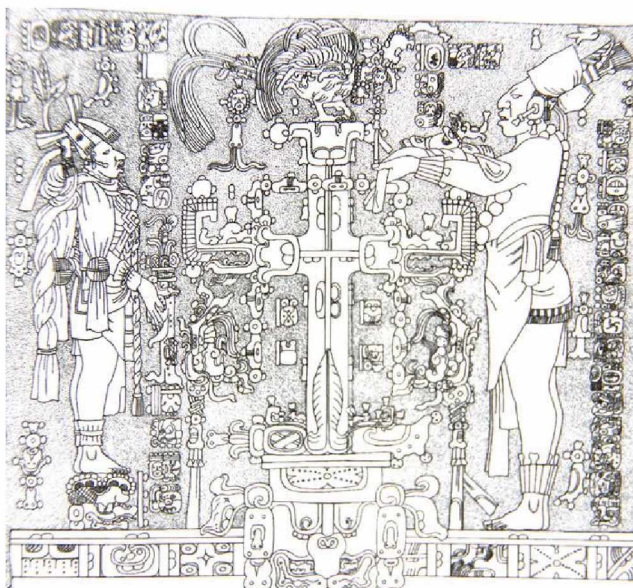
Το συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι πως η κοινωνία τους και κατ' επέκταση ο πολιτισμός τους, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τη θρησκεία και την έννοια του ιερότητας. Ο χαρακτήρας της θρησκείας τους ήταν έντονος και αντιπροσώπευε την υπαρξιακή τους αντίληψη, η οποία αντανάκλωνταν στην πολιτική και κοινωνική τους οργάνωση (Viglas, 2017, σελ. 4).

2.1.3 Το πάνθεον των Μάγια και η οργάνωσή του

Οι θεότητες στις οποίες πίστευαν οι Μάγια ήταν πολλές και όχι μία με αποτέλεσμα το πάνθεον τους, συνολικά, να είναι περίπλοκο. Σημαντικό χαρακτηριστικό της κοσμοθεωρίας τους ήταν πως αυτές οι θεότητες δεν έμεναν στάσιμες, αλλά εξελίσσονταν στο πέρασμα του χρόνου – ανάλογα τις εκάστοτε συνθήκες δηλαδή, αποκτούσαν και επιπλέον ιδιότητες (Houston, 1999, σελ. 43, Viglas, 2017, σελ. 4). Περισσότερο από 150 θεότητες συμπλήρωναν τη θρησκεία των Μάγια σε όλες της τις εκφάνσεις, η καθεμία με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Αυτά οριοθετήθηκαν με σαφήνεια μετά την ύστερη Προκλασική περίοδο (400 π.Χ. – 250 μ.Χ.) όπου υιοθετήθηκε ευρέως μια πιο συγκεκριμένη αντίληψη λειτουργίας του κόσμου (Viglas, 2017, σελ. 4).

Αυτή η αντίληψη, περιγράφεται με αρκετή σαφήνεια στο ιερό τους βιβλίο, το Πόπολ Βουχ (Pópol Wuj). Το όνομά του δόθηκε από τους άρχοντες της φυλής Κιτσέ – Μάγια, οι οποίοι το μετέγραψαν στα ισπανικά και το συμβουλευόνταν στις συνεδριάσεις τους. Κατά τη μεταγραφή, οι άρχοντες φρόντισαν να προσθέσουν δικές τους απεικονίσεις που σχετίζονται με τη δημιουργία των θεών, προκειμένου να ταυτίσουν την ύπαρξή τους με τη θεϊκή βούληση των θεών, νομιμοποιώντας την εξουσία τους. Στο βιβλίο περιγράφεται μεταξύ άλλων, το πώς δημιουργήθηκε ο κόσμος, τις συμφωνίες που συνάφθηκαν ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους

(Διώνη, 2007, σελ.92) και τη λειτουργία του Κοσμικού Δέντρου (World Tree) (Εικόνα 23). Το Κοσμικό Δέντρο για τους Μάγια αναπαριστούσε κατά κάποιο τρόπο ένα πολυδιάστατο κοσμικό σύμπλεγμα – σύμφωνα μάλιστα με νεότερες έρευνες, είναι πιθανό πως η δομή του αναπαριστούσε τον Γαλαξία (Viglas, 2017, σελ. 10). Το δέντρο αναπαριστούσε τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα με διαφορετικά χρώματα, ενώ παράλληλα συνδέει τον κάτω κόσμο (ρίζες) με τη γη (κορμός) και τον ουρανό με τα ουράνια σώματα (κλαδιά), σαν να ένωνε ταυτόχρονα όλα τα σημεία της πραγματικότητας (Viglas, 2017, σελ. 5). Η Γη γι' αυτούς δεν ήταν στρογγυλή

Εικόνα 23: Εικονογράφηση του Κοσμικού Δέντρου των Μάγια, Παλένκε

αλλά επίπεδη, μια τετράγωνη επιφάνεια, που ως άξονα χρησιμοποιούσε τη διαδρομή του ηλίου, ο οποίος ήταν ζωτικής σημασίας και πολλές από τις έρευνες τους σχετίζονταν με αυτόν (Μποντέ & Μπεκελέν, 2007, σελ 78). Για το λόγο αυτό έχτιζαν συστήματα ηλιακών μετρήσεων (Aimers & Rice, 2006, σελ. 79), ηλιακά δηλαδή παρατηρητήρια, που μετέπειτα εξελίχθηκαν σε αστρονομικές κατασκευές (Εικόνα 24). Αυτές οι κατασκευές συνδέονταν με το θρησκευτικό ημερολόγιο των 260 ημερών, καθώς υπήρχε η πεποίθηση πως οι συγκεκριμένες τοποθεσίες ήταν ιερές, γιατί αποτελούσαν σημείο σύνδεσης των ουράνιων δυνάμεων με τις γήινες. Σ' αυτά τα σημεία έχουν βρεθεί στοιχεία τα οποία είναι πιθανό να συνδέονται με πρακτικές ανθρωποθυσιών (Aimers & Rice, 2006, σελ. 89).

Εικόνα 24: Αστρονομικό παρατηρητήριο, Τσιτσέν Ιτζά

Τα ημερολόγια ήταν επίσης πολύ σημαντικά εργαλεία της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής. Υπήρχαν δύο ημερολόγια: το ηλιακό των 365 ημερών (Εικόνα 25),

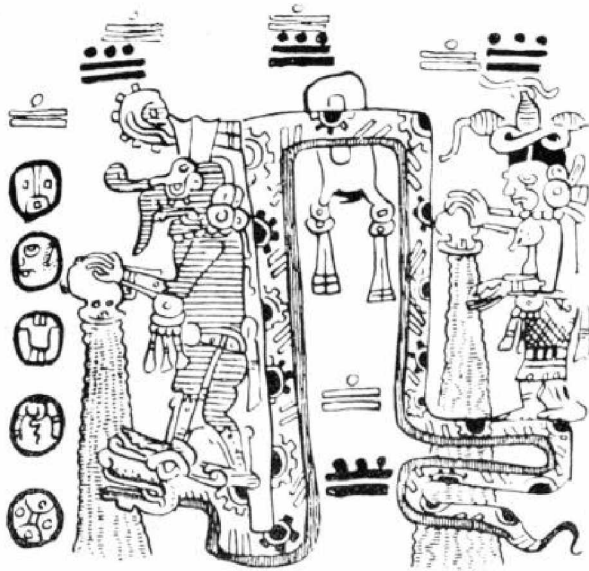
Εικόνα 25: Ηλιακό ημερολόγιο των Μάγια

που χωρίζονταν σε 18 μήνες των 20 ημερών ο καθένας, από το σύνολο των οποίων περίσσευαν κάθε χρόνο 5 ημέρες. Για τους Μάγια, αυτές οι ημέρες προμήνυαν ιδιαίτερα άσχημα και καταστροφολογικά φαινόμενα. Έπειτα υπήρχε το τελετουργικό ημερολόγιο των 260 ημερών, που χωρίζονταν σε 13 μήνες των 20 ημερών ο καθένας και με βάση αυτό διοργανώνονταν οι θρησκευτικοί εορτασμοί (Aimers & Rice, 2006, σελ. 89). Από το τελετουργικό ημερολόγιο δεν περίσσευε καμία ημέρα, ενώ κάθε μήνας είχε τον θεό-προστάτη του (Μποντέ, Μπεκελέν, 2007, σελ. 73).

Το πάνθεον των Μάγια, όπως προαναφέρθηκε, πήρε τη τελική του μορφή κατά την ύστερη Προκλασική περίοδο. Εξαιτίας των πολλών θεοτήτων και των πολλών ιδιοτήτων που το συνόδευαν, οι θρησκευτικές υποχρεώσεις της φυλής οργανώνονταν από τους ιερείς. Οι ιερείς ήταν για το λαό, άνθρωποι με ιδιαίτερες ικανότητες που είχαν μεταξύ άλλων την ικανότητα να επικοινωνούν με υπερφυσικές δυνάμεις και να φροντίζουν για την ισορροπία μεταξύ των δύο πλευρών. Ενδεικτικά, αναφέρεται πως μια σημαντική μορφή των Μάγια είναι ο πρώτος θεός, ο πιο παλιός από όλους, ο μέγας δημιουργός και ταυτόχρονα ο θεός της φωτιάς. Ο λεγόμενος Ιτζαμνά (Itzamna) είχε τη μορφή ιαγουάρου στις απεικονίσεις του, στοιχείο κατατεθέν των

πολιτισμών της Μεσοαμερικής (Διώνη, 2007, σελ.89). Ο ιαγουάρος αποτελούσε ένα άγριο και σεβαστό ζώο αναμεσά στους λαούς, με τη μορφή του να απεικονίζεται σε πλήθος παραστάσεων και αυτοκρατορικών μνημείων (Saunders, 1994, σελ. 106). Οι θεότητες στις οποίες εστιάζει η εργασία λόγω της ειδικής θεματολογίας, είναι δύο: Ο θεός του καλαμποκιού και ο θεός του νερού: των δύο δηλαδή, βασικών πόρων επιβίωσης.

Ο θεός του καλαμποκιού, εμφανίζεται στη Κλασική και Μετακλασική περίοδο και έχει άγνωστο όνομα, ίσως να έφερε το όνομα Χουν Ναλ (Viglas, 2017, σελ. 7). Ο θεός της βροχής έφερε το όνομα Τσακ (Chac) (Εικόνα 26). Και οι δυο λατρεύονταν για μεγάλο χρονικό

Εικόνα 26: Εικονογράφηση του θεού Τσακ πάνω σε ερπετό, Κώδικας Τροανο

(Διώνη, 2007, σελ.31), έφερε χαρακτηριστικά με τα οποία ο ίδιος θεός ήταν γνωστός στους Μάγια ως Κουκουλκάν (= φτερωτό φίδι), που σχετίζεται επίσης με την έννοια της Δημιουργίας. Ο αντίστοιχος θεός του των φυλών του Μεξικού, όπως οι Αζτέκοι, ήταν ο Γλάλοκ, θεός της βροχής, της αστραπής και της γονιμότητας (Διώνη, 2007, σελ. 31, 89, Viglas, 2017, σελ. 6).

Γίνεται λοιπόν εδώ αντιληπτό, πως οι κοσμολογικές αντιλήψεις δεν απείχαν πολύ μεταξύ των λαών σε διάφορες περιοχές της κεντρικής Αμερικής. Αυτό φαίνεται λογικό, αφού οι πολιτισμοί αυτών των περιοχών είναι αδύνατο να μην είχαν έρθει σε επαφή μεταξύ τους μέσα σε τόσα χρόνια κατοίκησης και ανάπτυξης των κοινωνιών και των αυτοκρατοριών τους. Ίσως να μην επιδείκνυαν κάποια συχνή συνδιαλλαγή, όπως τα κράτη της Ευρωπαϊκής ηπείρου στην Ιστορική διαδρομή, αλλά μπορεί αυτές οι επαφές να ήταν αρκετές, ώστε να περάσουν δάνεια αντιλήψεων από τον ένα πολιτισμό στον άλλο.

διάστημα και είναι αναμεσά στους πιο σημαντικούς και διαδεδομένους θεούς των θρησκειών στη Μεσοαμερική (Viglas, 2017, σελ. 6). Κατά τη Μετακλασική περίοδο εισήχθησαν στη κοσμολογία των Μάγια αρκετά μυθολογικά στοιχεία με τη μορφή που τα γνώριζαν άλλοι λαοί, όπως οι Τολτέκοι. Για παράδειγμα, ο κάλαθος θεός των Αζτέκων Κετσαλκοάτλ, που εκδιώχτηκε από τον κακό αδερφό του Τεζκατλιπόκα, με την υπόσχεση πως θα επέστρεφε κάποια στιγμή με τους ακολούθους του

2.1.4 Θρησκευτικές πρακτικές

Το ιερατείο των μάγια ήταν πολύ ισχυρό και λεπτομερώς οργανωμένο (Viglas, 2017, σελ. 5). Οι άνθρωποι πίστευαν πως η επιβίωσή τους εξαρτιόταν άμεσα από τις διαθέσεις των θεών (Viglas, 2017, σελ. 12), γι' αυτό και ο τρόπος ζωής τους διαμορφώθηκε έτσι, ώστε να τιμούν και να σέβονται τις υπερφυσικές οντότητες που θα εξασφάλιζαν αυτή την επιβίωση. Οι φυλές λοιπόν, φρόντιζαν ανά τακτά χρονικά διαστήματα για την ευχαρίστησή τους. Οι προσφορές και οι πράξεις λατρείας με τις οποίες τιμούσαν τους θεούς ήταν μέρος ενός συνολικότερου τρόπου ζωής, ο οποίος περιλάμβανε πλήθος προσφορών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (Viglas, 2017, σελ. 5).

Σ' αυτές ανήκει και η τεχνητή κρανιακή τροποποίηση. Αυτού του είδους η πρακτική αποτελούσε στην ουσία μία επέμβαση στα εύπλαστα ακόμα σώματα των βρεφών, προκειμένου να δημιουργηθούν εν καιρώ, τεχνητά χαρακτηριστικά τα οποία αργότερα θα αποτελούν ατομικό ή κοινωνικό χαρακτηριστικό αναγνώρισης αυτών (Viglas, 2017, σελ. 12). Αυτό συνέβαινε συνήθως σε άτομα που ανήκαν στη βασιλική οικογένεια ή προορίζονταν για σημαντικά διοικητικά ή στρατιωτικά καθήκοντα. Οι πρακτικές αυτές χαρακτηρίστηκαν το λιγότερο ξένες από τους δυτικούς χρονικογράφους. Τα δεδομένα είναι συγκλονιστικά: τα 4/5 των κρανίων που ανακαλύφθηκαν σε ανασκαφές τάφων στη χερσόνησο του Γιουκατάν δείχνουν πως έχουν τροποποιηθεί τεχνητά (Viglas, 2017, σελ. 14) (Εικόνα 27).

Εικόνα 27: Τεχνητά επιμηκυμένο κρανίο σε προφίλ.

Άλλες θρησκευτικές πρακτικές περιλαμβάνουν τη προσευχή στους προγόνους ή την προσφορά ζώων σε θυσιαστικές τελετουργίες (Viglas, 2017, σελ. 15). Οστά ζώων και συγκεκριμένα ελαφιών, έχουν βρεθεί σε αρκετές ανασκαφές, κάνοντας πιθανή τη σύνδεση αυτών των ζώων με τελετουργικά επεισόδια. Παρόλο που αυτή η σύνδεση παραμένει προβληματική εξαιτίας της απουσίας επαρκών αρχαιολογικών δειγμάτων (Montero López, 2009, σελ. 56), είναι σημαντική η διαπίστωση που προκύπτει από αυτή τη σύνδεση: ο λόγος για τους ιερείς, οι οποίοι φαίνεται να ήλεγχαν μεγάλο μερίδιο των πόρων της φυλής. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα ταφικά κτερίσματα και τις αρχιτεκτονικές κατασκευές που σχετίζονται με τη συγκεκριμένη ομάδα. Το ιερατείο δηλαδή, έχοντας πρόσβαση σε περισσότερους πόρους

κρέατος, είναι πιθανό να χρησιμοποιούσε τα ζώα αυτά στο πλαίσιο θρησκευτικών τελετουργιών, αναγκάζοντας έμμεσα το λαό να συμμετέχει σ' αυτές, προκειμένου ύστερα να επιβραβεύεται με την κατανάλωση κρέατος, στοιχείο απαραίτητο για μια ισορροπημένη διατροφή (Montero López, 2009, σελ. 57).

Η διατροφή των Μάγια, όπως και των υπόλοιπων λαών στη Μεσοαμερική, φαίνεται να περιλάμβανε επίσης την κατανάλωση παραισθησιογόνων ουσιών κατά τη διάρκεια των τελετουργικών πρακτικών. Συγκεκριμένα, ο κάκτος πεγιότ (peyote) και τα μανιτάρια ψιλοκυβίνης χρησιμοποιούνταν σε θρησκευτικές και θεραπευτικές τελετές, ενώ συνδέονται και με θεοκρατικές πολιτικές αντιλήψεις. Άλλη διατροφική συνήθεια αποτελεί η κατανάλωση του αποξηραμένου δέρματος βατράχου του Κολοράντο, το οποίο περιέχει διμεθυλοτροπταμίνη και βουφοτενίνη, δύο παραισθησιογόνες ουσίες που χρησιμοποιούνταν από την εποχή των Ολμέκων, προκειμένου να φέρουν τους ανθρώπους σε κατάσταση ύπνωσης μετά τη κατανάλωσή τους. Υπολείμματα αυτών και μικρά απεικονιστικά ειδώλια των βατράχων έχουν βρεθεί σε αρκετές τελετουργικές τοποθεσίες (Carod-Artal, 2015, σελ. 48). Ταυτόχρονα, η εικονογραφία των Μάγια (στους Κώδικες Barbonicus, Florentine & Borgia) παρουσιάζει πολλές απεικονίσεις σαμανικών ταξιδιών σε καταστάσεις ύπνωσης, που προκαλούνταν από τα παραισθησιογόνα αυτά ψυχοτρόπα «φάρμακα», ενώ οι φυλές πίστευαν πως κάποια από αυτά τα φυτά συνδέονται και με συγκεκριμένους θεούς. Όπως και οι σύγχρονοι Μάγια, έτσι και τότε, οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν αυτές τις ουσίες ως προσθήκες στη δημιουργία μεθυστικών-παραισθησιογόνων ποτών (Carod-Artal, 2015, σελ. 43).

Το παραπάνω περιστατικό με τις ψυχοδιεγερτικές ιδιότητες φέρνει ίσως στο νου ένα παραλληλισμό με τις πρακτικές που ακολουθούνταν στο αρχαίο Νεκρομαντείο του Αχέροντα. Το Νεκρομαντείο χτισμένο στον Ελλαδικό χώρο της Ηπείρου, δεχόταν πιστούς από όλα τα μέρη, οι οποίοι το επισκέπτονταν με την ελπίδα να καταφέρουν να επικοινωνήσουν με τον Κάτω Κόσμο και να πάρουν κάποιο χρησμό. Οι ανασκαφές στο Νεκρομαντείο αποκάλυψαν ένα πλήθος δωματίων στα οποία πρέπει να διέμεναν για κάποιο καιρό οι πιστοί. Τα δωμάτια οδηγούσαν σε ένα μακρύ λαβυρινθώδες διάδρομο που κατέληγε σε μια κυκλική είσοδο στο δάπεδο. Από εκεί οι πιστοί έβγαιναν σε ένα υγρό και σκοτεινό άδυτο, στο οποίο θα είχαν την ευκαιρία να επικοινωνήσουν με τις ψυχές του Κάτω Κόσμου. Αξιοσημείωτο είναι αφενός, το γεγονός πως στα δωμάτια που διέμεναν οι πιστοί βρέθηκαν πιθάρια με υπολείμματα παραισθησιογόνων τροφών και αφετέρου, πίσω από τους τοίχους του σκοτεινού αδύτου, ανακαλύφθηκαν ανυψωτικοί μηχανισμοί, οι οποίοι μάλλον χρησίμευαν ως μέσο

παραπλάνησης των πιστών, οι οποίοι μες τη παραζάλη τους από τις ψυχοτρόπες ουσίες πίστευαν πως επικοινωνούσαν με την άλλη πλευρά (Παπακώστας, 2021, σελ.115).

Όσον αφορά τις φυλές στη Μεσοαμερική, πράγματι κάποιες από αυτές τις ουσίες χρησιμοποιούνταν στο να παρέχουν οράματα στους ιερείς και να μειώνουν τον πόνο των θρησκευτικών πρακτικών που τελούσαν οι συμμετέχοντες στα θρησκευτικά δρώμενα. Τυπικό παράδειγμα για την κουλτούρα των Μάγια αποτελεί ο λευκός λωτός ή ο κρίνος του γλυκού νερού που ευδοκιμεί σε λίμνες και ποτάμια της Γουατεμάλας. Τον λωτό είτε τον κάπνιζαν είτε τον έτρωγαν ωμό για τις ψυχοδιεγερτικές του ικανότητες. Οι ιερείς των Μάγια έκανα συχνή χρήση αυτών των ουσιών, προκειμένου να έρθουν σε μία κατάσταση έκστασης, κατά την οποία πίστευαν πως επικοινωνούσαν με τους θεούς και με δυνάμεις της φύσης ή ότι μεταμορφώνονταν και οι ίδιοι στα ιερά τους ζώα μέσω της διαδικασίας (Carod-Artal, 2015, σελ. 44).

Η πιο συνηθισμένη θρησκευτική πρακτική ήταν η ανθρώπινη θυσία. Η κίνηση αυτή στόχευε στην αναγκαία εξασφάλιση ευνοίας των θεών, αφού οι ίδιοι «απαιτούσαν» σύμφωνα με τους ιερείς τη προφορά αίματος, ώστε να εκτελέσουν τα αιτήματα των υπηκόων τους (Viglas, 2017, σελ. 5). Η πρακτική της ανθρωποθυσίας συνέβαινε κατά τις ιερές εορτές του έτους και αποτελούσε μια περίπλοκη διαδικασία, τουλάχιστον διοικητικά, καθώς η πραγμάτωση αυτής επιτηρούνταν και ελέγχονταν αυστηρά από το ιερατείο. Ο έλεγχος αυτός υφίσταντο διότι εφαρμόζονταν κάθε φορά συγκεκριμένες τελετουργικές κινήσεις προκειμένου να εξασφαλιστεί το αποτέλεσμα, η θετική δηλαδή απόκριση από τους θεούς. Περιλαμβάνονταν αυτοθυσίες, χορογραφίες, νηστείες και τέλος η παρουσίαση του θυσιαζόμενου (Tiesler, Cucina, 2007, σελ. 18-19).

Αυτές οι τελετουργικές διαδικασίες, καθώς και το ξεκίνημα της τελετής, έχουν αρκετά κοινά στοιχεία με το πως τελούσαν οι φυλές του Μεξικού τις ανθρωποθυσιαστικές πρακτικές, όπως οι Αζτέκοι. Το στοιχείο αυτό αναλύεται διεξοδικά στην επόμενη ενότητα.

Τα στοιχεία από τις πηγές των τελετουργιών των Μάγια περιγράφουν πως οι ιερείς άνοιγαν το στέρνο του θύματος και η καρδιά που εξάγονταν προσφέρονταν στον τιμώμενο θεό, ενώ τα υπόλοιπα ζωτικά σημεία του σώματος συλλέγονταν και προσφέρονταν επίσης στους θεούς με ταυτόχρονο το κάλεσμα υπερφυσικών δυνάμεων μέσω ψαλμωδιών (Viglas, 2017, σελ. 15). Για το αίμα από τα ζωτικά όργανα, υπήρχε η πεποίθηση πως εξαιτίας της παχύρρευστής του κατάστασης, είχε σπουδαίες δυνάμεις και ιδιότητες γονιμοποίησης, γι' αυτό και αυτές οι τελετουργίες στόχευαν στην εξασφάλιση της υγείας και την παραγωγικότητας του κόσμου και

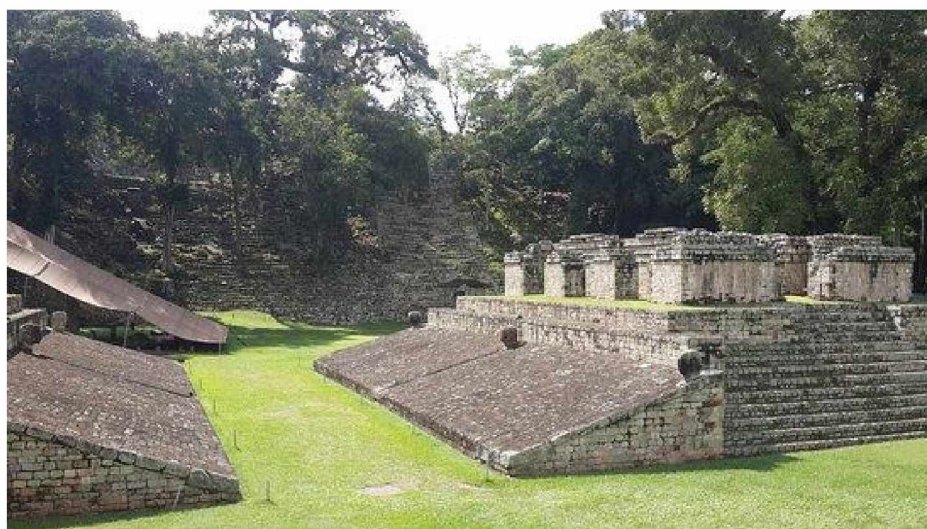
στη συνέχιση της φυσικής του ροής (Joralemon, 1974, σελ. 67). Η θυσία συνοδεύονταν επίσης από προσευχές και ύμνους. Άλλες αιματηρές πρακτικές θανάτωσης περιλάμβαναν το δέσιμο του θύματος σε ξύλινο πλέγμα και εκτέλεση διά τοξοβολίας, αποκεφαλισμό, ρίξιμο σε δολίνες κλπ. (Viglas, 2017, σελ. 15).

Οι πρακτικές του αυτοακρωτηριασμού και της αυτοθυσίας έχουν καταγραφεί σε εθνοϊστορικά αρχεία σ' ολόκληρη την περιοχή των Μάγια της χερσονήσου του Γιουκατάν και εμφανίζουν μια ποικιλία αιμοφόρων τελετουργιών του 16^{ου} αιώνα (Joralemon, 1974, σελ. 59), οι οποίες εικάζεται ότι υφίσταντο τουλάχιστον για χίλια χρόνια (Joralemon, 1974, σελ. 62). Η προσφορά αίματος στους θεούς ή σε άλλα υπερφυσικά όντα ήταν γι' αυτούς ένα πολύ σημαντικό κομμάτι στη θρησκευτική τους ιδεολογία. Αποτελούσε το κέντρο βάρους των τελετουργιών όλων των λαών της Μεσοαμερικής, διότι έπαιζε μείζονα ρόλο στη διατήρηση και στη συνέχιση του κόσμου έτσι όπως τον γνώριζαν (Tiesler, 2007, σελ. 19, Joralemon, 1974, σελ. 59). Οι πρακτικές αυτές συνεχίζουν να υφίστανται μέχρι και σήμερα σε κάποιες περιοχές (Joralemon, 1974, σελ. 60).

Τα μέλη που συνήθως συμμετείχαν σ' αυτές τις τελετές, ήταν αιχμάλωτοι πολέμου και ηττημένοι αριστοκράτες ή μονάρχες. Κατά τον αυτοακρωτηριασμό, τρυπούσαν με μια βελόνα τα γεννητικά τους όργανα, το λοβό των αυτιών, τον ώμο, τα μάγουλά τους ή όποιο άλλο μέρος του σώματος έχρηζε της περίπτωσης (Tiesler, Cucina, 2007, σελ. 152). Μέσα από τις τρύπες των πληγών που δημιουργούσαν, περνούσαν ένα σχοινί από στάχυα με το οποίο ενώνονταν όλοι μεταξύ τους. Έπειτα, το αίμα που έρεε συλλέγονταν και με αυτό άλειφαν ένα ειδώλιο του θεού στον οποίο προσέφεραν το αίμα. Ο πόνος ήταν αδιαφιλονίκητα αβάσταχτος. Εκείνος που αντιμετώπιζε με περισσότερη αφοσίωση την ιερή αυτή θρησκευτική πρακτική χωρίς να υποκύπτει στον πόνο, θεωρούνταν ο πιο γενναίος και επευφημούνταν από το πλήθος. Αξιοσημείωτο είναι πως τα ανήλικα παιδιά εξασκούνταν σε αυτή τη πρακτική από μικρά, με τη βοήθεια των γονιών τους, προκειμένου να αποκτήσουν αντοχή στον πόνο, για τις μετέπειτα τελετουργίες που θα αντιμετώπιζαν μεγαλώνοντας (Joralemon, 1974, σελ. 59).

Ακόμη, μια πολύ ενδιαφέρουσα θρησκευτική πρακτική που συνδέεται άμεσα με το θάνατο, ήταν το παιχνίδι της μπάλας (ballcourt game). Το παιχνίδι της μπάλας αποτελούσε σημαντικό σημείο στην κουλτούρα των Μάγια. Η μορφή του μπορούσε να είναι πολιτική, κοινωνική ή θρησκευτική, η ύπαρξή του ωστόσο, πήγαζε από τις κοσμολογικές αντιλήψεις των Μάγια (Zaccagnini, 2003, σελ. 2) και η εκτέλεσή του, αφενός διαρκούσε αρκετές μέρες (Aimers & Rice,

2006, σελ. 89) και αφετέρου νομιμοποιούσε τη δύναμη της θρησκευτικής και της πολιτικής ηγεμονίας (Aimers & Rice, 2006, σελ. 93). Το παιχνίδι της μπάλας λάμβανε χώρα σε ένα γήπεδο ειδικά κατασκευασμένο για αυτό το σκοπό (Εικόνα 28), ενώ συνήθως περιβάλλονταν τριγύρω από κάποιου είδους ανακτορικές κατασκευές (Διώνη, 2007, σελ.95).

Εικόνα 28: Γήπεδο όπου παιζόταν το παιχνίδι της μπάλας, Κοπάν.

Οι παίκτες έπρεπε να αποκρούσουν μια λαστιχένια μπάλα δίχως να χρησιμοποιήσουν τα χέρια τους. Για το λόγο αυτό, οι γοφοί και τα γόνατά τους ήταν εξοπλισμένα με προστατευτικά. Το παιχνίδι αυτό λάμβανε χώρα για πολλούς θρησκευτικούς και πολιτικούς σκοπούς (Zaccagnini, 2003, σελ. 6). Όταν ωστόσο το συνόδευαν θρησκευτικοί λόγοι, τότε το παιχνίδι παίζονταν μέσα σε ένα πλαίσιο συμβολισμών. Για παράδειγμα, το γήπεδο προσομοίωνε για τους Μάγια τη πύλη προς τον Κάτω Κόσμο, ενώ σ' αυτή τη περίπτωση οι παίκτες ήταν αιχμάλωτοι πολέμου και διαγωνίζονταν σε δύο ομάδες, με τρόπο την επιβίωσή τους. Αυτό σημαίνει πως η συγκεκριμένη εκδοχή του παιχνιδιού ήταν πάρα πολύ βίαιη, καθώς η μία ομάδα θα έπρεπε να εξαλείψει την άλλη και άρα να προκαλέσει το θάνατό της (Zaccagnini, 2003, σελ. 7). Για τους παραπάνω λόγους, το παιχνίδι αυτό ανήκει στην κατηγορία των τελετουργικών θυσιών. Η κίνηση της μπάλας συμβόλιζε τη συνεχή κίνηση της ζωής και του βίου των ουράνιων υπερφυσικών όντων (Zaccagnini, 2003, σελ. 23), ενώ η θυσία των αντιπάλων αποτελούσε μία συμβολική μεταφορά της αναγέννησης του καλαμποκιού, της γης και γενικότερα των αγροκαλλιεργειών κάθε χρόνο (Zaccagnini, 2003, σελ. 14). Στα πλαίσια αυτού του τελετουργικού παιχνιδιού συνήθης πρακτική ήταν επίσης ο αποκεφαλισμός των αντιπάλων στη θεά του φεγγαριού, στο κέντρο του γηπέδου (Aimers & Rice, 2006, σελ. 89).

2.2 Αζτέκοι

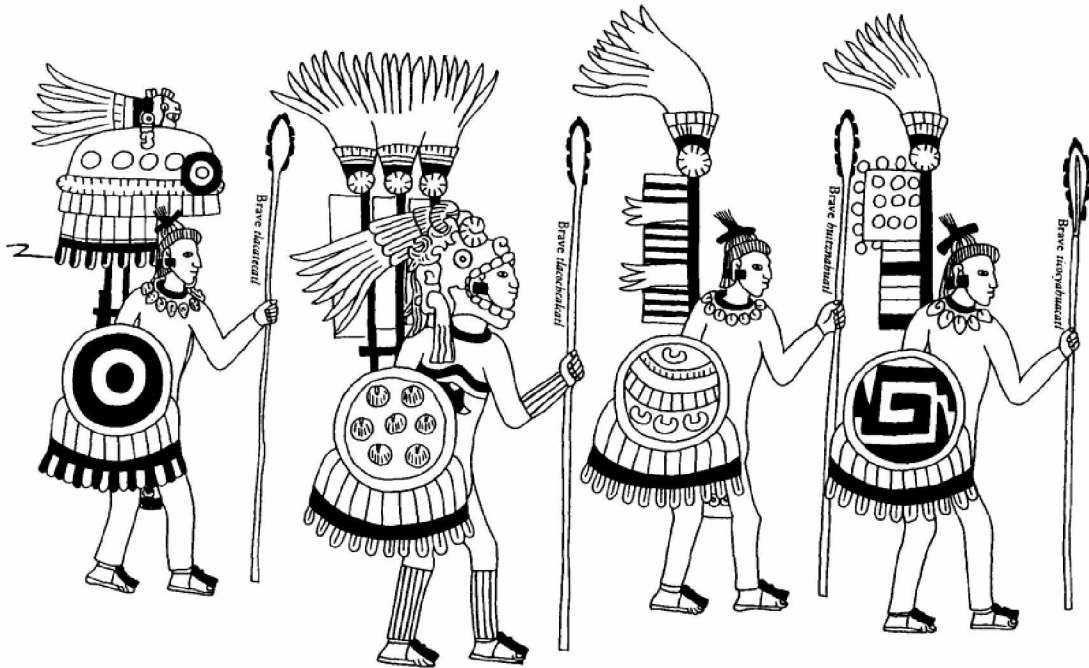
2.2.1 Εισαγωγή

Οι Αζτέκοι μνημονεύτηκαν στην Ιστορία εξαιτίας της βαρβαρότητας που τους διέκρινε (Pennock, 2012, σελ. 278). Η συγκεκριμένη φυλή ήταν η μοναδική σε ολόκληρη την Αμερικανική Ήπειρο που επιδιόταν με ιδιαίτερο ζήλο και συχνότητα στις ασυνήθιστες - για τους Ευρωπαίους κατακτητές – και αιματηρές, κοινωνικές και θρησκευτικές πρακτικές (Pennock, 2012, σελ. 277). Το γεγονός αυτό είναι άμεσα συνυφασμένο με τον τρόπο που παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία η καθημερινότητα αυτού του λαού και δικαιολογεί το γιατί παραμένει στην αντίληψη των ανθρώπων ως ένας λαός πολύ βίαιος, δίχως όρια και σεβασμό για την ανθρώπινη ύπαρξη, εμποτισμένος με μια άκρατη λαχτάρα για το αίμα. Η πραγματικότητα δεν απείχε πολύ από μια τέτοια άποψη – τα αίτια όμως που ερμήνευαν τέτοιου είδους συνήθειες ήταν πολύ διαφορετικά, από αυτά που ένας ξένος στις συνήθειες και τα έθιμα ενός λαού – όπως ο Ισπανός στρατηγός Ερνάν Κορτές και η ακολουθία του, θα μπορούσε να συνειδητοποιήσει και στη καλύτερη περίπτωση, ακόμα και να κατανοήσει για ποιο λόγο γίνονταν (Pennock, 2012, σελ. 297).

2.2.2 Θρησκευτικό και πολιτικό σύστημα

Οι Αζτέκοι αποτελούσαν έναν πολύ ανήσυχο λαό, καθώς φαίνεται πως ήταν συχνά σε πόλεμο με άλλες γειτονικές φυλές, ψάχνοντας αφορμή για την επέκταση της αυτοκρατορίας τους και τη κατάκτηση καινούριων εδαφών. Η στρατηγική αυτή έχει κατηγορηθεί και για έναν ακόμη λόγο: για την εσκεμμένη προσπάθεια απόκτησης αιχμαλώτων (Silbermann, 2012, σελ. 9). Παρόλο που αυτή η άποψη δεν επιβεβαιώνεται (Hicks, 1979, σελ. 91), είναι πολύ πιθανό, στα πλαίσια μιας γενικευμένης εκπαίδευσης των πολεμιστών (**Εικόνα 29**), προκειμένου να εξασκηθούν στα στρατιωτικά τους καθήκοντα, να υπήρχε έμμεσα ένα τέτοιο αποτέλεσμα σε περίπτωση ήττας του αντιπάλου (Silbermann, 2012, σελ. 9). Η απόκτηση αιχμαλώτων από τους Αζτέκους δεν ήταν πάντοτε προϊόν πολέμου. Προσωρινοί αιχμάλωτοι θεωρούνταν και όσοι καταπατούσαν τους νόμους της κοινωνίας. Το αίσθημα της δικαιοσύνης ήταν πολύ ισχυρό ανάμεσα στη φυλή και υπήρχαν αυστηροί θεσμοθετημένοι κανόνες που προστάτευαν τους ανθρώπους από παρανομίες όπως η κλοπή, ο φόνος και άλλες αξιόποινες πράξεις. Προκειμένου να αποδοθεί δικαιοσύνη, οι κατηγορούμενοι δικάζονταν και είχαν μάλιστα το δικαίωμα να

καταφύγουν σε μια μορφή Ανώτατου Δικαστηρίου, στη περίπτωση που οι ίδιοι έκριναν πως έχουν αδικηθεί και το αποτέλεσμα είναι λανθασμένο (Pennock, 2012, σελ. 292).

Εικόνα 29: Απεικόνιση υψηλόβαθμων πολεμιστών των Αζτέκων

Η προσβολή, ως αξιόποινη πράξη, λαμβάνονταν επίσης πολύ σοβαρά υπόψιν και όσοι τολμούσαν να προσβάλουν τον τρόπο ζωής της κοινωνίας, εξορίζονταν ή αυτοκτονούσαν οι ίδιοι, καθώς αντιλαμβάνονταν πως το μέγεθος της πράξης τους έχαιρε υπερβολικά μεγάλης ντροπής, ώστε να συνεχίσουν να ζουν με το βάρος της. Όσοι σε διαφορετική περίπτωση, δικάζονταν και κρίνονταν ένοχοι ή το έγκλημα ήταν από μόνο του πολύ σοβαρό, τότε θανατώνονταν απευθείας (Kerkhove, 2008, σελ. 151). Τέτοια περιστατικά ήταν συνηθισμένα στη καθημερινή ζωή των Αζτέκων, καθώς οι υπερβολικές πράξεις επιθετικότητας ήταν συνηθισμένες και επιπλέον εντελώς νόμιμες, ενώ οι θανατικές ποινές εκτελούνταν χωρίς καμία διακριτικότητα – προκαλώντας ένα δημόσιο «λουτρό αίματος» (Pennock, 2012, σελ. 290).

Ο απλός κόσμος δεν είχε κανένα λόγο να αντιδράσει σε ένα τέτοιο σύστημα. Η ιδεολογία που προωθούσε το ιερατείο της αυτοκρατορίας ήταν στενά συνδεδεμένη με τον πολιτικό και κοινωνικό έλεγχο. Από τη μια πλευρά διασφάλιζε την υπακοή της αριστοκρατικής τάξης μέσω της ανόδου της στην κοινωνική ιεραρχία και από την άλλη συγκρατούσε την ορμή του πλήθους μέσω του φόβου και των βίαιων πρακτικών που ασκούνταν (Brumfiel, 1998, σελ. 11). Η δομή της καθημερινότητάς τους αντανάκλασε την πραγματικότητα στην οποία γενιές γενεών είχαν γαλουχηθεί. Η στενή σχέση που είχε το ιερατείο με τους θεούς, αλλά και η αριστοκρατική τάξη

με το ιερατείο, νομιμοποιούσε την εξουσία τους στον απλό λαό και την παρουσίαζε ως «φυσιολογική» (Ingham, 1984, σελ. 397). Οι ευγενείς μάλιστα θεωρούνταν οι προστάτες του κοινού λαού, ο οποίος σε αντάλλαγμα για τη προστασία που του προσέφεραν, απέδιδε φόρο τιμής στην αριστοκρατική τάξη, είτε δίνοντας μέρος της σοδειάς είτε προσφέροντάς τους τα γυναικεία μέλη των οικογενειών τους (Ingham, 1984, σελ. 380 & 381).

Υπήρχε λοιπόν, ένας σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο κοινωνικές τάξεις, οι οποίες ενέπιπταν ταυτόχρονα σε μια ιδεολογία χειραγώγησης, αλλά με διαφορετικούς τρόπους. Και στις δύο περιπτώσεις ο έλεγχος πραγματοποιούνταν μέσω των θρησκευτικών πεποιθήσεων που προωθούνταν από το ιερατείο, το οποίο πάντοτε τους προσέφερε την επιλογή της απελευθέρωσης – δηλαδή το θάνατο. Το δικαίωμα στην ελευθερία μπορούσε να κατακτηθεί από τους ίδιους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξεως. Η ελευθερία και οποιαδήποτε θεϊκή ιδιότητα, αποτελούσαν μοναδικά προνόμια των θεών και ήταν στη διάθεση εκείνων να τα παραχωρήσουν ή να τα χρησιμοποιήσουν όπως οι ίδιοι έκριναν σωστό (Brumfiel, 1998, σελ. 11). Η πολιτική και θρησκευτική διοίκηση λοιπόν, νομιμοποιούσε την δύναμή της μέσω των θρησκευτικών τελετουργιών, οι οποίες αντανάκλουν άμεσα τη ισχύ των ιερατείων και του ηγεμόνα, διατηρώντας συνολικά 2.000 χρόνια παράδοσης (Nicholson, 2017, σελ. 16, Conrad & Demarest, 1984, σελ. 47). Οι θρησκευτικές αυτές τελετές είχαν τις ρίζες τους στους πρώτους θρησκευτικούς μύθους που δημιουργήθηκαν, στους οποίους υπήρχαν ισχυρές ιδεολογίες για το πως λειτουργεί ο κόσμος και το πως η κοινωνία πρέπει να πορεύεται με βάση αυτές. Η πρακτική της ανθρωποθυσίας έμεινε στην ιστορία τους ως η κύρια μέθοδος σωστής λειτουργίας του κόσμου (Nicholson, 2017, σελ. 16).

2.2.3 Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές

Η τελετή της ανθρωποθυσίας αποτελούσε για τους Αζτέκους το επίκεντρο της θρησκευσιολογίας τους (Pennock, 2012, σελ. 277). Για χιλιάδες, σε κάθε γωνιά της Μεσοαμερικής χιλιάδες υπήκοοι οδηγούνταν στο θάνατο ύστερα από κάποιο θρησκευτικό φεστιβάλ αποκλειστικά αφιερωμένο στην απόδοση τιμών προς τους θεούς. Ωστόσο, οι ερευνητές θεωρούν πλέον πως η συχνότητα με την οποία οι Αζτέκοι θυσίαζαν τους υπηκόους τους είναι υπερεκτιμημένη (Kerkhove, 2008, σελ. 136) και πως ούτε οι αριθμοί που παρουσιάζονται από τους Ισπανούς χρονικογράφους ανταποκρίνονται ακριβώς στην πραγματικότητα (Pennock, 2012, σελ. 279).

Καθώς πολλά αρχεία της φυλής κήκκαν κατά την άφιξη των Ισπανών κατακτητών και οι περισσότεροι από αυτούς δεν ήταν άμεσα παρόντες στις θρησκευτικές τελετές, ο καθένας είναι καλό να έχει στο νου του πως οποιαδήποτε άποψη πρέπει πρώτα να τεκμηριώνεται με στοιχεία και να εξετάζεται πολύ προσεκτικά υπό το πρίσμα των εκάστοτε συνθηκών, αφού η αλήθεια βρίσκεται συνήθως κάπου στη μέση. Για τους παραπάνω λόγους δεν σώζονται «μαρτυρίες» των παρευρισκόμενων στις τελετές, έστω και απεικονιστικά, οπότε είναι αδύνατο κανείς να γνωρίζει με βεβαιότητα το συναισθηματικό φορτίο και τις αντιδράσεις των θυμάτων, των οικογενειών τους, αλλά και του ευρύτερου περιγυρου (Pennock, 2012, σελ. 288).

Η πρακτική της ανθρωποθυσίας ήταν μια εξαιρετικά επιθετική πρακτική ως προς το ανθρώπινο γένος. Με τους «δυτικούς» όρους ήταν μια πρακτική βίας. Μιας βίας που στο πλαίσιο των θρησκευτικών αντιλήψεων της φυλής, νομιμοποιούνταν ως «ιερή» (Pennock, 2012, σελ. 277). Ο θάνατος μέσω της θυσίας ήταν η υψηλότερη τιμή που θα μπορούσε να λάβει κανείς – ένα υπέρλαμπρο τέλος – ο τέλειος τρόπος να πεθάνει (Kerkhove, 2008, σελ. 141, Pennock, 2012, σελ. 288). Αυτή η συγκεκριμένη αντίληψη είχε τις ρίζες της στην θρησκευτική ιδεολογία της φυλής που προωθούσαν οι ιερείς, σύμφωνα με την οποία ο ρόλος του αίματος ήταν ζωτικής σημασίας – μια ανθρωποθυσία σε εξέλιξη αναζωογονούσε το σύμπαν, ευνοούσε τον κόσμο, τις καλλιέργειες, τους υδάτινους πόρους, τη γη, το φεγγάρι, τα αστέρια κλπ. (Kerkhove, 2008, σελ. 157), ενώ ταυτόχρονα υπήρχε η πεποίθηση πως η θυσία εξάγνιζε το θύμα ολοκληρωτικά και το οδηγούσε στη θέωση: με το θάνατο δηλαδή, γινόταν και ο ίδιος θεός – άγγιζε την αιωνιότητα, την αλήθεια και τη πραγματική ευτυχία (Kerkhove, 2008, σελ. 145).

Οι πιο βασικοί θεοί των Αζτέκων ήταν οι θεοί της δημιουργίας, ο πρώτος και παντοδύναμος θεός Ομιτέοτλ (Ometeotl), της γονιμότητας και της βροχής, ο θεός Τλάλοκ (Tlaloc) (Silbermann, 2012, σελ. 11) και ο θεός του θανάτου Ουιτζίλοπότστλι (Huitzilopochtli) (**Εικόνα 30**) (Μπερνάλ, Πιμέντελ & Σμιονί-Αμπά, 2005, σελ.262), ο κύριος θεός της θρησκείας, ο πιο υψηλός, που σχετίζονταν με τις θυσίες και τα οστά και γνωρίζουμε την ύπαρξή του από απεικονίσεις (Kerkhove, 2008, σελ. 144).

Εικόνα 30: Ο θεός Ονιτζιλοπότσλι όπως απεικονίζεται στον Κώδικα Barbonicus.

Οι προσφορές σ' αυτούς τους θεούς αποτελούσαν μεγάλο και σημαντικό μέρος της ζωής των Αζτέκων. Είτε ήταν λουλούδια σε κάποια γιορτή, είτε φαγητό, είτε θυσίες ζώων, είτε και ανθρώπινες θυσίες, όλες οι πράξεις στόχευαν στην απόδοση τιμών στους θεούς που πίστευαν, ως φόρο τιμής για να τους ευχαριστήσουν, να τους εξευμενίσουν ή και να ζητήσουν την προστασία τους.

Υπήρχαν ωστόσο και πιο ήπιες μορφές τελετουργιών που δεν οδηγούσαν απαραίτητα απευθείας στο θάνατο. Για παράδειγμα έχουν καταγραφεί περιπτώσεις, όπου προκειμένου τα μικρά παιδιά να έχουν τη προστασία των θεών, οι γονείς έπρεπε να τους προκαλέσουν κάποια σωματική αιμορραγία (Silbermann, 2012, σελ. 11). Η αντίληψη αυτή ανήκει στο πλαίσιο της νομιμοποιημένης βίας, με την οποία κάποια στιγμή αργά ή γρήγορα, εξαιτίας του τρόπου ζωής τους, θα έρχονταν αντιμέτωποι. Για το λόγο αυτό, οι γονείς «εκπαίδευαν» τους απογόνους τους στον πόνο από μικρή ηλικία, πράξη ενδεδυμένη με την απόδοση φόρου τιμών προς τους θεούς και ως ένδειξη καλών πράξεων και υπακοής (Carrasco, 2013, σελ. 215, Kerkhove, 2008, σελ. 147, Pennock, 2012, σελ. 290).

Οι ενήλικες, στο πλαίσιο των θρησκευτικών εορτασμών, δεν παρατηρούσαν απλώς τα τεκτενόμενα, αλλά συμμετείχαν και οι ίδιοι τρυπώντας με αιχμηρά αντικείμενα τα αφτιά, τη γλώσσα, τα γεννητικά τους όργανα, τα πόδια ή τους ώμους τους και από τις τρύπες που δημιουργούσαν οι πληγές, περνούσαν σχοινιά από άχυρο (Kerkhove, 2008, σελ. 147, Pennock, 2012, σελ. 290). Το αίμα που έρεε πιστευόταν πως έτρεφε τους θεούς (Pennock, 2012, σελ. 290). Αυτό ήταν το μαρτύριο της αυτοθυσίας, το οποίο σύμφωνα με την θρησκευτική ιδεολογία βοηθούσε στο να αποκτηθούν πνευματικοί δεσμοί με τους θεούς, αφού η όλη πρακτική παρέπεμπε σε μια πνευματική εμπειρία (Kerkhove, 2008, σελ. 147). Μέρος αυτής της πνευματικής εμπειρίας αποτελούσε και η κατανάλωση ψυχοδιεγερτικών ουσιών από τους ιερείς κατά τη διάρκεια των τελετών για την διευκόλυνση της επικοινωνίας με τις θεϊκές δυνάμεις. Παράδειγμα αποτελεί το κακτοειδές φυτό πεγιότ, η ρευστή ουσία του οποίου

θεωρείται ψυχοδιεγερτική, ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποιείται για τη θεραπεία τσιμπημάτων από σκορπιούς, καθώς παρέχει αντιβακτηριδιακή δράση (Carod-Artal, 2015, σελ. 46).

Η κοινωνία συμμετείχε με διάφορους τρόπους στα θρησκευτικά δρώμενα. Τα συγκεκριμένα φεστιβάλ διοργανώνονταν με βάση τα ημερολόγια τους. Οι Αζτέκοι συμβουλευόνταν δύο ημερολόγια, παράδοση που είχαν όλοι οι λαοί των περιοχών της Μεσοαμερικής και μάλλον προέρχεται από τους Ολμέκους (Μπερνάλ, Πιμέντελ & Σιμονί-Αμπά, 2005, σελ. 82). Υπήρχε το ηλιακό ημερολόγιο των 365 ημερών (Εικόνα 31), που διαιρούνταν σε 18 μήνες από 20 ημέρες ο καθένας και περίσσευαν 5 επιπλέον μέρες του έτους, οι οποίες θεωρούνταν γρουσουζιά. Το δεύτερο ημερολόγιο μετρούσε 260 ημέρες και αφορούσε τις

Εικόνα 31: Απεικόνιση του ημερολογιακού θυσιαστικού βωμού του Αυτοκράτορα Μοκτεζούμα Β' στον οποίο διαγράφονται οι κοσμικοί κύκλοι, 1.512 μ.Χ.

θρησκευτικές εορτές, ήταν δηλαδή τελετουργικό. Ανάλογα με την τιμητική θεότητα συμβουλευόνταν είτε το ένα, είτε και τα δύο και προγραμματίζαν τις επερχόμενες γιορτές. Οι θεότητες της βροχής, της γονιμότητας και του πολέμου, είχαν πάντοτε την τιμητική τους (Ingham, 1984, σελ. 382). Η ανάγκη διοργανώσεων αυτών των εορτασμών ήταν μεγάλη και

σημαντική για τους Αζτέκους, καθώς πίστευαν πως ήταν το βασικό τους μέσο για να εμποδίσουν ασθένειες και διάφορες περιβαλλοντικές καταστροφές. Είναι σημαντικό να τονίσουμε πως δεν υπήρχε πάντοτε η ανάγκη για μια αιματηρή θυσία. Ο κόσμος εκφράζονταν μέσω ύμνων, τραγουδιών, χορών και θεατρικών δρώμενων, πάντοτε στο πλαίσιο κάποιας θρησκευτικής τελετουργίας κάθε μήνα του χρόνου (Booth, 1966, σελ. 428).

Αρχαιολογικά και ιστορικά τεκμήρια καταδεικνύουν μία τελετή, ως τη πιο σημαντική απ' όλες: η τελετή της «Νέας Φωτιάς» (New Fire Ceremony) ήταν λαμπρή και αυτοκρατορική (Εικόνα 32). Οι Αζτέκοι πίστευαν πως κάθε 52 χρόνια το σύμπαν έχρηζε μιας μορφής

Εικόνα 32: Εικονογράφηση της τελετής της Νέας Φωτιάς

ανανέωσης του κοσμικού χρόνου, την οποία έπρεπε εκείνοι να προσφέρουν (Elson & Smith, 2001, σελ. 157). Διατηρούσαν κατά κάποιο τρόπο ένα τρίτο ημερολόγιο, επίσης κληρονομιά παλαιότερων πολιτισμών της Μεσοαμερικής, σύμφωνα με το οποίο κάθε 52 χρόνια ολοκληρώνεται ένας κύκλος. Το ημερολόγιο αυτό χρησιμοποιούνταν συνδυαστικά με το ηλιακό από το ιερατείο και τους ειδικούς που έκαναν τις αστρονομικές παρατηρήσεις (Silbermann, 2012, σελ. 10). Σύμφωνα με την κοσμοαντίληψή τους, ο ήλιος και το

ηλιακό σύστημα πρόκειται να καταστραφούν στο τέλος κάθε κύκλου και έτσι είναι επιτακτική η ανάγκη μιας τόσο λαμπρής τελετουργίας που θα εξασφαλίσει τη ζωή και την ευδαιμονία για τα επόμενα 52 χρόνια – τον επόμενο κύκλο ζωής (Silbermann, 2012, σελ.12). Η συγκεκριμένη τελετή είχε πολύ αρχαίες ρίζες καταγωγής και ήταν αρκετά διαδεδομένη στις περιοχές του κεντρικού Μεξικού της Μετακλασικής περιόδου (Elson & Smith, 2001, σελ. 157).

2.2.4 Η ανθρώπινη θυσία ως θρησκευτική πρακτική

Συνήθως τις περιόδους των τελετουργικών εορτασμών λάμβαναν χώρα σε πολύ μεγάλο βαθμό οι ανθρωποθυσίες (Ingham, 1984, σελ. 383) και ήταν το κύριο νούμερο των μεγάλων εορτασμών (Kerkhove, 2008, σελ. 141). Οι πρακτικές αυτές διαρκούσαν από μία έως τέσσερις

ημέρες και μπορούν να χαρακτηριστούν ως εξαιρετικά βίαιες (Pennock, 2012, σελ. 290, Conrad & Demarest, 1984, σελ. 47).

2.2.5 Καταγωγή των θυμάτων

Τα θύματα ήταν στην πλειοψηφία τους αιχμάλωτοι πολέμου. Τα ανήλικα παιδιά είχαν ωστόσο κι αυτά την τιμητική τους (Ingham, 1984, σελ. 383). Οι πηγές αναφέρουν πως τα θύματα μπορούσαν να είναι γηγενείς Αζτέκοι ή και να προέρχονται από άλλες περιοχές, απομακρυσμένες και μη, συνήθως από συμμαχικές πόλεις που έφεραν τα ίδια ιδεολογικά χαρακτηριστικά με την κοινωνία των Αζτέκων, καθώς ο στόχος δεν ήταν να κάνουν κακό στα ίδια τα θύματα, αλλά να τα «προσφέρουν» στους θεούς τους. Πολλοί από τους αιχμαλώτους φαίνεται να ήταν αριστοκρατικής γενιάς, συνήθως πολεμιστές, ιερείς και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και ηττημένοι ηγεμόνες γειτονικών επαρχιών (Kerkhove, 2008, σελ. 140). Το σίγουρο είναι πως η πλειοψηφία αυτών ήταν αρσενικού γένους (Ingham, 1984, σελ. 397). Τα ανήλικα θύματα σπάνια ήταν από άλλες περιοχές. Αξιοσημείωτο παραμένει το γεγονός πως αρκετά από τα παιδιά που επιλέγονταν για τις ανθρωποθυσίες ήταν γηγενείς Αζτέκοι, που προέρχονταν από την αριστοκρατία και προσφέρονταν από τους ίδιους τους γονείς στις τελετές (Kerkhove, 2008, σελ. 140). Η ανθρωποθυσία των παιδιών θεωρούνταν πάρα πολύ σημαντική από τη φυλή, γιατί θεωρούσαν πως εξαιτίας των αγνών ψυχών τους, καταλάμβαναν την υψηλότερη θέση που θα μπορούσαν ανάμεσα στους θεούς και έτσι κέρδιζαν πιο εύκολα την εύνοιά τους (Kerkhove, 2008, σελ. 154).

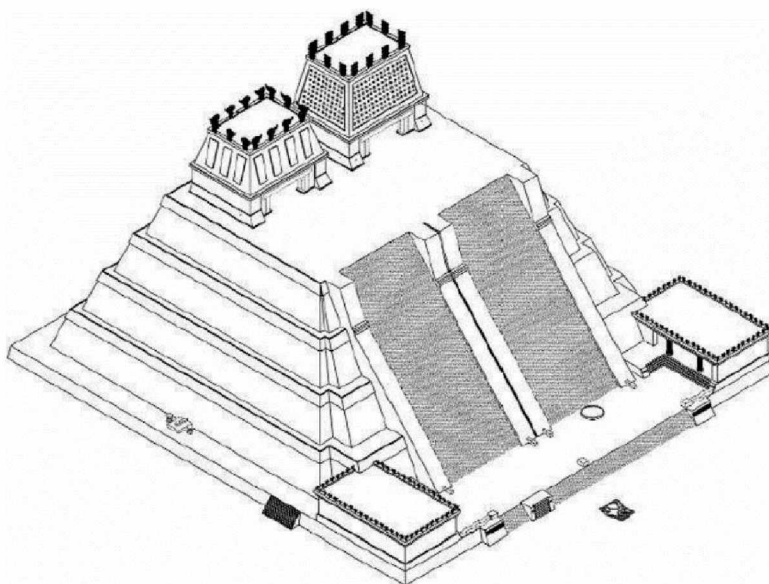
2.2.6 Προετοιμασία των θυμάτων

Επειδή όπως προαναφέρθηκε, η θυσία ήταν ένα γεγονός εξαιρετικά τιμητικό για το θύμα, την οικογένειά του και την κοινωνία, οι εορτασμοί προς τιμήν των θυμάτων έχαιραν πυρετώδους οργάνωσης: ορχήστρες, χοροί, θεατρικά, προετοιμασίες με χαλιά και λουλούδια στρωμένα στο διάβα τους, ήταν μερικές από τις τιμές που λάμβαναν οι υποψήφιοι. Οι υπηρεσίες τους στο κράτος θα περνούσαν στην αιωνιότητα: τα ονόματά τους θα μνημονεύονταν στον κατάλογο των πεσόντων (roll of honor). Τα ίδια τα θύματα υποδέχονταν το γιορτινό κλίμα και γιόρταζαν και οι ίδιοι μαζί με το πλήθος που στιγμές αργότερα θα βίωνε από πρώτο χέρι τον αιματηρό θάνατό τους.

Ωστόσο, τα άτομα που επρόκειτο να θυσιαστούν δεν ήταν όλα τόσο δεκτικά, ούτε και πρόθυμα να πεθάνουν μ' αυτόν τον τρόπο. Χαρακτηριστικά, όποιος φοβόταν την επικείμενη θυσία του ή έδειχνε σημάδια αδυναμίας, εκτελούνταν εν ψυχρώ στη γιορτή, αφού γινόταν πρώτα αντικείμενο χλευασμού από το πλήθος (Kerkhove, 2008, σελ. 141-142).

Η θρησκευτική ιδεολογία και οι πρακτικές που τη συνόδευαν, αιματηρές και μη, είχαν δημιουργήσει μια πολύ ισχυρή σύνδεση των Αζτέκων με το θάνατο. Ενδεικτικό της ευρείας παραδοχής πως ο θάνατος είναι άμεσα συνδεδεμένος με την ίδια την ύπαρξη της ζωής και αποτελεί τελικά ένα αναπόφευκτο στάδιο αυτής, ήταν η ετοιμότητα των πολεμιστών να πεθάνουν στο πεδίο της μάχης ή να πεθάνουν ως «ήρωες» στο βωμό μιας θυσιαστικής τελετής (Pennock, 2012, σελ. 290).

Ο Μεγάλος Ναός (Templo Mayor) (Εικόνα 33) στη πρωτεύουσα των Αζτέκων, Τενοτσιτλάν (Tenochtitlan), είχε γίνει διάσημος για την κλίμακα των τελετών ανθρωποθυσίας

Εικόνα 33: Εικονογράφηση του Μεγάλου Ναού των Αζτέκων, Τενοτσιτλάν, Μεξικό

που λάμβαναν χώρα εκεί (Pennock, 2012, σελ. 280).

Ορισμένες πηγές – και με κάποιες υπερβολές στα νούμερα – αναφέρουν ως ενδεικτικό αριθμό τα 20.000 άτομα ανά έτος, νούμερο που μπορούσε να φτάσει μέχρι τα 50.000 άτομα σε περιόδους πολέμων, όταν οι αιχμάλωτοι ήταν πολλοί (Pennock, 2012, σελ. 279).

Ωστόσο αυτή η άποψη φαίνεται πως αφορά κατά πάσα πιθανότητα μεμονωμένα

περιστατικά τελετών και δεν συνιστούσε τη καθημερινότητα της κοινωνίας. Παρόλα αυτά, μια νίκη είναι πάντοτε μία νίκη και οι θεοί των Αζτέκων έπρεπε να δεχτούν προσφορές και ευχαριστίες ως αντάλλαγμα για την εύνοιά τους – φόρος τιμής που πληρώνονταν με αίμα (Pennock, 2012, σελ. 281).

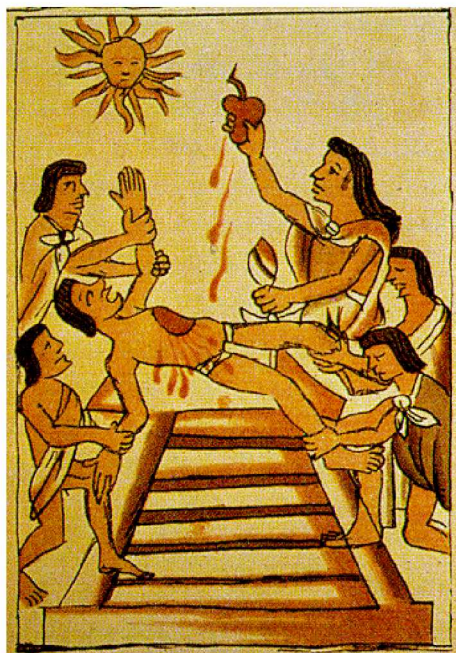
2.2.7 Περιγραφή των θυσιαστικών πρακτικών

Η τελετή των ανθρώπινων θυσιών ήταν αρκετά σαφής. Τα θύματα στέκονταν στη κορυφή της πυραμίδας, μπροστά από το ναό και δίπλα στον ιερό βωμό. Μαζί τους παρευρίσκονταν οι ιερείς και περίπου τέσσερα ακόμη άτομα προκειμένου να κρατάνε από τα άκρα ακινητοποιημένα τα θύματα πάνω από το βωμό κατά την εξέλιξη της πρακτικής. Ο ιερέας τότε πλησίαζε το θύμα και με τη βοήθεια κάποιου αιχμηρού αντικείμενου, συνήθως μαχαιριού από οψιδιανό, έσκιζε στα δύο το στέρνο και εξήγαγε την παλλόμενη ακόμα καρδιά, την οποία σήκωνε με τα χέρια του προς τον ουρανό, ψέλνοντας, αφιερώνοντάς την στους θεούς (Εικόνες 34, 35, 36). Η καρδιά αντιπροσώπευε το άτομο, αλλά ταυτόχρονα ήταν συνδεδεμένη και με τον θεό Ήλιο, οπότε τα βήματα της τελετουργίας ερμηνεύονταν ως άμεσος διάυλος επικοινωνίας ανάμεσα στους θνητούς και τους θεούς (Kerkhove, 2008, σελ. 147).

Εικόνα 34: Ανθρωποθυσία των Αζτέκων: η εξαγωγή της καρδιάς όπως εικονογραφείται τον 16^ο αιώνα, Κώδικας Magliabecchiano

Άλλοι τρόποι θανάτωσης περιλάμβαναν τον θάνατο διά τοξοβολίας, τον αποκεφαλισμό, το κόψιμο του λαιμού, τη πυρά, το γδάρσιμο, το πνιγμό, τη ταφή ενόσω τα θύματα ήταν ακόμη ζωντανά και το ρίξιμο από μεγάλο ύψος, συνήθως κάποιας πυραμίδας (Graulich, 2000, σελ.353). Τα ανήλικα παιδιά θυσιάζονταν στους θεούς της βροχής για την εξασφάλιση της επιβίωσης των καλλιεργειών (Burhenn, 2004, σελ.12) : οι ιερείς έκοβαν το λαιμό τους, εξήγαγαν τις καρδιές

Εικόνα 35: Ανθρωποθυσία των Αζτέκων: η εξαγωγή της καρδιάς όπως εικονογραφείται τον 16ο αιώνα, Κώδικας Florentine

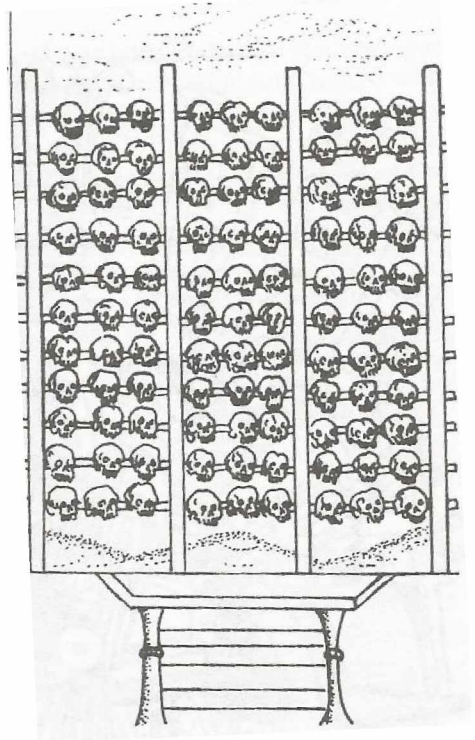

Εικόνα 36: Εικονογράφηση ανθρωποθυσίας στους Αζτέκους, Κώδικας Laud

τους στις κορυφές των βουνών (Silbermann, 2012, σελ. 23) ή τα έπνιγαν (Harner, 1977, σελ.119). Όσο περισσότερο έκλαιγε ένα παιδί, τόσο περισσότερο πείθονταν οι ιερείς πως θα ήταν μια πολύ ευνοϊκή χρονιά βροχοπτώσεων, αφού η ποσότητα των δακρύων αποτελούσε σαφή ένδειξη της επικείμενης βροχόπτωσης (Silbermann, 2012, σελ. 23).

Ο αποκεφαλισμός ήταν ο δεύτερος πιο συχνός τρόπος θανάτωσης μετά την εξαγωγή καρδιάς και συνήθως συνέβαινε όταν ορίζονταν το τελικό αποτέλεσμα του παιχνιδιού με τη μπάλα (ballcourt game), όπου η ηττημένη ομάδα θανατώνονταν (Kerkhove, 2008, σελ. 150). Το παιχνίδι αυτό ήταν ήδη γνωστό από τους Μάγια και υιοθετήθηκε από πολλές κοινωνίες της Μεσοαμερικής. Οι πρακτικές αυτές πιστεύονταν πως εξασφαλίζουν την ισορροπία της φύσης και τη συνέχεια του κόσμου (Graulich, 2000, σελ.353). Έπειτα της θυσίας, οι ιερείς πετούσαν τα άψυχα σώματα των θυμάτων από την πυραμίδα, προκειμένου να κατακυλήσουν στα σκαλοπάτια. Ο λαός παρακολουθούσε το δρώμενο συχνά με απελπισία και στεναχώρια, ενώ οι τολμηροί δε δίσταζαν ακόμη και να σκαρφαλώσουν οικειοθελώς στη πυραμίδα και να συμμετέχουν ως υποψήφιοι στην ανθρωποθυσία, προκειμένου να κερδίσουν την αιωνιότητα (Pennock, 2012, σελ. 288).

Οι πηγές αναφέρουν πως κάποιοι από τον κόσμο που παρακολουθούσε την αιματηρή τελετή, ανέβαιναν στα πρώτα σκαλοπάτια της πυραμίδας και διαχώριζαν τα άκρα των άψυχων θυμάτων από το υπόλοιπο σώμα παίρνοντάς τα ως τρόπαια – αυτός δε που κατάφερε να αποσπάσει τα περισσότερα κομμάτια θεωρούνταν ο «κτήτορας» του θύματος, ενώ συχνά διοργάνωνε έπειτα γιορτή στο σπίτι του καλώντας φίλους και συγγενείς να γευτούν τα αποκτηθέντα (Harner, 1977, σελ. 120, Conrad & Demarest, 1984, σελ.47). Το κεφάλι προοριζόταν για το αποθετήριο των κρανίων (Εικόνα 37), ενώ το στέρνο συνήθως φυλάσσονταν για τα σαρκοβόρα ζώα των ζωολογικών κήπων (Harner, 1977, σελ. 120).

Εικόνα 37: Εικονογράφηση των βάσεων τοποθέτησης των κρανίων

Σύμφωνα με τους Ισπανούς χρονικογράφους, η μυρωδιά του αίματος που περικύκλωνε την πόλη ήταν τόσο δυνατή, που ακόμα και η αναπνοή δυσκόλευε τους κατοίκους. Ο Ισπανός στρατηγός Ερνάν Κορτές, βιώνοντας περιστατικά των ανθρωποθυσιών, αναφέρει ενδεικτικά πως σε διάστημα λιγότερο ενός χρόνου, τρεις με τέσσερις χιλιάδες ψυχές θυσιάστηκαν «με απίστευτα βάρβαρο και αιματηρό τρόπο» (Pennock, 2012, σελ. 281).

2.2.8 Περί ανθρώπινου κανιβαλισμού

Μεγάλη απορία υπάρχει σχετικά με το πως η κοινωνία διαχειριζόνταν τα άψυχα σώματα των θυμάτων μετά το θάνατό τους. Εκεί στηρίζονται οι περισσότερες δημοσιευμένες απόψεις περί κανιβαλισμού, οι οποίες, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο παράδειγμα, αναλύουν ενδείξεις αυτής της πρακτικής. Τα θύματα δεν καταναλώνονταν όλα: άτομα που φαίνεται να είχαν διάφορες δερματικές ασθένειες, αποφεύγονταν για προφανείς λόγους (Harner, 1977, σελ. 119), ενώ το ίδιο συνέβαινε και με τα παιδιά λόγω της πολυτιμότητάς τους (Burhenn, 2004, σελ.12).

Γενικότερα, οι εορτασμοί με ανθρώπινο φαγητό μετά από μια ανθρώπινη θυσία φαίνεται πως συμβόλιζαν τους δεσμούς ανάμεσα στους θεούς και την αριστοκρατία της κοινωνίας των

Αζτέκων. Η θυσία των σκλάβων και των αιχμαλώτων σφράγιζε την υπεροχή και νομιμοποιούσε την ισχύ του ιερατείου, που από την πλευρά του εξασφάλιζε τις σχέσεις εξάρτησης μεταξύ των δύο κοινωνικών τάξεων (Ingham, 1984, σελ. 397).

Έχει επίσης αναπτυχθεί η θεωρία πως ο κανιβαλισμός ήταν αποτέλεσμα του υπερπληθυσμού που υφίσταντο η περιοχή εκείνα τα χρόνια, ο οποίος έχρηζε άμεσου ελέγχου από ένα σημείο και έπειτα. Υπάρχουν στοιχεία που υποστηρίζουν μια τέτοια άποψη, καθώς φαίνεται πως η συχνότητα των ανθρωποθυσιών εντάθηκε λίγα χρόνια πριν την έλευση των Ισπανών κατακτητών, χρόνια στα οποία επιβεβαιώνεται πως η πυκνότητα του πληθυσμού είχε αγγίξει σχεδόν τη μέγιστη χωρητικότητα της περιοχής (Harner, 1977, σελ. 128). Η πρακτική του κανιβαλισμού δεν επιβεβαιώνεται 100%, λόγω της απουσίας οστικών δειγμάτων που να δείχνουν συμβατά με τη συγκεκριμένη πρακτική. Οι ενδείξεις των οστών φαίνεται να υποδεικνύουν αλλοιώσεις περισσότερο συμβατές με τη μάσηση των ζώων παρά με την ανθρώπινη κατανάλωση (TURNER & Turner, 1995, σελ.15).

2.3 Ίνκα

2.3.1 Εισαγωγή

Οι πολιτισμοί των Άνδεων φαίνεται να μην ακολουθούσαν την αιμοφόρα διαδικασία των θρησκευτικών πρακτικών, τουλάχιστον όχι στον ίδιο βαθμό που το έκαναν οι πολιτισμοί της κεντρικής Αμερικής (Bray, Minc, Ceruti et al, 2004, σελ. 83). Ο πολιτισμός των Ίνκα ανέπτυξε τη μεγαλύτερη αυτοκρατορία των προκολομβιανών χρόνων (Διώνη, 2007, σελ. 52) τόσο πληθυσμιακά όσο και εδαφικά. Με σχεδόν ένα εκατομμύριο τετραγωνικά χιλιόμετρα γης της Λατινικής Αμερικής στη διάθεσή τους, οι Ίνκα είχαν άμεση πρόσβαση σε μια πληθώρα οικολογικών ζωνών (Stanish, 2001, σελ. 213).

2.3.2 Κοσμολογικές αντιλήψεις και πρακτικές

Η φύση ήταν μέρος της καθημερινότητάς τους γι' αυτό και τη σέβονταν και της απέδιδαν ιδιαίτερες τιμές. Τα τοπία, οι κορυφές των βουνών, ο υδροφόρος ορίζοντας, ακόμα και τα ηφαίστεια (Toohey, 2013, σελ. 175), αποτελούσαν πολύ σημαντικά σημεία της θρησκευτικής ζωής τους. Τους αποδίδονταν πλήθος προσφορών τόσο από τη πολιτική ηγεσία όσο και από τους υπηκόους, μέσω προσκυνημάτων, εορτασμών και τελετουργικών θυσιών (Toohey, 2013, σελ. 163,175).

Οι κορυφές των βουνών κατείχαν ιδιαίτερη σημασία στη κοσμοθεωρία των Ίνκα. Γίνονταν αντιληπτά ως μέρη ιερά, καθώς αντιπροσώπευαν τις φυσικές κατοικίες των θεών τους. Στα μέρη αυτά, οι λατρευτικές τελετές των κορυφών ήταν πολύ συχνές. Ωστόσο αυτό δεν ίσχυε καθολικά. Για κάποιους, ιερά μέρη αποτελούσαν οι πηγές, ιδιαίτερες ιερές πέτρες ή και ανθρώπινες κατασκευές που βρίσκονταν στις πλαγιές των βουνών. Οι προσφορές προς τους θεούς σ' αυτά τα μέρη ποικίλαν, από καμηλοειδή ζώα και χοίρους, εξωτικά αντικείμενα, φτερά, σπάνια μέταλλα ή αντικείμενα που θα είχαν κατασκευάσει οι ίδιοι και άρα είχαν προσωπική αξία για τους θεούς, έως και ανθρώπινα θύματα (Toohey, 2013, σελ. 164). Μεταξύ του 1.470 μ.Χ. και του 1.532 μ.Χ. περισσότερα από εκατό τελετουργικά κέντρα είχαν χτιστεί στις βουνοκορφές σε πάνω από 5.500 χιλιάδες μέτρα υψόμετρο. Οι ψηλότερες δηλαδή, αρχαιολογικές τοποθεσίες βρίσκονται στην οροσειρά των Άνδεων περί τα 6.739 μέτρα υψόμετρο. Τα μέρη αυτά χτίστηκαν από αυτοκράτορες Ίνκα και βρίσκονται κατά κύριο λόγο στο Περού, τη Βολιβία, τη Χιλή και την Αργεντινή (Reinhard & Ceruti, 2005, σελ. 2).

Υπάρχουν αρκετές αναφορές για τις προσκυνηματικές πρακτικές των φυλών των Άνδεων που προηγούνται της άφιξης των Ισπανών κατακτητών. Για παράδειγμα, η τοποθεσία Chavin de Huantar στο Περού, αποτελούσε γνωστό προσκυνηματικό κέντρο κατά τον 5^ο και 3^ο αιώνα π.Χ., ωστόσο περιγράφηκε αργότερα ως παγανιστικό κέντρο από τους Καθολικούς. Η τοποθεσία Πατσακάμακ (Pachacamac) αποτέλεσε επίσης ιερό προσκυνηματικό μέρος μεταξύ 600-900 μ.Χ. και αργότερα ενσωματώθηκε στη λατρεία των Ίνκα ως ένα από τα τρία πιο σημαντικά κέντρα λατρείας (Moore, 2003, σελ. 181).

Η κύρια θρησκεία των Ίνκα, αφορούσε τον Ήλιο (Silverman, Isbell, 2008, σελ. 811). Άλλες σημαντικές θεότητες ήταν η Σελήνη, τα Αστέρια, ο Κεραυνός και η Αστραπή (Bauer, 1996, σελ.327). Ο ήλιος κατείχε εξέχουσα θέση, τόσο στο θρησκευτικό όσο και στο πολιτικό πλαίσιο. Η δυναστεία των Ίνκα συνέδεσε τη καταγωγή της με τον ήλιο και τον μετέτρεψε σε προστάτη-θεό της αυτοκρατορίας. Το επόμενο ιερό μέρος στην κατάταξη αποτελούσαν τα νησιά της λίμνης Τιτικάκα, εκεί που κατ' εντολή του πανίσχυρου θεού-δημιουργού Βιρακότσα (Viracocha), ο ήλιος και η σελήνη αναδύθηκαν από το αιώνιο σκοτάδι (Moore, 2003, σελ. 181). Σύμφωνα επίσης με το μυθολογικό πλαίσιο καταγωγής των Ίνκα, από τα ίδια νησιά της λίμνης ξεκίνησαν και οι πρόγονοί τους το ταξίδι τους προς την αναζήτηση εύφορης γης, έως ότου εγκαταστάθηκαν στη κοιλάδα του Κούσκο (Διώνη, 2007, σελ. 54).

2.3.3 Θρησκευτικές τελετές

Αν και αυτή η μετακίνηση δεν μπορεί να τεκμηριωθεί άμεσα με αρχαιολογικά στοιχεία, οι έρευνες στη κοιλάδα του Κούσκο αποδεικνύουν πως ο λαός των Ίνκα ήταν κατά βάση αγροτικός, με κύριο προϊόν καλλιέργειας το καλαμπόκι (Silverman, Isbell, 2008, σελ. 811). Το καλαμπόκι ήταν πολύ σημαντικό για την αυτοκρατορία. Αποτελούσε τη κύρια πηγή διατροφής και μέσω αυτού παράγονταν προϊόντα που καταναλώνονταν στις θρησκευτικές τελετουργίες. Μάλιστα, μεγάλες εκτάσεις αραβόσιτου ήταν αφιερωμένες στις θεότητες της φυλής, η παραγωγή των οποίων υποστήριζε τις τελετές που γίνονταν προς τιμή τους (Bauer, 1996, σελ. 327).

Οι τελετές που αφορούσαν τις καλλιέργειες ήταν πολύ συχνές. Η έναρξη κάθε αγροτικού κύκλου γινόταν με βάση τις αστρονομικές παρατηρήσεις και τη χρήση του τελετουργικού ημερολογίου. Η τελετή του αρότρου, εγκαινίαζε τον νέο κύκλο (Bauer, 1996, σελ. 328). Έτσι, κάθε χρόνο, κάθε αγρότης έπαιρνε τη σύζυγό του ή την αδερφή του και μαζί με τους υφισταμένους τους, όργωναν τα χωράφια, όπως όριζε η παράδοση, σε μια τελετή που

συμβόλιζε την υπεροχή των ανθρώπων στη γη. Οχτώ μήνες μετά το θέρισμα, ξεκινούσαν πάλι οι προετοιμασίες για τον επόμενο κύκλο. Η συνέχιση αυτής της παράδοσης και ο συμβολισμός της ήταν πολύ σημαντικά, καθώς υπήρχε η πεποίθηση πως διατηρούσαν σε ισορροπία τη σύνδεση της ανθρωπότητας με τη φύση. Ενεργό ρόλο σ' αυτή τη τελετή είχε και ο ηγεμόνας Ίνκα. Σύμφωνα με την επικρατούσα κοσμοαντίληψη, ήταν ο μόνος που είχε την ισχύ να επιβάλει πλήρως τη θέλησή του στη γη και να ελέγχει τις αναπαραγωγικές της ιδιότητες, γι' αυτό και ήταν πάντα ο πρώτος που εγκαινίαζε τη τελετή του αρότρου. Η «ισχύς» αυτή προωθούσε τη δύναμη και τα ατομικά συμφέροντα των πολιτικών και των θρησκευτικών αρχόντων, που σύμφωνα με την παράδοση ήταν ανώτεροι από τον απλό λαό, εξαιτίας της θεϊκής τους καταγωγής (Bauer, 1996, σελ. 331-332).

2.3.4 Η θυσιαστική τελετή Caracocha

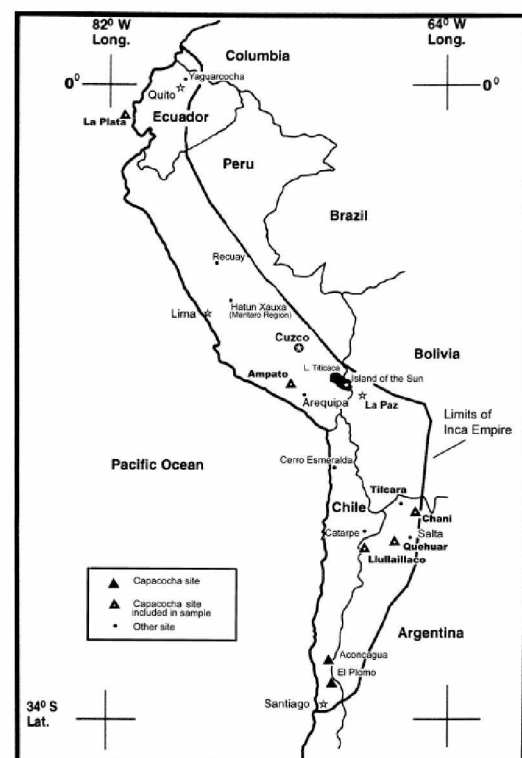
Μία αξιοσημείωτη θρησκευτική τελετή ήταν αυτή της Καπακότσα (Caracocha), η οποία τελούνταν κατά την άνοδο του νέου ηγεμόνα Ίνκα στο θρόνο ή σχετιζόνταν με την έναρξη ή τη λήξη ενός αγροτικού κύκλου (Swenson, 2003, σελ. 275). Άλλοι συσχετίζουν τη διεξαγωγή της με θανάτους σημαντικών διοικητικών προσώπων, με σπουδαίες νίκες σε μάχες (Bray, Minc, Ceruti et al, 2004, σελ. 83), με επικλήσεις στις θεότητες για καλές καιρικές συνθήκες και γονιμότητα του εδάφους (Ceruti, 2010, σελ. 108), ακόμα και με φυσικές καταστροφές και ξηρασίες (Wilson, Brown, Villa et al, 2013, σελ. 13.324, Toohey, 2013, σελ. 166). Η τελετή αποτελούσε μεγάλο κρατικό γεγονός και περιλάμβανε σημαντικές προσφορές απ' όλους τους πολίτες προς τους θεούς. Όσο μεγαλύτερη η γιορτή τόσο μεγαλύτερες και οι θυσίες – οι οποίες εκτός από προσφορές αντικειμένων ή ζώων περιλάμβαναν και ανθρώπινα θύματα (Bray et al, 2004, σελ. 83).

Οικογένειες της Αριστοκρατίας απ' όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας έστελναν τους απογόνους τους στη πρωτεύουσα προκειμένου να ξεκινήσουν οι προετοιμασίες (Swenson, 2003, σελ. 275). Τα παιδιά, κυρίως ηλικίας μεταξύ 4 έως 10 ετών (Bray et al, 2004, σελ. 83), αποτελούσαν πολύτιμη προσφορά στους θεούς, αφού λόγω της νεότητάς τους, οι ψυχές τους παρέμεναν ακόμα απολύτως αγνές και ο λαός πίστευε πως αποτελούσαν τους αγγελιαφόρους μεταξύ θνητών και θεών ή προσωποποιήσεις αυτών. Μετά το τελετουργικό, λατρεύονταν αιώνια από το λαό (Faux, 2012, σελ. 11, Reinhard & Ceruti, 2005, σελ. 16). Οι περισσότεροι Ίνκα θεωρούσαν απίστευτα μεγάλη τιμή το να επιλεγεί το παιδί τους για τη τελετή – δεν αισθάνονταν όμως όλοι το ίδιο. Αρκετοί γονείς όταν έρχονταν αντιμέτωποι με ένα τέτοιο γεγονός

προτιμούσαν οι κόρες τους να χάσουν νωρίτερα την παρθενιά τους και να παντρευτούν προκειμένου να τα γλιτώσουν από την διαδικασία της επιλογής (Reinhard & Ceruti, 2005, σελ. 16). Η πλειοψηφία των θυμάτων ήταν πράγματι γυναίκες και κορίτσια, χωρίς αυτό να είναι ο κανόνας. Μετά από την επιλογή, το κράτος αναλάμβανε την προετοιμασία τους έως ότου έρθει η ώρα της θυσίας. Προς τιμήν τους διοργάνωναν μεγαλοπρεπείς εορτασμοί (Toohey, 2013, σελ. 163).

2.3.4.1 Μια μελέτη περίπτωσης της τελετής Caracocha

Πλήθος αρχαιολογικών στοιχείων έχει βρεθεί σε σχέση με τις τελετουργικές θυσίες των Ίνκα. Το πιο διάσημο από αυτές περίπτωση αποτελούν τα ευρήματα του όρους Λουλαϊλάκο (Lulllaillaco). Το 1999 ο John Reinhard και η Constanza Ceruti ανακάλυψαν στην κορυφή του ηφαιστείου μια τοποθεσία η οποία είχε μείνει άθικτη όλον αυτό τον καιρό μέχρι την ανακάλυψή της. Στο σημείο εκείνο, περί τα 6.739 μέτρα υψόμετρο βρήκαν τρεις ταφές που συνοδεύονταν με πλούσια κτερίσματα (Εικόνα 38). Μια νεαρή γυναίκα, ένα κορίτσι και ένα αγόρι, συνοδεύονταν με περισσότερα από εκατό κτερίσματα μετάλλου, κεραμικής και άλλων τεχνέργων, ενώ εντύπωση προκάλεσε η εκπληκτική διατήρηση των πτωμάτων, που εξαιτίας των χαμηλών θερμοκρασιών είχαν μουμιοποιηθεί σε άριστη κατάσταση (Ceruti, 2010, σελ. 108).

Εικόνα 38: Χαρτογράφηση των περιοχών που διεξάγονταν οι τελετές Caracocha

Οι εργαστηριακές αναλύσεις έδειξαν πως τα μουμιοποιημένα σώματα ανήκαν σε μια νεαρή γυναίκα ηλικίας 13 ή 15 ετών με τη κωδική ονομασία «Lulllaillaco Maiden», σε ένα αγόρι ηλικίας 4-5 ή 7 ετών (Ceruti, 2010, σελ. 109), με την ονομασία «Lulllaillaco Boy» και ένα κορίτσι 4-5 ετών με την ονομασία «Lightning Girl» που φαίνεται να είχε χτυπηθεί εν μέρει από αστραπή (Εικόνα 39 & 40) (Wilson

Εικόνα 39: Lightning Girl, φωτογραφία in situ.

Εικόνα 40: Llullaillaco Maiden, ψηφιακή απεικόνιση

et all, 2013, σελ. 13.322). Οι θάνατοί τους δεν προκλήθηκαν από επεισόδια άμεσης βίας, αντιθέτως φαίνεται πως πρέπει να ήταν σε μια κατάσταση αναισθησίας πριν αποβιώσουν. Είναι πολύ πιθανό να είχαν θαφτεί ζωντανά όσο ήταν αναίσθητα (Ceruti, 2010, σελ. 115). Η τακτική αυτή αφορούσε την πεποίθηση πως τίποτα «ανολοκλήρωτο» δεν έπρεπε να προσφέρεται στους θεούς (Reinhard & Ceruti, 2005, σελ. 24). Οι εργαστηριακές αναλύσεις έδειξαν έντονη κατανάλωση αλκοοειδούς ποτού, ενώ έντονα ήταν τα ίχνη φύλλων κοκαΐνης που φαίνεται να είχαν χωνέψει νωρίτερα και τα τρία θύματα, ενώ το μεγαλύτερο ηλικικά κορίτσι, όταν ανακαλύφθηκε, είχε ακόμα στο στόμα του κατάλοιπο φύλλου κοκαΐνης. Τα δεδομένα αυτά δικαιολογούν τη κατάσταση νάρκωσης των θυμάτων, τα οποία απεβίωναν σταδιακά μετά την απόθεσή τους στους τάφους κατά τη τελετουργική διαδικασία (Wilson, Brown, Villa et all, 2013, σελ. 13323).

Τα εργαστηριακά στοιχεία υποδεικνύουν επίσης έντονες αλλαγές στη διατροφή των παιδιών, περίπου ένα με ενάμιση χρόνο πριν την έναρξη της θυσιαστικής τελετής (Wilson, et al, 2013, σελ. 13.324). Η απότομη αυτή διατροφική μεταβολή δικαιολογείται, καθώς κατά τη διάρκεια που το κράτος αναλάμβανε να φροντίσει τα παιδιά της τελετής Καπακότσα, άλλαζε πολλά στοιχεία στην ενδυματολογία τους και στον κώδικα συμπεριφοράς, αλλά και στις διατροφικές τους συνήθειες. Ενδεικτική είναι η κατανάλωση αραβόσιτου, διαφόρων φυτών και κρέατος σε μεγάλες ποσότητες. Αυτό συνέβαινε γιατί από τη στιγμή της επιλογής τους και έπειτα, η κοινωνική τους θέση άλλαζε και έχαιραν βασιλικών τιμών (Faux, 2012, σελ. 6).

Ο απλός κόσμος δεν συμμετείχε άμεσα σ' αυτές στις θυσιαστικές τελετές. Περίπου δέκα με δεκαπέντε άτομα, μεταξύ αυτών ιερείς και βοηθοί, ανέβαιναν στο βουνό μαζί με τα παιδιά που θα θυσιάζονταν (Ceruti, 2010, σελ. 108). Όταν τελικά τα παιδιά έφταναν στην κορυφή του ηφαιστείου ήταν εξαντλημένα από το μακρύ ταξίδι, γεγονός που έκανε τη διαδικασία θανάτωσης πολύ πιο εύκολη (Faux, 2012, σελ. 9, Reinhard & Ceruti, 2005, σελ. 24). Τα ζώα επίσης θυσιάζονταν στις θρησκευτικές τελετές και κάποιες φορές συνόδευαν τις ταφές των τελετών Καπακότσα. Τα λάμα και οι χοίροι είχαν τη τιμητική τους, ενώ πιο αραιά θυσιάζονταν πουλιά και σκύλοι (Reinhard & Ceruti, 2005, σελ. 32).

Ο αυτοκράτορας Ίνκα ήταν ο μόνος που μπορούσε να δώσει διαταγή για τη διεξαγωγή της τελετής Καπακότσα. Αξιοσημείωτο είναι πως τα θύματα προέρχονταν από πολύ μακρινές περιοχές της αυτοκρατορίας και γι' αυτό το λόγο έχει προταθεί η άποψη πως η τελετή γινόταν, ώστε να υπενθυμίζεται η ισχύς της μοναρχίας σε περιόδους αναταράξεων (Toohey, 2013, σελ. 175, Swenson, 2003, σελ. 285).

Κεφάλαιο 3

Κλιματικές μεταβολές κατά την περίοδο δραστηριοποίησης των προκολομβιανών πολιτισμών

3.1 Εισαγωγή

Η επιστήμη που μελετά τις κλιματικές συνθήκες παλαιότερων εποχών ονομάζεται παλαιοκλιματολογία (Crowley & North, 1991, σελ. 4). Μέσω αυτής μελετώνται οι γεωλογικές εξελίξεις του πλανήτη σε συνδυασμό με τις μετεωρολογικές δραστηριότητες σε βάθος εκατομμυρίων χρόνων (Crowley & North, 1991, σελ. 17). Η μελέτη αυτή βοηθά στη κατανόηση των περιβαλλοντικών μεταβολών, στο πως αυτοί επηρεάζουν το οικοσύστημα, στην αλληλεπίδραση του ανθρώπου και των δραστηριοτήτων του, στις συνέπειες που υπάρχουν λόγω κατάχρησης της ανθρώπινης επιβολής, αλλά και στους παράγοντες επιβίωσης από τους οποίους καθορίζονται όλα τα παραπάνω και οι οποίοι μεταβάλλονται ανά εποχή.

Είναι πλέον γνωστό πως οι κλιματικές μεταβολές δεν συντελούνται από τη μια στιγμή άλλη. Μπορεί για το ανθρώπινο μάτι πολλές φορές να φαίνεται έτσι, ωστόσο οι έντονες αλλαγές που συνήθως γίνονται άμεσα αντιληπτές, είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιων διεργασιών. Όταν η κλιματική ισορροπία διαταράσσεται, μεσολαβεί πάντοτε μια μεταβατική περίοδος που χαρακτηρίζεται από άμεσες, ξαφνικές και έντονες μεταπτώσεις, τόσο στη θερμοκρασία όσο και στις βροχοπτώσεις. Είναι λογικό λοιπόν, να προκύπτουν πολλοί κίνδυνοι, σοβαροί για την ανθρωπότητα σε παγκόσμια κλίμακα, μέχρι το κλίμα να ξανά ισορροπήσει σε μια καινούρια κατάσταση (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 76).

3.2 Παράγοντες κλιματικής διαμόρφωσης

Σύμφωνα με την Θεοδωρακοπούλου (2020, σελ. 43), ο όρος «κλίμα» αποδίδει «το σύνολο των καιρικών συνθηκών που επικρατούν σε κάποια τοποθεσία και για κάποιο ορισμένο χρονικό διάστημα». Το κλίμα αποτελεί έναν ιδιόμορφο και ασταθή κύκλο παραγόντων που επηρεάζεται κάθε φορά από διαφορετικές παραμέτρους. Για το λόγο αυτό είναι δύσκολο πολλές φορές να εξηγηθεί μια κλιματική συμπεριφορά και οι αιτίες που την προκάλεσαν (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 43).

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του κλίματος είναι εξωτερικοί και εσωτερικοί (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 44). Σύμφωνα με τους Crowley & North (1991, σελ. 20) το κλιματικό σύστημα αποτελείται από έξι επίπεδα: τη λιθόσφαιρα, την γεώσφαιρα, την υδρόσφαιρα, τη κρυόσφαιρα, την ατμόσφαιρα και την βιόσφαιρα. Η αλληλεπίδραση αυτών των εσωτερικών γεωλογικών μηχανισμών σε συνδυασμό με τις αλλαγές στη τροχιά της γης,

την ηλιακή ακτινοβολία και άλλες παραμέτρους, παρέχουν τις κατάλληλες πληροφορίες μιας κλιματικής μεταβολής (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 44).

Τα αποτελέσματα αυτά εξάγονται μέσω ενός συνόλου μεθοδολογικών εργαλείων. Τέτοια εργαλεία αποτελούν οι μετρήσεις των ισοτόπων οξυγόνου, η δένδροχρονολόγηση, τα καρότα πάγου, οι παλυνολογικές μελέτες, ο παλαιομαγνητισμός, η μελέτη των ιζημάτων, η μελέτη των απολιθωμάτων και άλλες, όπου σε συνδυασμό με διάφορες χρονολογικές τεχνικές, π.χ. τη ραδιοχρονολόγηση με άνθρακα 14 (C₁₄), τις τεχνικές της φωταύγειας και διαφόρων άλλων ραδιενεργών ισοτόπων, δομείται μια πλήρης εικόνα του παλαιοκλίματος και των αντίστοιχων κλιματικών γεγονότων (Sandweiss & Kelley, 2012, σελ. 386, Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 19, 44).

3.2.1 Η κλιματική κρίση του 536-539 μ.Χ.

Η αστάθεια του κλίματος εξετάζεται συστηματικά και συζητείται έντονα τα τελευταία 50 χρόνια (Crowley, North, 1991, σελ.5). Κάθε μικρή ή μεγάλη κλιματική μεταβολή μπορεί να προκαλέσει μια σειρά περιβαλλοντικών συνεπειών από τις οποίες η «ανάρρωση» των κοινωνιών μπορεί να είναι άλλοτε σύντομη και βιώσιμη και άλλοτε μακρά και επώδυνη. Ξαφνικά γεγονότα εξαιρετικά έντονων κλιματικών μεταπτώσεων συνέβησαν συχνά στο παρελθόν και καταγράφηκαν με τα τότε ανθρώπινα μέσα (Crowley, North, 1991, σελ. 5). Παράδειγμα αποτελεί η παγκόσμια κλιματική κρίση του 536-539 μ.Χ. - η μεγαλύτερη της ιστορίας μέχρι σήμερα. Η έκρηξη ενός ηφαιστείου στην Ισλανδία δημιούργησε για 18 μήνες τον λεγόμενο «ηφαιστειακό χειμώνα», προκαλώντας καταστροφές των καλλιεργειών, μεταναστεύσεις πληθυσμών, λοιμούς και θανάτους εκατομμυρίων ανθρώπων (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 57). Ο ηφαιστειακός χειμώνας είναι φαινόμενο το οποίο προκύπτει από την απελευθέρωση σωματιδίων στην ατμόσφαιρα κατά την ηφαιστειακή έκρηξη. Αυτά, καθώς διασκορπίζονται σε μεγάλο εύρος, δημιουργούν ένα είδος φράγματος που αντανακλά μέρος της ηλιακής ακτινοβολίας πίσω στο διάστημα. Η μειωμένη ακτινοβολία που τελικά καταφθάνει στην επιφάνεια της γης, προκαλεί βαθμιαία τη ψύξη του πλανήτη (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 49), η οποία έπειτα προκαλεί με τη σειρά της τα προαναφερθέντα προβλήματα που μπορεί να επηρεάσουν την ανθρωπότητα ακόμα και σε βάθος δύο αιώνων (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 67).

3.3 Παγετώδεις και Μεσοπαγετώδεις περιόδους: Η Μικρή Εποχή των Παγετώνων

Κατά τη γεωλογική κλίμακα, ο γεωλογικός αιώνας που περιλαμβάνει την εμφάνιση θηλαστικών και ανθρωποειδών είναι ο Καινοζωικός. Μέρος αυτού αποτελεί η περίοδος του Τεταρτογενούς, στις επιμέρους εποχές του οποίου (Πλειστόκαινο και Ολόκαινο) εμφανίστηκε το ανθρώπινο είδος (*Homo habilis*), πριν από περίπου 2,6 εκατομμύρια χρόνια. (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 20). Οι δύο εποχές αυτές περιλαμβάνουν όλους τους κύκλους παγετωδών (*glacial*) και μεσοπαγετωδών (*interglacial*) περιόδων έως και σήμερα (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 72). Η τελευταία παγετώδης περίοδος (*Last Glacial Maximum*) τελείωσε πριν από 11.700 χρόνια. Από τότε ξεκίνησε η επόμενη μεσοπαγετώδης περίοδος, που διανύει γεωλογικά ο πλανήτης έως και σήμερα. Το εύρος των μεσοπαγετωδών περιόδων εκτείνεται περίπου στα 10 με 15 χιλιάδες χρόνια. Κατά τη διάρκεια αυτών, η θερμοκρασία βρίσκεται στα ίδια σημεία όπως σήμερα ή και λίγο ψηλότερα, ενώ οι παγετώνες έχουν περιοριστεί στον ελάχιστο βαθμό (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 74, 76). Παρόλα αυτά, ακόμα και στο διάστημα μιας μεσοπαγετώδους περιόδου είναι δυνατό να εμφανιστεί μία παγετώδης περίοδος, μικρού χρονικού εύρους, γεωλογικά, σε σχέση με τη μεσοπαγετώδη που διανύει συνολικά ο πλανήτης.

Μια τέτοια έντονη περίοδος που αποσυντόνισε το οικοσύστημα σε παγκόσμια κλίμακα ήταν η περίοδος της Μικρής Εποχής των Παγετώνων (*Little Ice Age*) (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 171). Η εποχή αυτή καλύπτει περίπου μισή χιλιετία κλιματικής αστάθειας και συνέβη έπειτα της Θερμής Μεσαιωνικής περιόδου (*Medieval Warm Period*) (Hodell, Brenner, Curtis et al, 2005, σελ. 109). Η Θερμή Μεσαιωνική περίοδος αποτελεί ένα επίσης σύντομο γεωλογικό διάστημα πεντακοσίων χρόνων περίπου, όπου οι θερμοκρασίες ήταν πιο υψηλές από τη μέση θερμοκρασία της γης τα προηγούμενα χρόνια. Η Μικρή Εποχή των Παγετώνων αποτελεί ένα σύνολο επιμέρους περιόδων καιρικής ανισορροπίας και όχι ένα ενιαίο χρονικά φαινόμενο, χωρίς αυτή η άποψη να είναι καθολικά δεκτή από τους ερευνητές. Τοποθετείται χρονικά μεταξύ του 1.550 – 1.700 μ.Χ., αλλά σε πιο γενικό πλαίσιο ξεκινάει από τον 14^ο αιώνα (1.350 μ.Χ.) έως και τις αρχές του 19^{ου} (1.800 μ.Χ.) (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 171). Εκείνη την εποχή, σύμφωνα με μελέτες, πραγματοποιήθηκε και η αποίκηση της Αμερικανικής ηπείρου μέσω του Βερίγγειου πορθμού (Θεοδωρακοπούλου, 2020, σελ. 77).

3.4 Επιδημικές ασθένειες της Αμερικανικής ηπείρου

Οι προκολομβιανοί πολιτισμοί της Αμερικής φαίνεται να παρουσιάζουν πολλά κοινά στοιχεία με ιθαγενείς πληθυσμούς στην Πολυνησία και στην νοτιοανατολική Ασία. Το στοιχείο αυτό θέτει σαν ενδεχόμενο πως οι πρώτες επαφές των δύο ηπείρων, ίσως πραγματοποιήθηκαν μέσω της διέλευσης του Ειρηνικού ωκεανού, καθώς υπάρχουν εποχές που ο ωκεανός είναι πάρα πολύ ήρεμος, ενώ ταυτόχρονα βρίσκονται στη διαδρομή διάφορα μικρά νησάκια και βραχονησίδες, οι οποίες θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν τους ταξιδιώτες κατά τη μετάβασή τους, σε ένα τόσο μακρινό ταξίδι από τη μία ήπειρο στην άλλη. Αυτός εικάζεται πως είναι και ο λόγος που διάφορες ασθένειες, κυρίως επιδημικού χαρακτήρα, άρχισαν να μεταδίδονται εξαρχής, με τα αρχαία αποτυπώματά τους να βρίσκονται πλέον σε ολόκληρο τον κόσμο (Bruce-Chwati, 1965, σελ. 382).

Παράδειγμα αποτελούν οι έρευνες που έγιναν σε ένα μεγάλο δείγμα προϊστορικών ανθρώπινων σκελετών, σε οκτώ πολιτισμικά κέντρα της Αμερικανικής ηπείρου, μεταξύ του 100 π.Χ. έως το 1.300 μ.Χ. . Σ' αυτές, βρέθηκαν οστικές ανωμαλίες, οι οποίες είναι συμβατές με τις αλλοιώσεις που προκαλεί ο καρκίνος. Η εμφάνιση αυτή του ενδημικού καρκίνου φαίνεται να είναι άμεσα συναφής με τους αγροτικούς πολιτισμούς της κεντρικής και της νότιας Αμερικής που έκαναν την εμφάνισή τους περίπου 6.000 χρόνια πριν (Stead, Eisenach, Donald Cave et al, 1994, σελ. 1.267). Άλλες ενδείξεις από οστικά κατάλοιπα δείχνουν πως η ασθένεια της ελονοσίας ήταν παρούσα στους ιθαγενείς πριν την άφιξη του Χριστόφορου Κολόμβου και είχε καταγραφεί από αυτούς με συγκεκριμένα συμπτώματα, που βοήθησαν στην ταύτισή της (Bruce-Chwati, 1965, σελ. 378). Αυτό είναι λογικό, αφού κύριος φορέας της ασθένειας είναι τα κουνούπια, τα οποία ευδοκιμούν σε περιβάλλοντα με αυξημένους δείκτες υγρασίας, όπως η περιοχή του Αμαζονίου (Cook, 1946, σελ. 323).

Ωστόσο, είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφερθεί πως αυτό δε μπορεί να είναι απολύτως γνωστό στους νεότερους μελετητές, καθώς πάρα πολλά αρχαία - κυρίως των Αζτέκων - κάρταν κατά την άφιξη των Ισπανών στην Αμερικανική ήπειρο (Bruce-Chwati, 1965, σελ. 378-379). Επιπλέον, εικάζεται και η παρουσία του κίτρινου πυρετού πριν την εμφάνιση των Ισπανών, φορέας της οποίας αποτελούν και εδώ τα κουνούπια. Η ασθένεια αυτή αν ήταν παρούσα, θα είχε επιδράσει σημαντικά μέσω επιδημικών επεισοδίων στη συνολική μείωση του πληθυσμών και κυρίως των Μάγια (Wilkinson, 1994, σελ. 287). Άλλες παρούσες ασθένειες τον 16^ο αιώνα που επηρέασαν το κεντρικό Μεξικό ήταν η ευλογιά, η ιλαρά, η σύφιλης και ο τύφος. Οι τρεις πρώτες φαίνεται να εισήχθησαν με σιγουριά από τους Ισπανούς κατακτητές και δεν ήταν γνωστές στο Μεξικό πριν το 1.519 μ.Χ. . Ο τύφος από την άλλη, εμφανίστηκε για πρώτη φορά

το 1.576 μ.Χ. και ξαπλώθηκε με ταχύτατους ρυθμούς στον ιθαγενή πληθυσμό. Από τους Κώδικες των Αζτέκων ωστόσο, φαίνεται ότι μία ασθένεια με παρόμοια χαρακτηριστικά ήταν ήδη γνωστή στους ιθαγενείς, σίγουρα όχι με τον σαφή τρόπο που μπορούν να την αναγνωρίσουν οι επιστήμονες σήμερα (Cook, 1946, σελ. 321).

Συνολικά, τα παραπάνω στοιχεία, δείχνουν ότι οι προαναφερόμενες ασθένειες, είτε υπήρχαν στους ιθαγενείς πριν την άφιξη των Ισπανών, είτε δεν υπήρξαν καθόλου και μεταδόθηκαν κατά την άφιξη των δεύτερων. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει επειδή, από ένα σημείο και μετά, παρόλο που αυτές οι ασθένειες μπορούσαν να εξαπλωθούν γρήγορα ως επιδημίες, υπάρχει περίπτωση οι ιθαγενείς να απέκτησαν τελικά ανοσία, οπότε η παρουσία τους να μην τους επηρέαζε σε επικίνδυνο βαθμό (Cook, 1946, σελ. 324).

3.5 Το φαινόμενο του Ελ Νίνιο

Ένα ακόμη κλιματικό φαινόμενο που πλήττει έντονα πολλές περιοχές του πλανήτη όταν συμβαίνει στα εδάφη της κεντρικής και Λατινικής Αμερικής είναι το φαινόμενο του Ελ Νίνιο (El Niño). Το Ελ Νίνιο αποτελεί ένα μετεωρολογικό φαινόμενο που εμφανίζεται κατά κύριο λόγο σε τροπικά εδάφη και ξεκινάει από τον Ειρηνικό ωκεανό, με συχνότητα ανά δύο ή περισσότερα έως επτά έτη, χωρίς αυτό να αποτελεί καθολικό κανόνα και εμφανίζεται κατά την εποχή των Χριστουγέννων (εξ 'ου και το όνομα El Niño). Υπό κανονικές μετεωρολογικές συνθήκες, η τροπική ζώνη του ειρηνικού ωκεανού δημιουργεί ισχυρούς ανέμους που μεταφέρουν τα θερμά ύδατα από ανατολικά του ωκεανού (τις ακτές της Νοτίου Αμερικής) προς τα δυτικά (στις ακτές της Ινδονησίας). Καθώς τα θερμά ύδατα αποχωρούν, εισέρχονται στην επιφάνεια τα κρύα ύδατα της θάλασσας κοντά στις ακτές του Περού (Philander, 1983, σελ. 295). Το κρύο νερό φέρει πολύτιμα συστατικά για την αλιεία. Υπό φυσιολογικές συνθήκες υπάρχει αφθονία ψαριών στις ακτές του Περού. Ωστόσο, επειδή το κρύο νερό δεν εξατμίζεται εύκολα, οι αέριες μάζες που δημιουργούνται δεν μπορούν να διασχίσουν την οροσειρά των Άνδεων προς τον Ατλαντικό ωκεανό και έτσι «παγιδεύονται» πάνω από τη τροπική ζώνη. Αυτός είναι και ο λόγος που η περιοχή του Αμαζονίου δέχεται αυξημένες βροχοπτώσεις (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 184).

Κατά τις φάσεις του Ελ Νίνιο (αναφέρεται επίσης ως El - Niño / Southern Oscillation ή απλώς ENSO), οι άνεμοι δεν είναι πλέον τόσο ισχυροί και τα θερμά ύδατα συσσωρεύονται στις ακτές της Νοτίου Αμερικής (Philander, 1983, σελ. 295). Η μία άμεση συνέπεια αφορά την αλιεία, καθώς τα περισσότερα είδη ψαριών ευδοκιμούν σε χαμηλότερες θερμοκρασίες υδάτων και άρα

μεταναστεύουν (Παπαδήμας, 2014) - και η επόμενη αμέσως κλιματική συνέπεια είναι πως εξαιτίας της θερμότητας, το νερό εξατμίζεται πολύ πιο γρήγορα και εύκολα και συσσωρεύεται σε αέριες μάζες. Ως αποτέλεσμα, δημιουργούνται εξαιρετικά έντονες βροχοπτώσεις και καταιγίδες σε σημείο που να δημιουργούνται πλημμύρες στην Αμερικανική ήπειρο, λόγω της έντασης του φαινομένου. Το φαινόμενο αυτό επιδρά στη γενικότερη κλιματική ισορροπία του πλανήτη, αυξάνοντας προσωρινά τη μέση παγκόσμια θερμοκρασία λόγω της θερμότητας (Usoceangon, 2016) και ταυτόχρονα επηρεάζει την κυκλοφορία των αέριων μαζών πάνω από την Αμερικανική ήπειρο προκαλώντας βροχές στο νότιο τμήμα της κεντρικής Αμερικής και ξηρασίες στο βόρειο (Stahle, Burnette, Diaz, 2012, σελ. 1.432).

Το αντίστροφο φαινόμενο, γνωστό και ως Λα Νίνια (La Niña), προκύπτει όταν τα ρεύματα του Ειρηνικού ωκεανού είναι πολύ πιο δυνατά και σπρώχνουν με μεγαλύτερη ταχύτητα τα θερμά ρεύματα, δυτικά, προς την Ινδονησία, με αποτέλεσμα τα ψυχρά ρεύματα στις ακτές της Αμερικής να έρχονται στην επιφάνεια της θάλασσας σε πολύ μεγαλύτερες ποσότητες. Ως αποτέλεσμα, οι ακτές ψυχραίνονται και η θερμοκρασία χαμηλώνει αισθητά. Επιπλέον, η κυκλοφορία των αέριων μαζών μεταβάλλεται για μία ακόμα φορά, καθώς τώρα προκαλούνται βροχοπτώσεις στο βόρειο τμήμα της κεντρικής Αμερικής και ξηρασίες στο νότιο. Ωστόσο, κανένα φαινόμενο δεν είναι ίδιο με το επόμενο που θα εμφανιστεί και έτσι δεν μπορούν να υπάρχουν αυστηρά καθολικοί κανόνες λειτουργίας (Usoceangon, 2016).

3.6 Κλιματικές συνθήκες στους Μάγια

Ο πολιτισμός των Μάγια δραστηριοποιήθηκε κατά κύριο λόγο στη χερσόνησο του Γιουκατάν. Οι περιοχές της χερσονήσου ενδείκνυνται για παλαιοκλιματικές έρευνες, κυρίως επειδή τα εδάφη στο βορειοδυτικό μέρος είναι ως επί το πλείστον άνυδρα και υποφέρουν από μεγάλες περιόδους ετήσιας ξηρασίας. Τις άμεσα προσβάσιμες πηγές νερού στην βόρεια ενδοχώρα αποτελούσαν τα υπόγεια ύδατα, ενώ πιο βορειοανατολικά και νότια, το βρόχινο νερό είτε αποθηκεύονταν σε πηγάδια, είτε αντλούνταν από τις δολίνες (Dunning, Beach, Farrell, et al, 1998, σελ. 90). Οι δολίνες περιγράφονται ως ασβεστολιθικοί γεωλογικοί σχηματισμοί και ονομάζονται αλλιώς «αγουάδας» (aguadas) ή «θενότες» (cenotes) στα ισπανικά. Το όνομά τους δόθηκε από τις τοπικές κοινότητες και στην ουσία ορίζει ένα σώμα νερού, το οποίο είναι απομονωμένο από τον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα λόγω οργανικών ή αργιλικών γεωλογικών στρωμάτων τα οποία λειτουργούν μονωτικά. Η μικρή διαφορά ανάμεσα στις δολίνες cenotes

και aguadas είναι πως οι πρώτες επικοινωνούν με τον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα μέσω γεωλογικών καναλιών, ενώ οι δεύτερες όχι.

Σε γενικές γραμμές ο σχηματισμός τους περιγράφεται ως ένα κωνικό σχήμα βραχωδών υποστρωμάτων, ενώ τα νερά σε μεγάλο βάθος παραμένουν κρύα (Hodell et al, 2005, σελ. 110). Σε κάθε περίπτωση, η πρόσβαση σε καθαρό και φρέσκο νερό έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην επιλογή θέσης κατοίκησης των Μάγια, τόσο επειδή το νερό αποτελεί σημαντικό παράγοντα της γεωργίας αλλά και επειδή ήταν πολύ σημαντικό να υπάρχει πρόσβαση σε μέρη στα οποία μπορούν να τελούν θυσίες και να χρησιμοποιούν το νερό για τελετουργικούς σκοπούς (Dunning, Beach, Farrell, et al, 1998, σελ. 90). Το ασβεστολιθικό έδαφος του βορείου Γιουκατάν λόγω της σύνθεσής του δεν παρουσιάζει επαρκή ικανότητα αποστράγγισης, έτσι οι κατακρημνίσεις είτε διεισδύουν απευθείας στον υδροφόρο ορίζοντα, είτε εξατμίζονται (Hodell et al, 2005, σελ. 113).

Κλιματικά, η βροχόπτωση στη χερσόνησο του Γιουκατάν είναι παροδική και ποικίλει ανά περιοχή σε συχνότητα και ποσότητα (Dunning et al, 1998, σελ. 90). Οι μήνες από Νοέμβριο έως Απρίλιο νοούνται ως ξηροί και από Μάιο έως Οκτώβρη ως υγροί. Η βλάστηση ανήκει στον τύπου του «ξηρού δάσους», με τη ποικιλία να είναι διαφορετική στους τέσσερις ορίζοντες (Hodell et al, 2005, σελ. 112). Σημαντικό στοιχείο επίσης για την επιλογή θέσης ήταν και η πρόσβαση σε θαλασσινό νερό, ώστε να υπάρχει η διαθεσιμότητα των θαλάσσιων οργανισμών και βέβαια η εξόρυξη του αλατιού, του πιο σημαντικού στοιχείου του εμπορίου τους (Dunning et al, 1998, σελ. 91). Όταν λοιπόν έρχονταν αντιμέτωποι με αφιλόξενες περιοχές όπως αυτή του Τσουντσουκμίλ Chunchucmil, τότε οι Μάγια δημιουργούσαν χιλιάδες τεχνητά στρώματα καλλιέργειας με εισαγόμενο χώμα. Τέτοιου είδους επενδύσεις στη γη άξιζαν όταν υπήρχε ο έλεγχος των παραθαλάσσιων περιοχών και του εμπορίου (Dunning et al, 1998, σελ. 96). Η ποικιλία λοιπόν, των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών της περιοχής λήφθηκε υπόψιν από τους Μάγια (Dunning et al, 1998, σελ. 88), όπως επίσης και το γεγονός πως καθώς το περιβάλλον μεταβάλλεται, είναι αναγκαίο μια κοινωνία να προσαρμόζεται εκ νέου σε διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη επιβίωσή της (Dunning et al, 1998, σελ. 95-96). Για τους παραπάνω λόγους, η εξάπλωση των Μάγια παρατηρήθηκε σε διάφορες περιοχές της χερσονήσου του Γιουκατάν, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες κάτω από τις οποίες καλούνταν να προσαρμοστούν (Dunning et al, 1998, σελ.87).

Η πτώση των Μάγια και η «ανεξήγητη» εξαφάνισή τους από τις κατοικημένες περιοχές, σχετίζεται άμεσα και με περιβαλλοντικές αλλαγές, αλλά και με την ανθρώπινη παρέμβαση. Όπως προαναφέρθηκε, το φαινόμενο του Ελ Νίνιο αποτελεί μια κλιματική συνθήκη μεγάλων

διαστάσεων, η οποία δεν ήταν δυνατό να γίνει τότε αντιληπτή από τον άνθρωπο, με τον ίδιο επιστημονικό τρόπο που συμβαίνει σήμερα. Το φαινόμενο αυτό έχει συσχετιστεί με πολλές περιόδους ξηρασίας στη κεντρική και νότια Αμερική, σε συνδυασμό με το κλίμα που επικρατεί στον Ατλαντικό ωκεανό και με τους τροπικούς κυκλώνες που δημιουργούνται εκεί. Συγκεκριμένα, τα παλαιοκλιματικά δεδομένα παρουσιάζουν μια μεγάλη περίοδο χρονικά, εκτεινόμενη από το 250 έως το 1.400 μ.Χ., όπου η συχνότητα του Ελ Νίνιο εμφανίζεται αυξημένη (Douglas, Pagani, Canuto, et al, 2014, σελ. 4).

Οι περίοδοι ξηρασίας στην ιστορία των Μάγια ήταν πολλές. Τα δεδομένα ξεκινάνε από το 660 μ.Χ. και φτάνουν μέχρι το 1.150 μ.Χ. με την κατάρρευση της πόλης Τούλα, στην οποία κατοικούσαν οι Τολτέκοι. Τα χρονικά διαστήματα ξηρασίας στους Προκολομβιανούς πολιτισμούς συνολικά, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα (Εικόνα 40).

μ.Χ. (AD)	Μάγια		
540-610	↓	Τνκα	
650-670		Τνκα	
660-1000 (711)			
810-860		Υστεροκλασική περίοδος (Μάγια)	
897-922 (910)		Περιοχές Μεσοαμερικής: Megadroughts	
1.000/1.020-1.100			
1.100-1.150		Τνκα	
1.149 (1.150)		→	Τνκα
1.167			
1.276-1.299			Αζτέκοι - Megadroughts
1.332-1.543 (1454,1520)		Αζτέκοι	
1.690		Περιοχές Μεσοαμερική: ξηρασίες	

Εικόνα 40: Πίνακας που παρουσιάζει τις χρονικές περιόδους ξηρασίας σε αντιστοιχία με τους πολιτισμούς. Οι παρενθέσεις υποδεικνύουν τις καταστροφικές χρονιές. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από 4 διαφορετικές μελέτες που συνόψιζαν τις περιόδους ξηρασίας και για τους τρεις πολιτισμούς. Οι μελέτες επισημαίνονται με * στη βιβλιογραφική αναφορά.

Συγκεκριμένα, η περίοδος 897-922 μ.Χ. χαρακτηρίζεται ως εξαιρετικά παρατεταμένη περίοδος ξηρασίας (megadrought) και ήταν η μεγαλύτερη των τελευταίων 1.200 χρόνων, σύμφωνα με τα παλαιοκλιματικά δεδομένα που αντλήθηκαν από λιμναία ιζήματα (Stahle, Diaz, Burnette, 2011, σελ. 3). Οι παρατεταμένες περιόδους ξηρασίας απαιτούσαν άμεσους τρόπους αντιμετώπισης από την κοινωνία. Για παράδειγμα, κατά τη περίοδο 660-1.000 μ.Χ. οι Μάγια ενέτειναν τις καλλιέργειες στις πόλεις τους, προσπαθώντας να εξασφαλίσουν μεγαλύτερο

απόθεμα τροφής για τον πληθυσμό τους. Η απόπειρα αυτή όμως, εξαιτίας των αυξημένων θερμοκρασιών και της μειωμένης απορροφησιμότητας του νερού από το έδαφος, δεν ευδοκίμησε με αποτέλεσμα τη φυγή πληθυσμών σε μεγαλύτερα υψόμετρα με περισσότερες πιθανότητες βροχοπτώσεων, ώστε να ευδοκιμήσουν οι καλλιέργειες (Shaffer, 2017, σελ. 7). Μία άλλη περίπτωση αφορά τη λίμνη Γιάλοχ (Yaloch), τα αποτελέσματα των ιζημάτων της οποίας συμπίπτουν με παρόμοιες ενδείξεις ξηρασίας από άλλα λιμναία ιζήματα της περιοχής προς τα νότια. Το εύρος κατοίκησης της περιοχής φαίνεται να είναι από το 1.380 π.Χ. έως το 1.020 μ.Χ., διάστημα στο οποίο μεσολαβούν περίοδοι ξηρασίας. Ωστόσο, τα στοιχεία δείχνουν πως η καλλιέργεια εντάθηκε πάλι όταν η ξηρασία πέρασε και το κλίμα έγινε πιο υγρό, πράγμα το οποίο σημαίνει πως η περιοχή δεν εγκαταλείφθηκε κατά την δύσκολη αυτή περίοδο της Τερματικής Κλασικής περιόδου (Terminal classic period) (800-1.000 μ.Χ.), (Wahl, Estrada-Belli, Anderson, 2013, σελ. 29). Σε άλλη περίπτωση, η μεγάλη και μακρόχρονη ξηρασία από το 1.276-1.299 μ.Χ., εξώθησε τους πληθυσμούς σε οριστική εγκατάλειψη των πόλεων της κεντρικής Αμερικής (Shaffer, 2017, σελ. 7).

Επιπλέον, κάθε κλιματική κρίση συνοδεύεται συνήθως άμεσα από κοινωνική και πολιτική ταραχή. Οι λαοί της κεντρικής και νότιας Αμερικής έδειχναν μεγάλη εμπιστοσύνη στο ιερατείο τους – σε μια κοινωνία όπως αυτή των Μάγια, όπου η ποσότητα του νερού εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα του ιερατείου στη σωστή προσέγγιση των θεϊκών δυνάμεων - ή έτσι πίστευαν τουλάχιστον - η απειλή κατάρρευσης της εξουσίας έπληττε σοβαρά τις ακμάζουσες πόλεις (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 68). Αυτός ήταν και ο λόγος που η πολιτική εξουσία προσπαθούσε άμεσα να εξασφαλίσει πόρους στον πληθυσμό, μέσω των επεκτατικών προελάσεων, των συμμαχικών δεσμών, των επιγαμιών και του εμπορίου (Shaffer, 2017, σελ. 7). Ενδεικτική είναι η περίπτωση της Τσιτσέν Ιτζά, όπου ήκμασε στη περίοδο της Θερμής Μεσαιωνικής περιόδου (Dahlin, 2002, σελ. 337), πριν δηλαδή το 1.250 μ.Χ., επειδή οι αυξημένες θερμοκρασίες ευνοούσαν την εξάτμιση των υδάτων, οπότε και εξαγόταν ποσότητες θαλασσινού αλατιού, οι οποίες ήταν πολύτιμες, αποτελώντας το πιο συχνό, εμπορεύσιμο αγαθό. Η μεγάλη οικονομική άνθιση της πόλης έγινε από τους Τολτέκους, οι οποίοι την κατέκτησαν σκόπιμα, ώστε να εκμεταλλευτούν της πλουτοπαραγωγικές πηγές της (Gunn & Adams, 1981, σελ. 96).

Όταν οι παραπάνω μέθοδοι δεν έφερναν αποτέλεσμα, τότε ξεκινούσαν οι θρησκευτικές τελετουργίες και οι επικλήσεις στις θεϊκές δυνάμεις, προκειμένου να καλυτερεύσουν οι κλιματικές συνθήκες και να εξασφαλιστεί μια καλή αγροτική παραγωγή (Shaffer, 2017, σελ. 7).

Η έλλειψη νερού είναι ένα μεγάλο πρόβλημα που εξηγεί σε πολλαπλά επίπεδα τη πτώση των Μάγια - ακόμα και αν δεν την προκάλεσε, σίγουρα τη διευκόλυνε μακροπρόθεσμα. Άλλες αιτίες συμπληρωματικά, περιλαμβάνουν την αποψίλωση δασών προς εκμετάλλευση πόρων και εδαφικών εκτάσεων, υπερπληθυσμό περιοχών, μεταδοτικές ασθένειες, κακή οικονομική διαχείριση, διάσπαση εμπορικών σχέσεων (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 70), επεισόδια εμφυλίου πολέμου που σχετίζονταν με τις κλιματικές κρίσεις (Carleton, Campbell, & Collard, 2017, σελ. 214), ακόμα και μια ενδεχόμενη μετανάστευση λόγω έλλειψης αλιείας των δολίνων, όπου η θερμοκρασία του νερού επηρεάζονταν από τις κλιματικές μεταβολές (Núñez, 2019, σελ. 1). Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με ένα έντονο κλιματικό γεγονός μπορούσαν εύκολα να καταστήσουν τη πτώση ενός πολιτισμού, απλή υπόθεση (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 70).

Παρατίθεται αυτούσιο απόσπασμα από το βιβλίο *Wings of Change* (1966), μεταφρασμένο στα ελληνικά:

«Όπως αναφέρει ο Gill στο βιβλίο του «Great Maya Droughts» οι βασικές, θεμελιώδεις θέσεις αυτού του βιβλίου, είναι πως όταν μια κοινωνία ξεμείνει από φαγητό και νερό, οι άνθρωποί της πεθαίνουν.»

Για το λόγο αυτό, υπάρχουν ερευνητές που υποστηρίζουν πως η πτώση του πολιτισμού των Μάγια οφείλεται περισσότερο σε δική τους λανθασμένη διαχείριση συνθηκών, καθώς παρόλο που δεν ανακάλυψαν τον τροχό ή τα μέταλλα, έχτιζαν τις πόλεις τους σε σημεία απομακρυσμένα από τους υδάτινους πόρους, με αποτέλεσμα να μηχανεύονται αναγκαστικά τρόπους και αποτελεσματικές λύσεις για την αποθήκευση και την άντλησή τους (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 69).

Δεν ήταν πάντα αυτή η περίπτωση: τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης των Μάγια οι υδάτινοι πόροι επαρκούσαν για τις δραστηριότητές τους και οι κλιματικές συνθήκες επέτρεπαν την ανανέωσή τους. Η σωστή διαχείριση του νερού ήταν ο λόγος που μακροπρόθεσμα θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν επερχόμενες δυσκολίες. Αυτός ο τρόπος όμως τους ευνόησε μονάχα για τα δύο πρώτα χρόνια των μακροχρόνιων ξηρασιών, που έμελλε να αλλάξουν ριζικά τη καθημερινότητά τους (Macmillan & Hurd, 1966, σελ. 71).

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η διαχείριση, κάθε φορά, μιας κλιματικής κρίσης ποικίλει, ανάλογα το μέγεθος και τις δυνατότητες οργάνωσης που παρουσιάζει η εκάστοτε πόλη. Η εγκατάλειψη λοιπόν, των αστικών κέντρων δεν έγινε ξαφνικά, αλλά σταδιακά και σε κάποιες περιπτώσεις, αφού οι κάτοικοι είχαν επιλέξει πρώτα να υπερασπιστούν και να παλέψουν για την ανάκαμψη των πόλεών τους (Shaffer, 2017, σελ. 9).

Επισημαίνεται πως οι παραπάνω δυσχερείς συνθήκες ταλαιπωρούν έως και σήμερα τους γηγενείς πληθυσμούς των περιοχών αυτών, που η διαβίωσή τους εξαρτάται σε μεγάλο μέρος από την αγροτική τους παραγωγή. Στο πλαίσιο αγροτικής έρευνας, συνεντεύξεις από 18 οικογένειες της κεντρικής Αμερικής επιβεβαίωσαν πως πολλά αγροτικά είδη σταματούν σταδιακά να καλλιεργούνται, καθώς οι κλιματικές συνθήκες της περιοχής δεν ευνοούν πλέον την ανάπτυξή τους. Το αποτέλεσμα είναι η εξεύρεση, είτε ανθεκτικότερων αγροτικών ειδών καλλιέργειας σ' αυτές τις περιοχές, είτε αναγκαστική αλλαγή επαγγέλματος (Núñez, 2019, σελ. 4).

3.7 Κλιματικές συνθήκες στους Αζτέκους

Ο πολιτισμός των Αζτέκων ήκμασε στη νήσο Τενοτσιτλάν, στο μέσον της λίμνης Τεσκόκο. Η περιοχή χαρακτηρίζεται από δύσκολο κλίμα, ξηρό, με υγρές και ξηρές περιόδους (Silbermann, 2012, σελ. 8). Από το 500 π.Χ. έως το 600 μ.Χ. η μέση θερμοκρασία της γης φαίνεται να μεταβλήθηκε, με αποτέλεσμα οι περιοχές του νότιου Μεξικού να είναι πιο ξηρές και του βόρειου πιο υγρές. Ακολούθησε ένας δεύτερος κύκλος εναλλαγής θερμοκρασιών και από το 600 έως το 900 μ.Χ. οι θερμοκρασίες ήταν πιο κρύες, ενώ στην επόμενη κλιματική εναλλαγή από το 900 μ.Χ. έως το 1.250 μ.Χ. ήταν πιο ζεστές. Μεταξύ του 1.100 μ.Χ. και 1.300 μ.Χ. η υγρασία βρισκονταν σε χαμηλά επίπεδα, υπήρχαν καλοκαιρινοί μουσώνες και οι κλιματικές συνθήκες δεν ήταν τόσο ευνοϊκές για τους πληθυσμούς. Μεταξύ του 1.300 μ.Χ. και 1.500 μ.Χ. η υγρασία αυξήθηκε και υπήρχαν βροχοπτώσεις τόσο τους χειμερινούς, όσο και τους καλοκαιρινούς μήνες, ευνοϊκές δηλαδή συνθήκες, για την ανάπτυξη των πολιτισμών της περιοχής (Gunn & Adams, 1981, σελ. 92).

Προκειμένου να ανταπεξέλθουν σε περιόδους ξηρασίας, οι πληθυσμοί χρησιμοποιούσαν το βρόχινο νερό που αποθήκευαν μαζί με συστήματα ύδρευσης (Silbermann, 2012, σελ. 8). Οι Αζτέκοι ασχολούνταν κατά κύριο λόγο με τη γεωργία και τη τροφοσυλλογή (Vargas-Alarcon, Moscoso, Martinez-Laso, 2007, σελ. 747). Καθώς οι περιοχές τους βρίσκονταν κοντά γεωγραφικά με τις περιοχές των Μάγια, οι κλιματικές συνθήκες ήταν παρόμοιες πολλές φορές, αν όχι ίδιες. Το κλιματικό περιστατικό ωστόσο, που συγκλόνησε την αυτοκρατορία των Αζτέκων ήταν η μακρόχρονη περίοδος 1.332 μ.Χ. - 1.543 μ.Χ., περίοδος η οποία συμπίπτει με το κλιματικό φαινόμενο της Μικρής Παγετώδους περιόδου, κατά την οποία μεσολάβησαν δεκατρία χρόνια ξηρασίας, όχι πάντοτε συνεχόμενα (Therrell, Stahle, Soto, 2004, σελ. 1265). Η σταδιακή παρακμή της αυτοκρατορίας από το 1.519 μ.Χ. έως τη πτώση της από τους Ισπανούς κατακτητές το

1.521 μ.Χ. (Silbermann, 2012, σελ. 8), φαίνεται να ήταν αποτέλεσμα τόσο της στρατιωτικής υπεροχής των Ευρωπαίων, όσο και της συνολικότερης εξασθένησης της αυτοκρατορίας και του πληθυσμού της (Stahle, Diaz, Burnette, 2011, σελ. 4).

Η περίοδος αυτή εικονογραφήθηκε στα αρχεία των Αζτέκων, τους Κώδικες, με αρκετά γραφικό τρόπο για την εποχή. Η χειρότερη χρονιά στην ιστορία τους, έγινε γνωστή ως «Famine of One Rabbit», η πείνα δηλαδή που αντιστοιχούσε στο χρόνο One Rabbit σύμφωνα με το ημερολόγιό τους και αποτελεί τη χρονολογία 1.454 μ.Χ. (Therrell, Stahle, Soto, 2004, σελ. 1.267). Έχει προταθεί η άποψη, πως τέτοιους είδους μεγάλες κλιματικές ανισορροπίες, όπως μια μακροχρόνια ξηρασία, ειδικά λίγο πριν την Ισπανική κατάκτηση, ώθησαν αρκετά το εγχείρημά της, καθώς ο πολιτισμός των Αζτέκων είναι πολύ πιθανό να είχε πληγεί από επιδημίες που μείωναν μέσα στα χρόνια το συνολικό αριθμό πληθυσμού της αυτοκρατορίας (Stahle, Diaz, Burnette, 2011, σελ. 4). Στους Κώδικες των Αζτέκων (Codex en Cruz & Codice Aubin), έχουν επίσης καταγραφεί περιστατικά παγωνιάς, χιονιού και πλημμυρών. Ιδιαίτερα για τις χρονιές 1.453 μ.Χ. και 1.514 μ.Χ., τα γεγονότα αυτά δεν έχουν ερευνηθεί ακόμα σε βάθος, αλλά φαίνεται πιθανό, ειδικότερα τη χρονιά 1.454 μ.Χ., να σχετίζονται άμεσα με το φαινόμενο του Ελ Νίνιο, που συνέπεσε και τη διάρκεια της Μικρής Παγετώδους περιόδου, και τις συνέπειες που αυτό προκαλεί, εξαιτίας της αυξημένης του συχνότητάς του έως και το 1.400 μ.Χ. (Douglas, Paganì, Canuto, et al, 2014, σελ. 4). Υποθετικά, καθώς το φαινόμενο παρουσιάζει έτσι κι αλλιώς μια κυκλικότητα τριών έως επτά χρόνων εμφάνισης (Philander, 1983, σελ. 295) σύμφωνα με τα επιστημονικά δεδομένα, είναι πιθανό εκείνη τη χρονιά ο πολιτισμός των Αζτέκων να επιβαρύνθηκε επιπλέον από ένα τέτοιο φαινόμενο. Επίσης, είναι πολύ πιθανό ένα επιδημικό επεισόδιο να επηρέασε ταχύτατα τους αδύναμους οργανισμούς των πληγέντων και σε συνδυασμό με τις κλιματικές μεταβολές να οδήγησε μεγάλο αριθμό ανθρώπων στο θάνατο, διευκολύνοντας εν μέρει αργότερα την εδαφική κατάκτηση του στρατηγού Κορτές (Harvey, 1981, σελ. 164, Cook-1946, σελ. 333, 335).

3.8 Κλιματικές συνθήκες στους Ίνκα

Οι πολιτισμοί του Αμαζονίου δεν άνθισαν όλοι σε περιόδους κλιματικών αλλαγών. Κάποιοι ήκμασαν και κάποιοι άλλοι κατέρρευσαν στις ίδιες περιόδους. Πέραν των κλιματικών στρεσογόνων παραγόντων, σημαντική επίδραση είχαν και οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που αποδυνάμωσαν τους εκάστοτε τους πληθυσμούς, χωρίς να συνδέονται απαραίτητα με μια κλιματική κρίση (de Souza, Robinson, Maezumi et al, 2019, σελ. 1015).

Κάποιοι από τους πολιτισμούς των Άνδεων, πριν την επέλαση των Ίνκα ακόμα, είχαν εγκατασταθεί γύρω από τη λίμνη Τιτικάκα (Binford, Kolata, Brenner, 1997, σελ. 235). Ήταν κατά βάση αγροτικοί πληθυσμοί, όπως και οι Ίνκα (Garrido, Morales, 2020, σελ. 1) και τα δεδομένα δείχνουν πως στο ξεκίνημά τους περί το 1.500 π.Χ., οι κλιματικές συνθήκες ευνόησαν την αύξηση της στάθμης της λίμνης κατά 20 μέτρα, με συνέπεια την ανάπτυξη εκτεταμένων αγροκαλλιιεργειών. Ωστόσο, πολύ αργότερα, κατά το 1.100 μ.Χ. όταν οι κλιματικές συνθήκες άλλαξαν πάλι, οι πολιτισμοί αυτοί βρέθηκαν αντιμέτωποι με παρατεταμένες περιόδους ξηρασίας, μείωση της λιμναίας στάθμης και καταστροφή των καλλιιεργειών. Ως αποτέλεσμα εγκατέλειψαν την περιοχή (Binford, Kolata, Brenner, 1997, σελ. 235, Chepstow-Lusty, Frogley, Bauer et al, 2009, σελ. 376).

Κατά τη διάρκεια της περιόδου του Μέσου Ορίζοντα (Middle Horizon, 600 π.Χ. - 1000 μ.Χ.) υπήρξαν διάφορες κλιματικές μεταβολές στη νότια και κεντρική ακτή του Περού, κυρίως περίοδοι ξηρασίας, οι οποίες επηρέασαν σημαντικά τις καλλιιεργειες και εξώθησαν πολλούς πληθυσμούς σε εγκατάλειψη των περιοχών αυτών. Συγκεκριμένα αυτές οι περίοδοι ξηρασίας πυροδότησαν μια σειρά στρατιωτικών κατακτήσεων του πολιτισμού Ουάρι στο νότιο Περού. Περί το 800 μ.Χ., φαίνεται πως το κέντρο τους κατέρρευσε, ίσως επειδή οικονομικά και γεωργικά ο πληθυσμός δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει μπροστά σε μια κλιματική επιδείνωση (Paulsen, 2010, σελ. 129-130).

Πολλές προϊστορικές κοινότητες της Νότιας Αμερικής είχαν μάθει να προσαρμόζονται εξαιρετικά και ήταν ικανές να εξασφαλίσουν φαγητό ακόμα και σε περιόδους που υπήρχαν πολύ σκληρές κλιματικές συνθήκες, αναπτύσσοντας έξυπνα συστήματα άρδευσης. Αναπτύχθηκαν λοιπόν καινοτόμες στρατηγικές, ώστε και να υπάρχει αρκετό καλλιιεργήσιμο έδαφος και να μην υπάρχει σημαντική διάβρωση του εδάφους. Μία από αυτές είναι το σύστημα των γεωργικών βεράντων του πολιτισμού Ουάρι (Chepstow-Lusty et al, 2009, σελ. 375), ενώ παράλληλα προτιμούσαν τα υψίπεδα ως θέσεις εγκατάστασης σε αντίξοες κλιματικές συνθήκες, καθώς η υγρασία σε τέτοια υψόμετρα ευνοούσε τις καλλιιεργειες. Αυτή τη στρατηγική εν μέρει φαίνεται να ακολούθησαν ανά περιόδους και οι Ίνκα, αφού οι κλιματικές μεταβολές στη κοιλάδα του Κούσκο είχαν αρχίσει πριν από το 1000 μ.Χ. και ύστερα του 1.100 μ.Χ. . Εκείνες τις περιόδους οι θερμοκρασίες στη περιοχή είχαν αυθηξει σημαντικά, σύμφωνα με παλυνολογικές μελέτες από λιμναία ιζήματα της περιοχής.

Μέχρι τότε όμως, υπήρχε ήδη η γνώση της αποθήκευσης νερού, γεγονός που έκανε την αντιμετώπιση των συνθηκών πιο εύκολη (Chepstow-Lusty et al, 2009, σελ. 377 & 384-5), ενώ παράλληλα οι Ίνκα δάμαζαν με τέτοιο τρόπο το περιβάλλον και αξιοποιούσαν τους πόρους

του, ώστε να μπορέσουν αποτελεσματικά να συντηρήσουν έναν πληθυσμό εκατομμυρίων. Αυτό γίνονταν με τη βοήθεια πολλών διαφορετικών ποικιλιών των καλλιεργειών, αλλά και με ένα πλήθος δασικών εκτάσεων με δέντρα διάφορων ποικιλιών τα οποία τους έτρεφαν επαρκώς (Chepstow-Lusty, Jonsson, 2000, σελ. 326). Παρόλα αυτά, μελέτες που πραγματοποιήθηκαν σε σκελετικά κατάλοιπα έδειξαν έλλειψη διατροφικών στοιχείων. Αυτό προέκυπτε γιατί σε περιόδους κλιματικών κρίσεων, ο πληθυσμός δεν είχε πάντοτε επάρκεια σε αποθέματα τροφής. Παρόλο που οι άνθρωποι προσπαθούσαν σκληρά να καλλιεργούν ολόένα και μεγαλύτερες εκτάσεις γης, η δίαιτά τους σταδιακά γινόταν όλο και πιο φτωχή (Williams, Murphy, 2013, σελ. 176).

Επιπλέον, DNA ανθρώπων από πληθυσμούς που ζούσαν στο αρχαίο Περού μεταξύ 840 π.Χ. και 1.450 μ.Χ. παρέχουν δεδομένα για δύο μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών, που ταυτίζονται με μεγάλα επεισόδια ξηρασίας. Αυτές οι μεταναστεύσεις οδήγησαν σε ομογενοποίηση πληθυσμού των νοτίων Περουβιανών, η οποία επίσης σχετίζεται ταυτόχρονα και με τις μετακινήσεις πληθυσμών λόγω εισβολών των μετέπειτα αυτοκρατοριών, όπως οι Ίνκα (Fehren-Schmitz, Haak, Mächtle, 2014, σελ. 9443).

Είναι σημαντικό εδώ, να αναφερθεί πως και στη Λατινική Αμερική η επιδείνωση των κλιματικών συνθηκών εξαιτίας της Μικρής Εποχής των Παγετώνων, δεν ήταν αμελητέα. Κατά τη διάρκεια αυτής, οι καλοκαιρινοί μουσώνες – οι εποχικοί δηλαδή, άνεμοι - εντάθηκαν (AraésteGUI, Cruz, Sifeddine, 2014, σελ. 535) και παρατηρήθηκαν πολλές βροχές στις Άνδεις και τη νότια Βραζιλία, ενώ νοτιοανατολικά των περιοχών αυτών το κλίμα ήταν πολύ πιο ξηρό. Ενδεικτικό είναι το ποσοστό αύξησης των βροχοπτώσεων (20%) κατά τη διάρκεια της Μικρής Εποχής των Παγετώνων σε σχέση με σήμερα (AraésteGUI, Cruz, Sifeddine, 2014, σελ. 536). Οι μουσώνες στη συνέχεια, επηρέασαν την εναέρια κυκλοφορία του Ειρηνικού ωκεανού και επέδρασαν άμεσα στο φαινόμενο του Ελ Νίνιο. Στις θερμές περιόδους του φαινομένου παρουσιάστηκαν λιγότερες βροχοπτώσεις, ενώ στις κρύες περιόδους της Λα Νίνια παρουσιάστηκαν βροχοπτώσεις σε αφθονία, προκαλώντας πλημμύρες στις περιοχές βόρεια και βορειοανατολικά του Αμαζονίου. Αντίστοιχα, οι ζεστές θερμοκρασίες του Ατλαντικού ωκεανού, βόρεια της τροπικής ζώνης, συσχετίστηκαν με ξηρασίες στα δυτικά και νότια της κοιλάδας του Αμαζονίου (AraésteGUI, Cruz, Sifeddine, 2014, σελ. 536).

Για τους πληθυσμούς που κατέρρευσαν μετά το 1.492 μ.Χ., όπως η αυτοκρατορία των Ίνκα το 1.532 μ.Χ., οι αιτίες, εκτός των προαναφερθέντων, εστιάζονται στη μείωση του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, εξαιτίας της εκτεταμένης δασικής αποψίλωσης (de Souza et al, 2019, σελ. 1015), η οποία επέφερε επίσης και σημαντική διάβρωση των εδαφών, ευνοώντας

έντονα πλημμυρικά φαινόμενα, στις σημαντικές επιπτώσεις που είχε η Ισπανική εισβολή, καθώς εισήχθηκαν ορισμένες καινούριες ασθένειες από τους Ευρωπαίους στους Ιθαγενείς και στην κοινωνική και πολιτική κατάσταση που επικρατούσε εκείνη την εποχή στην αυτοκρατορία, η οποία βρισκόταν υπό το πρίσμα αρκετών εμφυλίων πολέμων (Chepstow-Lusty et al, 2009, σελ. 376).

Κεφάλαιο 4

Κλιματικές αλλαγές και θρησκευτικές πρακτικές στους Προκολομβιανούς πολιτισμούς της Αμερικής

4.1 Εισαγωγή

Στα προηγούμενα κεφάλαια, πραγματοποιήθηκε μια εκτενής παρουσίαση των τριών, μεγαλύτερων πληθυσμιακά, Προκολομβιανών πολιτισμών (των Μάγια, των Αζτέκων και των Ίνκα), των θρησκευτικών τους συνηθειών, αλλά και της κατάστασης των κλιματικών συνθηκών που επικρατούσαν κατά τη περίοδο ακμής και παρακμής αυτών. Στόχος του κεφαλαίου αυτού, είναι η παρουσίαση συγκεκριμένων μελετών περίπτωσης που συνδέουν τις θρησκευτικές πρακτικές των πολιτισμών αυτών με κλιματικές κρίσεις.

4.2 Πολιτισμός των Μάγια

4.2.1 Η περίπτωση της Κάρα Μπλάνκα

Στη περιοχή της Κάρα Μπλάνκα (Cara Blanca), στη χώρα Μπελίζ (Belize) της Καραϊβικής υπάρχει μία δολίνη, πολύ μεγάλου βάθους, ανασκαφές της οποίας έφεραν στο φως μεγάλη συγκέντρωση κεραμικών σκευών. Τα διακοσμητικά τους στυλ μαρτυρούν πως τα σκεύη προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές της χερσονήσου, στοιχείο που οδηγεί στο συμπέρασμα πως η συγκεκριμένη περιοχή λειτουργούσε ως σημαντικό τελετουργικό κέντρο, οι πιστοί των οποίων προσέρχονταν από μακρινές περιοχές προκειμένου να προσευχηθούν στους θεούς (Lucero, Kinkella, 2015, σελ. 180). Οι Μάγια πίστευαν έντονα πως οι δολίνες αποτελούσαν κατοικίες των θεών που συνδέονταν με το υδάτινο στοιχείο και αντανakλούσαν τη δύναμη αυτών. Για το λόγο αυτό, αποτελούσαν ιερά μέρη στα οποία κατέθεταν προσφορές ή τελούσαν θρησκευτικές τελετές. Οι πρακτικές αυτές είχαν αρχίσει από πολύ νωρίς, ήδη από το 1.200 π.Χ. και μάλιστα πολλές φορές προτιμούσαν να θάβουν τους νεκρούς σε τέτοια σημεία, αφού υπήρχε η πεποίθηση πως οι δολίνες αποτελούν πύλες για τον κάτω κόσμο, όπως και τα ανοίγματα των σπηλαίων (Lucero, Kinkella, 2015, σελ. 165).

Οι ανασκαφικές έρευνες έδειξαν πως οι Μάγια ενέτειναν τις επισκέψεις τους σ' αυτό το σημείο μεταξύ του 800 π.Χ. και 900 π.Χ., όταν η χερσόνησος υπέφερε από μεγάλες περιόδους ξηρασίας (Lucero, Kinkella, 2015, σελ. 165), οι οποίες προέκυψαν κατά πάσα πιθανότητα ως συνέπεια του φαινομένου του Ελ Νίνιο, καθώς τότε οι θερμές του φάσεις εμφάνιζαν μεγαλύτερη συχνότητα (Douglas et al, 2014, σελ. 4). Αξιοσημείωτο είναι πως σύμφωνα με τα εθνοϊστορικά στοιχεία, οι Μάγια επισκέπτονταν τις δολίνες και στο τέλος κάθε κλιματικού επεισοδίου, παρέχοντας προσφορές στους θεούς της βροχής και της γονιμότητας και ευχαριστώντας τους προγόνους τους που τα χειρότερα πέρασαν (Jobbóna, Helmke, & Bevan,

2018, σελ. 778). Δεν είναι γνωστό ακόμα αν στη συγκεκριμένη τοποθεσία θυσίαζαν και ανθρώπους (Lucero, Kinkella, 2015, σελ. 178-179).

4.2.2 Η περίπτωση της σπηλιάς Midnight Terror

Η σπηλιά αυτή βρίσκεται στη περιοχή Κάγιο (Cayo) του Μπελίζ. Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν σ' αυτή, τη διετία 2008-2010 αποκάλυψαν πολλά κεραμικά σκεύη τα οποία χρονολογούνται στη περίοδο της Ύστερης Κλασικής (550 μ.Χ. - 900 μ.Χ.) των Μάγια (Verdugo, Zhu, Prout, 2020, σελ. 459). Το διάστημα αυτό εμπίπτει στη περίοδο 660 μ.Χ. - 1.000 μ.Χ. κατά την οποία συνέβησαν πολλά επιμέρους επεισόδια ξηρασίας (Shaffer, 2017, σελ. 7). Είναι λοιπόν πολύ πιθανό τα κεραμικά σκεύη να χρησιμοποιήθηκαν σε τελετές στις οποίες οι Μάγια ζητούσαν βοήθεια από τους θεούς προκειμένου να ξεπεράσουν τις κλιματικές κρίσεις.

4.2.3 Η περίπτωση της Τσιτσέν Ιτζά

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως η προέλαση των Ισπανών κατακτητών δεν σταμάτησε τις θρησκευτικές συνήθειες των Ιθαγενών, οι οποίοι σε περιόδους κρίσεων συνέχιζαν να επισκέπτονται τα προσκυνηματικά τους κέντρα και να κάνουν προσφορές στους θεούς τους. Μια τέτοια περίοδο αποτελεί χρονικά το διάστημα 750 μ.Χ. με 1.150 μ.Χ., όπου ανακαλύφθηκαν στο ιερό πηγάδι της Τσιτσέν Ιτζά οστικά κατάλοιπα που έφεραν σημάδια τελετουργικής βίας. Τα $\frac{3}{4}$ εξ αυτών αποτελούσαν έφηβοι, κυρίως αγόρια, τα οποία φαίνεται πως μάλλον θανατώθηκαν σε κάποια τελετουργική θυσία και έπειτα τα άψυχα σώματά τους ρίχτηκαν στη δολίνη (Lucero, Kinkella, 2015, σελ. 165). Παρόμοια περιστατικά φαίνεται να έλαβαν χώρα από το 1.561 μ.Χ. έως 1.565 μ.Χ. . Ανασκαφές σε δολίνες νότιων περιοχών της χερσονήσου του Γιουκατάν, έφεραν στο φως 55 ταφές, οι οποίες περιείχαν 114 ανθρώπινους σκελετούς, κυρίως ανήλικων παιδιών και σκλάβων (Ardren, 2011, σελ. 142). Δύο από αυτές τις ταφές ανήκουν στο μεγάλο πηγάδι της Τσιτσέν Ιτζά. Σε μια προσπάθεια να ελέγξουν τις θρησκευτικές πρακτικές των ιθαγενών, οι οποίες θεωρήθηκαν άκρως ειδωλολατρικές από τους κατακτητές, οι Ισπανοί ιερείς παρακολουθούσαν και κατέγραφαν τις συνήθειές τους κατά τη περίοδο της αποικιοκρατίας.

Στη διάρκεια λοιπόν των τεσσάρων αυτών χρόνων, παρατηρήθηκαν πολύ συχνότερες επισκέψεις και θρησκευτικές τελετές στις δολίνες από τους Μάγια, γεγονός που φαίνεται να σχετίζεται με έντονες κλιματικές μεταβολές εκείνης της περιόδου. Ενδεικτικό στοιχείο

αποτελεί ο ισχυρός τυφώνας του 1.561 μ.Χ. που προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στις περιοχές (Ardren, 2011, σελ. 141). Επιπλέον, αυτό το τετραετές διάστημα, καθώς και το προηγούμενο διάστημα των τεσσάρων αιώνων, εμπίπτει στο χρονικό εύρος της Μικρής Εποχής των Παγετώνων, κατά την οποία οι τροπικοί κυκλώνες αυξάνονται σημαντικά και οι βροχοπτώσεις είναι συχνότερες (Droxler, Agar Cetin, Bentley, 2014, σελ. 3). Είναι πολύ πιθανό λοιπόν, οι θυσιαστικές αυτές τελετές να στόχευαν σε μια εσκεμμένη προσπάθεια εξευμενισμού των θεών της βροχής και της γονιμότητας προκειμένου να εξομαλυνθούν οι κλιματικές μεταπτώσεις και να προστατευτούν οι αγροτικές καλλιέργειες από παρόμοια μελλοντικά επεισόδια (Ardren, 2011, σελ. 141).

4.2.4 Η περίπτωση της Τούλα

Η Τούλα (Tula) αποτελούσε πόλη του πολιτισμού των Τολτέκων και βρισκόταν νοτιοδυτικά της κοιλάδας του Μεξικού. Οι οικισμοί σ' αυτή τη περιοχή δημιουργήθηκαν γύρω στο 650 μ.Χ., ενώ η πόλη φαίνεται να αναδύθηκε το 900 μ.Χ., η κατοίκηση της οποίας διήρκησε έως το 1.150 μ.Χ. (Enríquez, 2021, σελ. 10). Ανασκαφές στη περιοχή έφεραν στο φως τα σκελετικά κατάλοιπα 49 ατόμων, από τα οποία τα περισσότερα ήταν ανήλικα παιδιά (Enríquez, 2021, σελ. 1). Οι έρευνες έδειξαν πως τα 21 εξ αυτών τοποθετήθηκαν ταυτόχρονα στο σημείο ταφής, γεγονός που υποδεικνύει πως έλαβε χώρα είτε κάποιο τελετουργικό επεισόδιο θυσίας, είτε κάποιο επιδημικό κύμα. Η εξέταση των σκελετικών καταλοίπων οδήγησε τους ερευνητές στο συμπέρασμα πως πρόκειται τελικά για μια τελετουργική θυσία, καθώς τα θύματα εμφανίζουν σκελετικές αλλοιώσεις που αντιστοιχούν σε εσκεμμένα τραύματα λίγο πριν το θάνατό τους. Τα θύματα φαίνεται να θανατώθηκαν από κόψιμο του λαιμού, στοιχείο το οποίο παραπέμπει άμεσα σε τελετουργικές πρακτικές των Αζτέκων: συγκεκριμένα, όταν οι Αζτέκοι θυσίαζαν παιδιά στο θεό της βροχής και της γονιμότητας Τλάλοκ, έκοβαν το λαιμό τους κατά τη διαδικασία (Enríquez, 2021, σελ. 26), ενώ όταν οι τελετές αφορούσαν σε άλλους θεούς, τα θύματα θανατώνονταν με διαφορετικό τρόπο (Enríquez, 2021, σελ. 6).

Ένα ακόμα στοιχείο που υποστηρίζει αυτό το συμπέρασμα, είναι η υγεία των θυσιαζομένων. Οι σκελετικές αναλύσεις έδειξαν πως τα παιδιά υπέφεραν από επιδημικές ασθένειες, γεγονός που συνδέεται άμεσα με φτωχές διατροφικές συνήθειες στις τρυφερές ηλικίες. Τα παραπάνω στοιχεία υποστηρίζουν συνολικά πως η τελετουργική θυσία πρέπει να έλαβε χώρα σε ένα χρονικό διάστημα στο οποίο ο πολιτισμός των Τολτέκων θα βίωνε έντονα τις επιπτώσεις ενός έντονου κλιματικού επεισοδίου, ενδεχομένως μιας ξηρασίας, ώστε να

προβεί σε μια τέτοια πράξη (Enríquez, 2021, σελ. 27). Το διάστημα κατοίκησης της πόλης Τούλα εμπίπτει μέσα στο χρονικό διάστημα αύξησης των φαινομένων του Ελ Νίνιο (250 μ.Χ. - 1.400 μ.Χ.) (Douglas et al, 2014, σελ. 4), ενώ ταυτόχρονα επισημαίνεται πως ο μήνας Δεκέμβριος αποτελούσε μήνα έναρξης των ανθρωποθυσιών για τη ξηρή περίοδο, οι μήνες της οποίας διαρκούσαν από το χειμώνα έως και την άνοιξη (Δεκέμβριο με Απρίλιο) (Hodell et al, 2005, σελ. 112, Enríquez, 2021, σελ. 7).

4.3 Πολιτισμός των Αζτέκων

4.3.1 Η περίπτωση του Γλατελόλκο

Ο πολιτισμός των Αζτέκων ήρθε αντιμέτωπος με πολλά κλιματικά επεισόδια κατά τη περίοδο της ακμής του. Το μεγαλύτερο από αυτά συνέβη το 1.454 μ.Χ. . Οι Κώδικες των Αζτέκων απεικονίζουν πολύ καθαρά τις επιπτώσεις αυτής της έντονης κλιματικής μεταβολής: καταιγίδες σκόνης με ανθρώπους να κείτονται νεκροί, άγρια ζώα και κογιότ απεικονίζονται να κατασπαράζουν τα άψυχα σώματα όσον πέθαιναν, ενώ υπάρχουν εικόνες με αρκετές ζωγραφισμένες νεκροκεφαλές, ενδεικτικό των μεγάλων αριθμών θανάτων. Τα παραπάνω στοιχεία, σε συνδυασμό με τις χρονολογήσεις δένδροδακτυλίων της περιοχής Ντουράνγκο, πόλης στο νότιο Μεξικό, υποδεικνύουν πως τα χρόνια 1.452 μ.Χ. - 1.455 μ.Χ., με κορύφωση το έτος 1.454 μ.Χ., χαρακτηρίστηκαν από έντονη ξηρασία, η μακρόχρονη περίοδος της οποίας επέφερε πείνα και επιδημικές ασθένειες, προκαλώντας τον θάνατο χιλιάδων ιθαγενών (Thereell, Stahle, Soto, 2004, σελ. 1267 & 1268). Τα ίδια δεδομένα από τις ίδιες πηγές, προκύπτουν και για τα χρονικά διαστήματα 1.019 μ.Χ., 1.332 μ.Χ. - 1.334 μ.Χ. και 1.335 μ.Χ., 1.502 μ.Χ. - 1.505 μ.Χ. και 1.514 μ.Χ. (Thereell, Stahle, Soto, 2004, σελ. 1267,1271).

Είναι σημαντικό εδώ να αναφέρουμε πως τα κλιματικά επεισόδια στην ιστορία των Αζτέκων ήταν όχι μόνο συχνά, αλλά και κοντά χρονικά μεταξύ τους. Παρόλο που το φαινόμενο του Ελ Νίνιο εμφάνιζε συχνές εξάρσεις έως το 1.400 μ.Χ., θα μπορούσε υποθετικά η περιοδικότητα που εμφανίζει ανά τρία με επτά (Philander, 1983, σελ. 295) ή περισσότερα χρόνια να επιδείνωσε τις κλιματικές συνθήκες της περιοχής από το 1.400 μ.Χ. και έπειτα. Επιπλέον οι παραπάνω χρονολογίες, με εξαίρεση τη χρονιά 1.019 μ.Χ. , εμπίπτουν στο χρονικό διάστημα εμφάνισης της Μικρής Εποχής των Παγετώνων που χαρακτηρίζεται από μεγάλη κλιματική αστάθεια και επομένως επιφέρει αλλαγές ακόμα και στις διευθύνσεις των ανέμων, οι οποίες θα

απομάκρυναν τις κατακρημνίσεις από τις συγκεκριμένες περιοχές, προκαλώντας έτσι έντονα φαινόμενα ξηρασίας.

Οι κλιματικές αυτές συνθήκες λοιπόν και ιδιαίτερα τα γεγονότα της χρονιάς 1.454 μ.Χ. υποστηρίζονται από τις ταφές σε ναό των Αζτέκων, στη περιοχή Τλατελόλκο (Tlatelolco). Ο ναός ήταν αφιερωμένος στο θεό της βροχής και του ανέμου, Κουετζαλκοάτλ (Quetzalcoatl). Οι ανασκαφές στο ναό αποκάλυψαν τις ταφές 37 ανηλίκων (παιδιών και βρεφών) και 6 ενηλίκων ατόμων. Η πλειοψηφία των θυμάτων ήταν γένους αρσενικού, στοιχείο το οποίο αποδίδεται στη θεότητα που θα γινόταν η θυσία. Αυτό κάνει αποδεκτή τη θεωρία, πως τα παιδιά που θα θυσιάζονταν έπρεπε να αποτελούν ζωντανή αναπαράσταση του θεού αυτού στον οποίο θα προσφέρονταν. Ωστόσο, δεν υπάρχουν ακόμα σε ικανοποιητικό βαθμό τα απαραίτητα αρχαιολογικά στοιχεία ώστε να τεκμηριωθούν αυτές τις θεωρίες. Τα θύματα συνοδεύονταν από πολύτιμα αντικείμενα και επιπλέον ήταν τοποθετημένα με εξαιρετικά μεγάλη προσοχή και ακρίβεια.

Ο θάνατος αυτών των ανθρώπων εικάζεται ότι προκλήθηκε εσκεμμένα κατά τη διάρκεια μιας θυσιαστικής τελετουργίας στο θεό της βροχής, προκειμένου να εξευμενηθεί και να σταματήσει τη μεγάλη περίοδο ξηρασίας και πείνας τις χρονιές 1.454 μ.Χ. - 1.457 μ.Χ., οι οποίες συμπίπτουν και με την ίδρυση του ναού (de La Cruz, Gonza'lez-Oliver, Kemp et al, 2008, σελ. 519). Επισημαίνεται πως οι θυσίες των ανήλικων παιδιών στους θεούς της βροχής ήταν πολύ σημαντικές: οι ιερείς έκοβαν το λαιμό τους ή εξήγαγαν τις καρδιές τους στις κορυφές των βουνών. Όσο δε περισσότερο έκλαιγε ένα παιδί, τόσο πιο ευνοϊκή χρονιά βροχοπτώσεων αναμένονταν, όπως άλλωστε συνέβαινε και στην περίπτωση των Μάγια (Silbermann, 2012, σελ. 23).

Επιπλέον, έχει προταθεί η άποψη πως μια πρακτική που σχετίζεται άμεσα με τα φαινόμενα ξηρασίας και την εξεύρεση τροφής με αρκετή ποσότητα πρωτεΐνης σε δυσχερείς κλιματικές συνθήκες ως αποτέλεσμα επιβίωσης, ήταν η πρακτική του κανιβαλισμού. Παρόλα αυτά δεν είναι ακόμα σίγουρο αν οι πρακτικές αυτές πράγματι συνέβαιναν, σε τι εύρος και υπό ποιες συνθήκες (Winkelman, 1998, σελ. 296).

4.4 Πολιτισμός των Ίνκα

4.4.1 Η περίπτωση του ηφαιστείου Μίστι

Ισπανοί χρονικογράφοι έχουν αναφέρει στα απομνημονεύματά τους πως αρκετές από τις θρησκευτικές τελετές θυσιών που τελούσαν οι Ίνκα γίνονταν ώστε να εξευμενίσουν τους θεούς και να εξασφαλίσουν καλές καιρικές συνθήκες, κυρίως για την ευφορία των καλλιεργειών. Αρκετές μάλιστα από τις θυσίες συνήθιζαν να γίνονται σε μέρη όπου σημειωνόταν το πρόβλημα, γεωλογικό ή κλιματικό, όπως για παράδειγμα μια επερχόμενη ηφαιστειακή έκρηξη. Το έτος 1.440 μ.Χ. η αυτοκράτειρα Ίνκα της εποχής διέταξε να πραγματοποιηθούν πολλαπλές θυσίες σε διάφορους ναούς, προκειμένου να παύσει η οργή του θεού που εκδηλωνόταν με τεράστιες εκρήξεις στο ηφαίστειο Μίστι (Misti) κοντά στη περιοχή Αρεκίπα (Arequipa). Σύμφωνα με τα χρονικά, η σεισμική δραστηριότητα σταμάτησε μόνο όταν πλήθος σαμάνων και ιερέων ανέβηκαν στο ηφαίστειο και τέλεσαν συγκεκριμένες θρησκευτικές λειτουργίες (Ceruti, 2015, σελ. 3). Αυτό βέβαια γεωλογικά, μπορεί απλώς να υποδηλώνει ένα περιστατικό καλού συγχρονισμού, αφού όταν οι ιερείς εκτέλεσαν το θρησκευτικό τους καθήκον, είναι πιθανό η τεκτονική δραστηριότητα να είχε εξασθενήσει ή σταματήσει εντελώς, παύοντας τη περαιτέρω ηφαιστειακή δραστηριότητα.

Σύμφωνα με τους Ίνκα που μοιράστηκαν τις αιτίες των θρησκευτικών τελετών με τους Ισπανούς χρονικογράφους, φαίνεται πως και οι θυσιαστικές τελετές Καπακότσα είχαν κλιματικό ρόλο, καθώς μέσω αυτών ζητούνταν η εξασφάλιση καλών συνθηκών για την ανάπτυξη των σπαρτών (Ceruti, 2015, σελ. 3), όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Από το συγκεκριμένο ηφαίστειο ανεγέρθηκαν - σε άσχημη κατάσταση λόγω των υψηλών θερμοκρασιών - σκελετικά κατάλοιπα 6 ατόμων και πάνω από 40 τελετουργικά ειδώλια. Η θυσία αυτή φαίνεται να ανήκει στη τελετή Καπακότσα και αποτελεί τη μεγαλύτερη αυτού του είδους (Ceruti, 2015, σελ. 5).

4.4.2 Η περίπτωση του Ουαντσακίτο

Η περιοχή του Ουαντσακίτο (Huanchaquito) βρίσκεται στο Περού, σε παράκτια θέση, δύο χιλιόμετρα νότια της πόλης Τσαν-Τσαν (Prieto, Verano, Goepfert et al, 2019, σελ. 4). Στο μέρος αυτό έλαβε χώρα μια σπουδαία ανακάλυψη: οι ταφές 140 παιδιών και σχεδόν 200 καμηλοειδών (Prieto et al, 2019, σελ. 5) απλωμένα σε συνολικά 700 τετραγωνικά μέτρα (m²) (Εικόνα 40) (Prieto et al, 2019, σελ. 6). Πρόκειται για τη μεγαλύτερη γνωστή μαζική θυσία στην ιστορία της ανθρωπότητας έως και σήμερα (Prieto et al, 2019, σελ. 22).

Το αξιοσημείωτο σ' αυτές τις ταφές είναι η εντυπωσιακή διατήρηση των σκελετικών καταλοίπων και του γεωλογικού πλαισίου στο οποίο βρέθηκαν, καθώς έχουν ανιχνευτεί αποτυπώματα παιδιών και ζώων σε υγρό, λασπωμένο, αργίλικό έδαφος (Goepfert, Dufour, Prieto et al, 2020, σελ. 2). Τα καμηλοειδή ζώα, που φαίνεται να αναγνωρίζονται ως λάμα, νεαρών ηλικιών, βρέθηκαν τοποθετημένα μόνα τους ή και μαζί με τα ανθρώπινα θύματα (Εικόνα 41 & 42) (Goepfert et al, 2020, σελ. 3). Ίσως δηλαδή τα νεότερα λάμα να επιλέχθηκαν εσκεμμένα για τη τελετή, σε μια προσπάθεια παραλληλισμού των ηλικιών με τα παιδιά (ηλικίας 5 έως 14) που θα θυσιάζονταν (Prieto et al, 2019, σελ. 20, 23).

Εικόνα 40: Ταφές παιδιών και λάμα in situ. Huanchaquito, Περού.

Εικόνα 41: Ταφή παιδιού μαζί με το λάμα από πάνω του.

Εικόνα 42: Ταφή λάμα, μόνο του.

Η μοναδική ένδειξη τραύματος που παρουσιάζουν τα σκελετικά κατάλοιπα των παιδιών, δεν αφορά κανένα άλλο μέρος του σώματος παρά το θώρακα – ένα στοιχείο που οδήγησε τους ερευνητές στο συμπέρασμα ότι πιθανώς να θανατώθηκαν μέσω αφαίρεσης της καρδιάς, καθώς αυτό αποτελούσε συγγή πρακτική σε κάποιες θυσιαστικές τελετές σύμφωνα με εθνοϊστορικά στοιχεία. (Goepfert et al, 2020, σελ. 4, Prieto et al, 2019, σελ. 18). Με τον ίδιο τρόπο φαίνεται να θυσιάστηκαν και τα ζώα (Prieto et al, 2019, σελ. 22).

Οι ταφές αυτές έλαβαν χώρα γύρω στο 1.400 μ.Χ. με 1.450 μ.Χ., σε μια περίοδο που η αυτοκρατορία δε φαίνεται να έπασχε από πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το άριστα διατηρημένο γεωλογικό στρώμα που υποδεικνύει μέσω της μελέτης ιζημάτων πολύ υγρές κλιματικές συνθήκες εκείνη τη περίοδο, οδήγησε τους ερευνητές στο συμπέρασμα πως το θυσιαστικό αυτό επεισόδιο πρέπει να έλαβε χώρα στη διάρκεια μιας πολύ ισχυρής ξήρασης του Ελ Νίνιο (Εικόνα 43) (Goepfert et al, 2020, σελ. 1-2).

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε πως το φαινόμενο του Ελ Νίνιο πλήττει ιδιαίτερα τη Λατινική Αμερική, καθώς οι καλοκαιρινοί μουσώνες εντείνονται και οι βροχοπτώσεις πολλαπλασιάζονται. Επισημαίνεται πως το διάστημα των ταφών εμπίπτει και στο χρονικό εύρος της Μικρής Εποχής των Παγετώνων, κατά τη διάρκεια της οποίας οι βροχοπτώσεις αυξάνονται κατά 20% (Araéstequí, Cruz, Sifeddine, 2014, σελ. 535-536). Είναι εξαιρετικά πιθανή λοιπόν η σύνδεση του παραπάνω φαινομένου με τις μαζικές ταφές που χρονολογούνται μεταξύ του 1.400 μ.Χ. - 1.450 μ.Χ. στη τοποθεσία Ουαντσακίτο του Περού, προκειμένου οι θεοί της βροχής να εξευμενισθούν και να σταματήσουν αυτό το τρομερό φαινόμενο πλημμύρας της περιοχής που απειλούσε άμεσα τη διαβίωση των Ίνκα (Prieto et al, 2019, σελ. 23).

Εικόνα 43: Ταφή παιδιού, τοποθετημένο να «κοιτά» βορειοδυτικά, ίσως επειδή από εκεί ξεκινούσε το φαινόμενο του Ελ Νίνιο.

4.5 Η περίπτωση της Κυδωνίας Κρήτης

Κλείνοντας, αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση ενός περιστατικού ανθρωποθυσίας, το οποίο έλαβε χώρα πολύ πιο μακριά από την Αμερικανική ήπειρο: κατά τη Μετανακτορική Μινωική ΙΙΙ Β περίοδο (LM ΙΙΙΒ), μεταξύ 1.350 π.Χ. και 1.100 π.Χ., στην αρχαία πόλη Κυδωνία της Κρήτης, στον Ελλαδικό χώρο, ένα μεγάλο σεισμικό γεγονός, το οποίο ύστερα συνοδεύτηκε από ευρείες πυρκαγιές, συντάρραξε τη περιοχή. Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν αποκάλυψαν την ταφή μιας νεαρής γυναίκας μαζί με 43 αιγοπρόβατα και κατσίκες, 4 χοίρους και 2 βοοειδή ζώα. Η ταφή φαίνεται πως διενεργήθηκε μετά τη σεισμική δόνηση, ως αποτέλεσμα απόγνωσης των κατοίκων για το τρομερό γεγονός που εν τέλει κατέστρεψε ολοσχερώς τη πόλη τους. Αυτό σημαίνει πως η θυσιαστική τελετή πιθανώς συνέβη νωρίτερα, όταν οι σεισμικές δονήσεις άρχισαν να κάνουν αισθητή τη παρουσία τους (Andreadaki-Vlazaki, 2015, σελ. 34). Τα οστικά κατάλοιπα ωστόσο, δεν εμφανίζουν δείγματα καύσης και αυτό ίσως σημαίνει πως ο δεύτερος μετασεισμός που ακολούθησε ήταν πιο δυνατός και σφράγισε με τα ερείπια τη ταφή (Andreadaki-Vlazaki, 2015, σελ. 35).

Το γεγονός αυτό παρατίθεται σαν συμπληρωματικό παράδειγμα των θρησκευτικών αντιλήψεων ανά τους αιώνες σε παγκόσμιο εύρος και σαν υπενθύμιση πως οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως φυλής ή επιμέρους χαρακτηριστικών, πάντοτε εκδήλωναν μια εσωτερική ανάγκη για πίστη και προστασία από μια ανώτερη δύναμη, με όποιες ιδιότητες και να την χαρακτήριζαν.

Συμπεράσματα - Επίλογος

Η παρούσα πτυχιακή εργασία, ολοκληρώνεται σ' αυτό το σημείο έχοντας απαντήσει στο ερευνητικό της ερώτημα: πράγματι, οι τρεις μεγάλοι πολιτισμοί της Αμερικανικής ηπείρου, που ήκμασαν πριν την έλευση των Ισπανών κατακτητών, τελούσαν συγκεκριμένες θρησκευτικές πρακτικές στη διάρκεια έντονων κλιματικών κρίσεων. Το συμπέρασμα αυτό δε θα πρέπει να εκπλήσσει. Οι πολιτισμοί των Μάγια, των Αζτέκων και των Ίνκα «γεννήθηκαν» στις αντίξοες και συνεχώς μεταβαλλόμενες καιρικές συνθήκες της Τροπικής ζώνης και μεγαλούργησαν σ' αυτή, παρόλες τις προκλήσεις που συνάντησαν. Ως γνήσιοι ιθαγενείς, αγκάλιασαν τη φύση, τη σεβάστηκαν και πορεύτηκαν με τις ιδιαιτερότητές της.

Είναι φανερό πως οι κλιματικές μεταβολές τους ανησυχούσαν έντονα, καθώς από αυτές κρίνονταν η ισορροπία του οικοσυστήματος, άρα και η δική τους επιβίωση. Παρόλα αυτά, αντιμετώπισαν επιτυχώς πολλές από τις δύσκολες συνθήκες και έμαθαν να προσαρμόζονται αποτελεσματικά προκειμένου να επιβιώσουν. Οι πληροφορίες που αντλούνται από τα εθνογραφικά τεκμήρια ταυτίζονται με τα αποτελέσματα των επιστημονικών ερευνών για το κλίμα της προκολομβιανής περιόδου και επιβεβαιώνουν την ύπαρξη και τις συνέπειές του.

Για τους τρεις πολιτισμούς, οι θρησκευτικές πρακτικές των προσφορών και της θυσίας, εκτός από λογικές, ήταν και απαραίτητες, αφού όταν βρίσκονταν σε περιόδους κρίσεων, οι τελετουργικές πρακτικές στους θεούς της φύσης, της βροχής και της γονιμότητας αποτελούσαν μοναδικό δρόμο στην εξασφάλιση της προστασίας και της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας από τις θεϊκές δυνάμεις, με ό,τι αυτό συνεπάγονταν. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνονται και από τις ανασκαφικές έρευνες σε συνδυασμό με τις εργαστηριακές μελέτες των οστικών καταλοίπων.

Ωστόσο, «Θέλει και λίγη τύχη η ζωή», όπως αναφέρει και ο συγγραφέας Χατζητρακόσας Γιάννης στο ομώνυμο βιβλίο του. Δυστυχώς για τους πολιτισμούς της κεντρικής και νότιας Αμερικής, οι μεταβολές των κλιματικών φαινομένων έχουν την τιμητική τους, ιδιαίτερα στη Τροπική ζώνη. Η περιοδικότητα των μετεωρολογικών και γεωλογικών φαινομένων όπως αυτό του Ελ Νίνιο, αλλά και η εμφάνιση μιας παγετώδους περιόδου στη διάρκεια μιας μεσοπαγετώδους, προκάλεσαν εξαιρετικά δυσχερή περιβαλλοντικά επεισόδια και για τους τρεις πολιτισμούς. Ως συνέπεια, οι Μάγια και οι Αζτέκοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με μεγάλα χρονικά διαστήματα ξηρασίας, ενώ οι Ίνκα και με διαστήματα ξηρασίας, αλλά και έντονα φαινόμενα πλημμύρας, γεγονότα που απειλούσαν κάθε φορά και περισσότερο την επιβίωσή

τους, έως ότου να έρθουν τελικά αντιμέτωποι με νέους εχθρούς από τη μακρινή τότε Ευρωπαϊκή ήπειρο.

Ο ισχυρισμός, πως η πλειονότητα των τελετουργικών πρακτικών (ανακαλυφθείσες και μη) που πραγματοποιήθηκαν σε περιόδους τεκμηριωμένων κλιματικών αλλαγών και άρα εκτελέστηκαν άμεσα ή έμμεσα εξαιτίας αυτών, δυνητικά ευσταθεί.

Ακόμα κι έτσι όμως, οι πολιτισμοί αυτοί έμειναν στην Ιστορία για το μέγεθος και τη μεγαλοπρέπεια των πολιτισμών που ανέπτυξαν, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα, έως την κατάρρευσή τους, με πολλούς γρίφους να παραμένουν ακόμα και σήμερα άλυτοι.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Aimers, J. J., & Rice, P. M. (2006). Astronomy, ritual, and the interpretation of Maya “E-Group” architectural assemblages. *Ancient Mesoamerica*, 17(1), 79-96.
- Andreadaki-Vlaziaki, M. (2015). Sacrifices in LM IIIB: early Kydonia palatial centre. *Sacrifices in LM IIIB: early Kydonia Palatial Centre*, 27-42.
- Apaéstegui, J., Cruz, F. W., Sifeddine, A., Villar, J. C. E., Guyot, J. L., Khodri, M., ... & Santini, W. (2014). Hydroclimate variability of the South American Monsoon System during the last 1600 yr inferred from speleothem isotope records of the north-eastern Andes foothills in Peru. *Climate of the Past Discussions*, 10, 533-561
- Bahn, P. και συν. (2004). Αρχαιολογία: Οδηγός στο παρελθόν και στους θησαυρούς του κόσμου. (Μ. Τσιγαρίδα, μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν
- Bauer, B. S. (1996). Legitimization of the state in Inca myth and ritual. *American Anthropologist*, 98(2), 327.
- Μπερνάλ, Ι., Πιμέντελ, Γ., & Σιμονί-Αμπά, Μ. (2005). Αζτέκοι: Από τις απαρχές έως τον 16ο αιώνα. (Ν. Χατζίκου, & Ο. Βώττη, μτφρ.) Αθήνα, Ελλάδα: Η Καθημερινή ΑΕ
- Binford, M. W., Kolata, A. L., Brenner, M., Janusek, J. W., Seddon, M. T., Abbott, M., & Curtis, J. H. (1997). Climate variation and the rise and fall of an Andean civilization. *Quaternary research*, 47(2), 235-248. *
- Blomster, J. P. (2010). Complexity, Interaction, and Epistemology: Mixtecs, Zapotecs, and Olmecs in Early Formative Mesoamerica. *Ancient Mesoamerica*, 135-149.
- Μποντέ, Κ.Φ., Μπεκελέν, Π. (2007). Μάγια: Ο μεγάλος πολιτισμός της κεντρικής Αμερικής. (Τ. Μπαϊράμη, μτφρ.) Αθήνα, Ελλάδα: Η Καθημερινή ΑΕ.
- Booth, W. C. (1966). Dramatic Aspects of Aztec Rituals. *Educational Theatre Journal*, 421-428.
- Bray, T. L., Minc, L. D., Ceruti, M. C., Chávez, J. A., Perea, R., & Reinhard, J. (2005). A compositional analysis of pottery vessels associated with the Inca ritual of capacocha. *Journal of Anthropological Archaeology*, 24(1), 82-100.

- Brumfiel, E. M. (1998). Huitzilopochtli's conquest: Aztec ideology in the archaeological record. *Cambridge Archaeological Journal*, 8(1), 3-13.
- Burhenn, H. (2004). Understanding Aztec Cannibalism. *Archive for the Psychology of Religion*, 26(1), 1-14.
- Carleton, W. C., Campbell, D., & Collard, M. (2017). Increasing temperature exacerbated Classic Maya conflict over the long term. *Quaternary Science Reviews*, 163, 209-218.
- Carod-Artal, F. J. (2015). Hallucinogenic drugs in pre-Columbian Mesoamerican cultures. *Neurologia (English Edition)*, 30(1), 42-49.
- Carrasco, D. L. (2013). Sacrifice/human sacrifice in religious traditions.
- Cattaneo, M., & Trifoni, J. (2005). Παγκόσμια Κληρονομιά UNESCO: Προστατευόμενοι Αρχαιολογικοί Χώροι. (Γ. Κουσουνέλου, Επιμ.) Αθήνα, Ελλάδα: Δομική.
- Ceruti, C. (2004). Human bodies as objects of dedication at Inca mountain shrines (north-western Argentina). *World Archaeology*, 36(1), 103-122.
- Chepstow-Lusty, A. J., Frogley, M. R., Bauer, B. S., Leng, M. J., Boessenkool, K. P., Carcaillet, C., ... & Gioda, A. (2009). Putting the rise of the Inca Empire within a climatic and land management context. *Climate of the Past*, 5(3), 375-388. *
- Chepstow-Lusty, A., & Jonsson, P. (2000). Inca agroforestry: lessons from the past. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 29(6), 322-328.
- Conrad, G. W., & Demarest, A. A. (1984). Religion and empire: The dynamics of Aztec and Inca expansionism. Cambridge University Press.
- Dahlin, B. H. (2002). Climate change and the end of the Classic Period in Yucatan: Resolving a paradox. *Ancient Mesoamerica*, 13(2), 327-340.
- De Souza, J. G., Robinson, M., Maezumi, S. Y., Capriles, J., Hoggarth, J. A., Lombardo, U., ... & Iriarte, J. (2019). Climate change and cultural resilience in late pre-Columbian Amazonia. *Nature ecology & evolution*, 3(7), 1007-1017.
- Elson, C. M., & Smith, M. E. (2001). Archaeological deposits from the Aztec new fire ceremony. *Ancient Mesoamerica*, 12(2), 157-174.

- Espinoza, J. C., Garreaud, R., Poveda, G., Arias, P. A., Molina-Carpio, J., Masiokas, M., ... & Scaff, L. (2020). Hydroclimate of the Andes Part I: main climatic features. *Frontiers in Earth Science*, 8, 64.
- Faux, J. L. (2012). Hail the conquering gods: Ritual sacrifice of children in Inca society. *Journal of Contemporary Anthropology*, 3(1), 1.
- Fehren-Schmitz, L., Haak, W., Mächtle, B., Masch, F., Llamas, B., Cagigao, E. T., ... & Reindel, M. (2014). Climate change underlies global demographic, genetic, and cultural transitions in pre-Columbian southern Peru. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(26), 9443-9448.
- Fitzgerald, T. (2003). *The ideology of religious studies*. Oxford University Press on Demand.
- Graulich, M. (2000). Aztec human sacrifice as expiation. *History of Religions*, 39(4), 352-371.
- Gunn, J., & Adams, R. E. (1981). Climatic change, culture, and civilization in North America. *World Archaeology*, 13(1), 87-100.
- Harner, M. (1977). the ecological basis for Aztec sacrifice 1. *American ethnologist*, 4(1), 117-135.
- Harvey, H. R. (1981). Public health in Aztec society. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 57(2), 157.
- Hicks, F. (1979). "flowery war" in Aztec history. *American Ethnologist*, 6(1), 87-92.
- Houston, S. D. (1999). Classic Maya religion: Beliefs and practices of an ancient American people. *Brigham Young University Studies*, 38(4), 43-72.
- Ingham, J. M. (1984). Human sacrifice at Tenochtitlan. *Comparative Studies in Society and History*, 26(3), 379-400.
- Jobbová, E., Helmke, C., & Bevan, A. (2018). Ritual responses to drought: An examination of ritual expressions in Classic Maya written sources. *Human Ecology*, 46(5), 759-781.
- Joralemon, D. (1974). Ritual blood-sacrifice among the Ancient Maya: Part I. *Primera Mesa Redonda de Palenque*. Pebble Beach, CA: Robert Louis Stevenson School, 59-75.

- Kerkhove, R. (2008). Dark religion? Aztec perspectives on human sacrifice. *Sydney Studies in Religion*.
- Koons, M. L., & Alex, B. A. (2014). Revised Moche chronology based on Bayesian models of reliable radiocarbon dates. *Radiocarbon*, 56(3), 1039-1055.
- Loewen, G. V. (2011). Elements of Iberian and pre-columbian religious cosmology in central Meso-America. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 3(1), 22-39.
- MacNeish, R. S. (1964). Ancient mesoamerican civilization. *Science*, 143(3606), 531-537.
- Malmström, V. H. (2014). *The Maya Inheritance*.
- Montero López, C. (2009). Sacrifice and feasting among the classic Maya elite, and the importance of the white-tailed deer: is there a regional pattern. *Journal of Historical and European Studies*, 2, 53-68.
- Moore, J. D. (2003). *Ritual and Pilgrimage in the Ancient Andes: The Islands of the Sun and the Moon*.
- Nicholson, M. (2017). *Public Ritual Sacrifice as a Controlling Mechanism for the Aztec*.
- Núñez R, J. J. (2019, November). Effects of climate change on the resources of the rural ecosystem, a view from farmer perspectives. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1386, No. 1, p. 012147). IOP Publishing.
- Paulsen, A. C. (1976). Environment and empire: Climatic factors in prehistoric Andean culture change. *World Archaeology*, 8(2), 121-132.
- Pennock, C. D. (2012). Mass murder or religious homicide? Rethinking human sacrifice and interpersonal violence in Aztec society. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 276-302.
- Reilly III, F. K. (1986). Olmec iconographic influences on the symbols of Maya rulership: an examination of possible sources. *Sixth Palenque Round Table*, 151-166.
- Reinhard, J., & Ceruti, C. (2005). Sacred mountains, ceremonial sites, and human sacrifice among the Incas. *Archaeoastronomy*, 19, 1-43.
- Sandweiss, D. H., & Kelley, A. R. (2012). Archaeological contributions to climate change research: The archaeological record as a paleoclimatic and paleoenvironmental archive. *Annual review of anthropology*, 41, 371-391.

- Saunders, N. J. (1994). Predators of culture: Jaguar symbolism and Mesoamerican elites. *World archaeology*, 26(1), 104-117.
- Schultes, R. E. (1940). Teonanácatl: The narcotic mushroom of the Aztecs. *American Anthropologist*, 42(3), 429-443.
- Shaffer, L. J. (2017). An anthropological perspective on the climate change and violence relationship. *Current Climate Change Reports*, 3(4), 222-232.
- Silbermann, N. V. (2012). Aztec Human Sacrifices and the Museum Exhibitions. *Bachelor's diss., Leiden University*. <http://hdl.handle.net/1887/19735>.
- Stahle, D. W., Burnette, D. J., Díaz, J. V., Heim, R. R., Fye, F. K., Paredes, J. C., ... & Cleaveland, M. K. (2012). Pacific and Atlantic influences on Mesoamerican climate over the past millennium. *Climate Dynamics*, 39(6), 1431-1446. *
- Stahle, D. W., Diaz, J. V., Burnette, D. J., Paredes, J. C., Heim, R. R., Fye, F. K., ... & Stahle, D. K. (2011). Major Mesoamerican droughts of the past millennium. *Geophysical Research Letters*, 38(5). *
- Suarez, A. C. (2011). Handbook to Life in the Inca World. Infobase Publishing.
- Swenson, E. R. (2003). Cities of violence: sacrifice, power and urbanization in the Andes. *Journal of Social Archaeology*, 3(2), 256-296.
- Therrell, M. D., Stahle, D. W., & Soto, R. A. (2004). Aztec drought and the “curse of one rabbit”. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 85(9), 1263-1272.
- Tiesler, V., & Cucina, A. (Eds.). (2007). *New perspectives on human sacrifice and ritual body treatments in ancient Maya society*. Springer Science & Business Media.
- Toohey, J. L. (2013). Feeding the Mountains: Sacred Landscapes, Mountain Worship, and Sacrifice in the Maya and Inca Worlds. *Reviews in anthropology*, 42(3), 161-178.
- TURNER, C. G. I., & Turner, J. A. (1995). Cannibalism in the prehistoric American Southwest: Occurrence, taphonomy, explanation, and suggestions for standardized world definition. *Anthropological Science*, 103(1), 1-22.
- NOAA's National Ocean Service [Usocceangov]. (2016, January 21). El Niño and La Niña Explained [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=wVlfyhs64IY>

Vargas-Alarcon, G., Moscoso, J., Martinez-Laso, J., Rodriguez-Perez, J. M., Flores-Dominguez, C., Serrano-Vela, J. I., ... & Arnaiz-Villena, A. (2007). Origin of Mexican Nahuas (Aztecs) according to HLA genes and their relationships with worldwide populations. *Molecular immunology*, 44(5), 747-755.

Vargas-Alarcon, G., Moscoso, J., Martinez-Laso, J., Rodriguez-Perez, J. M., Flores-Dominguez, C., Serrano-Vela, J. I., ... & Arnaiz-Villena, A. (2007). Origin of Mexican Nahuas (Aztecs) according to HLA genes and their relationships with worldwide populations. *Molecular immunology*, 44(5), 747-755.

Viglas, K. (2017). Η Έννοια Και Οι Πρακτικές Του Ιερού Των Μάγια (The Concept and Practices of the Sacred in Maya). *Ethnologia On Line E-Journal of the Greek Society for Ethnology*, 8, 1-23.

Wilkinson, R. L. (1994). Yellow fever: Ecology, epidemiology, and role in the collapse of the Classic lowland Maya civilization. *Medical Anthropology*, 16(1-4), 269-294.

Wilson, A. S., Brown, E. L., Villa, C., Lynnerup, N., Healey, A., Ceruti, M. C., ... & Taylor, T. (2013). Archaeological, radiological, and biological evidence offer insight into Inca child sacrifice. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(33), 13322-13327.

Hill, F. (2001). *Wings of Change*. Illumination Arts Pub. Co.

Zaccagnini, J. (2003). Maya Ritual and Myth: Human Sacrifice in the Context of the Ballgame and the Relationship to the Popol Vuh. *Honors Theses*, 01-31.

Διώνη, Α.Ν. (2007). Αζτέκοι, Ίνκα, Μάγια: Ιστορίες Κατακτήσεων και Χαμένων Πολιτισμών. (Γ. Γαϊτάνος, & Ι. Καραδέδος, Επιμ.) Αθήνα: Μέθεξις.

Θεοδωρακοπούλου, Κ. (2020). Ανθρωποϊστορία γραμμένη στη πέτρα. Αθήνα, Ελλάδα: Ινστιτούτο του βιβλίου – Καρδαμίτσα.

Νιουράκης, Ν. (1984). ταξιδεύοντας στη χώρα των Ίνκα (2η εκδ.). Αθήνα, Ελλάδα: Δωρικός.

Παπαδήμας, Χ. (2014, 2 Απριλίου). Το φαινόμενο El-Nino και La Nina. *K24.net*
<https://gr.k24.net/articles.aspx?a=9>

Παπακόστας, Θ. (2021). Χωράει όλη η αρχαιότητα στο ασανσέρ;. Αθήνα, Ελλάδα: Key Books.